

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут психології та педагогіки РДГУ
Кафедра загальної психології та психодіагностики
Кафедра вікової та педагогічної психології
Кафедра практичної психології та психотерапії**

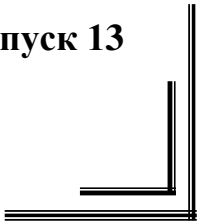

Актуальні питання психологічної науки

**Альманах студентського наукового
товариства**

Випуск 13

Рівне - 2019

ББК 88

А 43

УДК 159.9

Актуальні питання психологічної науки: Альманах студентського наукового товариства. – Випуск 13. – Рівне: РДГУ, 2019. – 169 с.

Головний редактор:

Ямницький В.М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії РДГУ.

Редакційна колегія:

Павелків Р.В. – доктор психологічних наук, професор, академік АВШ, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології, директор Інституту психології та педагогіки РДГУ, перший проректор РДГУ;

Воробійов А.М. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики РДГУ;

Павелків В.Р. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету РДГУ

Литвиненко С.А. – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії РДГУ;

Безлюдна В.І. - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Главінська О.Д. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики РДГУ;

Корчакова Н.В. – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Рудь Г.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психотерапії РДГУ;

Романюк В.Л. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики РДГУ;

Созонюк О.С. - кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ.

Друкується за рішенням Вченої Ради РДГУ (протокол № 5 від 30 травня 2019 р.)

За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідальність несуть автори матеріалів.

ВСТУП

Удосконалення освітньої галузі на сучасному етапі нашої держави визначається принципами інтеграції в європейський та світовий освітній простір, переходом до ринкових відносин, що кардинально впливають на роль спеціалістів з вищою освітою. Освіта, підготовка наукових кадрів, розвиток творчих здібностей студентської молоді - це основні напрями формування людського капіталу, який потребує підвищення інтелектуально-інформаційного рівня, що сприятиме науковій конкурентоспроможності та суспільного прибутку у майбутньому.

Головне завдання, яке стоїть перед суспільством у сфері наукового життя, полягає в тому, щоб створити умови для найповнішого освоєння студентською молоддю багатогранного потенціалу як української, так і світової науки. Завдання науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти полягає в розвитку в них умінь пошукової, дослідницької діяльності, творчого розв'язання навчально-виховних завдань під час парктичної підготовки, а також у формуванні вмінь застосування методів наукових досліджень на практиці. Завдяки участі у науковій роботі здобувач вищої освіти оволодіває навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами, здобуває вміння організовувати наукові гуртки та керувати їх діяльністю.

У черговому випуску альманаху студентського наукового товариства психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету представлені результати наукових пошуків майбутніх фахівців, які були обговорені на секційних засіданнях наукової конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти РДГУ за 2018 рік, а також наукові доробки студентів Національного університету «Острозька академія», Національного авіаційного університету.

УДК 159.92

**СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ КАР'ЄРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА**

Артемова Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент

Необхідність забезпечення конкурентоспроможності молодого фахівця на ринку професій та посад вимагає розширення наукового світогляду щодо кар'єрної проблематики, а також ключових психологічних конструктів, що обумовлюють ефективність професійного становлення та кар'єрного розвитку.

Кар'єра розглядається вченими як складне соціально-психологічне явище, що охоплює всі сфери життєдіяльності людини, як процес професійного та особистісного розвитку і росту суб'єкта, як феномен життєтворчості кожної молодої людини, оскільки зумовлює істотні зміни її життєвого шляху в цілому, сприяючи найбільш повному та всебічному розкриттю не тільки професійного, а й особистісного потенціалу [1, 5].

Наші дослідження доводять, що майбутні фахівці недостатньо володіють здатністю окреслення шляхів подальшого розвитку власного професійного майбутнього, застосування сучасних технологій професійного і посадового зростання, навичок їх реалізації у практичній діяльності. А тому особливого значення набуває необхідність формування у випускників уявлень про умови та перспективи власної кар'єри в умовах ринкового середовища, відповідних кар'єрних орієнтацій майбутнього спеціаліста. Вищезначене зумовлює потребу більш ґрунтовного вивчення теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми.

Експериментальні дослідження у галузі професійного становлення і кар'єрного розвитку розкрили численні зв'язки кар'єрного самовизначення майбутніх психологів з мотиваційною і ціннісною сферою особистості, концепцією Я в цілому.

Теоретико-методологічний аналіз досліджуваного феномену засвідчив стратегічну сутність кар'єри, що дало змогу розглядати кар'єрне самовизначення випускників-психологів як свідомий вибір висхідної траєкторії майбутнього професійного розвитку, що передбачає орієнтацією на досягнення високого соціально-економічного і професійного статусів, суб'єктивного почуття успішності. В нашому дослідженні було виокремлено основні структурні компоненти феномену, такі як: ціннісна, мотиваційна, критеріальна (емоційно-оцінкова) та операційна (плануюча), а також численні зв'язки виокремлених компонент зі змістовними і процесуальними характеристиками кар'єрного самовизначення, концепцією Я особистості; проаналізовано психологічні особливості та соціальну

ситуацію розвитку на даному віковому етапі. Встановлено, що актуалізація кар'єрного самовизначення передбачає певну психологічну готовність, що виявляється у:

- а) сформованості на високому рівні психологічних структур, у першу чергу самосвідомості;
- б) розвиненості потребово-мотиваційної сфери, що забезпечує змістовну наповненість особистості;
- в) становленні індивідуальності як результату розвитку і усвідомлення власних інтересів і здібностей;
- г) появі в онтогенезі тенденцій до саморозвитку та формування життєвих сценаріїв, уявлень про засоби реалізації власного життєвого задуму;
- д) сформованості ідентичності, що є основною детермінантою реалістичності кар'єрних домагань [2,17].

Емпірично встановлено, що в структурі кар'єрного самовизначення можна виділити 5 факторів, серед яких: 1) цінності і життєві сфери (фактор, що відображує змістовні характеристики самовизначення, з домінуванням цінності досягнень); 2) показники мотивації (мотиваційна компонента самовизначення з особливою вагою мотиву самоповаги); 3) самоактуалізація в міжособистісних відносинах (процесуальна характеристика кар'єрного самовизначення з найбільшою вагою сенситивності та контактності); 4) внутрішньоособистісні аспекти самоактуалізації (процесуальна характеристика кар'єрного самовизначення з найбільшою вагою самоприйняття); 5) світоглядні аспекти самоактуалізації (змістовна характеристика, що передбачає високу конгруентність).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розроблено психологічні рекомендації, направлені на активізацію сутнісного виявлення «Я» в процесі професійного становлення та кар'єрного самовизначення майбутніх психологів, що були втілені у програму психокорекції.

Список вибраних джерел:

1. Лозовецька.В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія / В.Т.Лозовецька В.Т. – Київ, 2015. – 279 с.
2. Моргун Я.І. Гендерно зумовлені психологічні особливості кар'єрного самовизначення особистості [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія / Моргун Ярослав Ігорович ; Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – 20 с.

УДК 159.92

**ДИНАМІКА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Артемова Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент

Стратегія сучасної вищої освіти в цілому і підготовки психологів зокрема втілюється у принциповій спрямованості змісту і форм навчального процесу на пріоритет особистісно-орієнтованих технологій, міра ефективності яких істотно залежить від того, як широко представлена в них людина у її різноманітній суб'єктності і суб'єктивності, враховані її психологічні особливості, перспективи їх розвитку. В реалізації гуманістичної парадигми в професійному навчанні має враховуватися не тільки вузькопрофесійний, але й особистісний розвиток. Потрібно найбільшу увагу приділяти, насамперед, розвитку ціннісно-мотиваційному сфери особистості, базовими складовими якої є смислові утворення [1, 48].

Наші дослідження переконливо свідчать про те, що в процесі професійної підготовки відбуваються зміни ціннісно-смислової сфери студентів. Операційно динаміка ціннісно-смислової сфери полягає в зростанні рівня розвитку, найважливішими показниками якого є підвищення когнітивної складності навчально-професійного простору; збільшення ступеню інтегрованості образу Я; розширення індивідуального світогляду; зростання ролі цінностей у смисловій регуляції життєдіяльності.

Гуманістична орієнтація професійної підготовки психологів сприяє гармонійному розвитку особистості, центром якого виступають ціннісно-мотиваційні доміанти, що визначають спрямованість особистості, її духовність. У структурі професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів виокремлено психологічні (локус контролю, спрямованість, потреба у досягненнях, особливості мотивації та смисложиттєвих орієнтацій) та аксіологічні (змістовні особливості ціннісних орієнтацій) компоненти [2, 9].

Для розв'язання поставлених завдань нами було використано комплекс теоретичних та експериментальних методів: теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження; лонгітудне і порівняльне дослідження; анкетування, Тест особистісних конструктів Дж.Келлі (ТОК), опитування, методика граничних смислів Д.О.Леонтьєва, методика "Ціннісний спектр" Д.О.Леонтьєва; контент-аналіз, метод експертних оцінок.

До складу значимих цінностей першокурсників входять спілкування, допомога іншим, пізнання нового, любов, матеріальний добробут. Для старшокурсників найбільш значимі такі цінності, як гуманізм, здоров'я,

високий соціальний статус, любов, визнання й повага людей. Найбільш важливим на даному етапі життя для студентів першого курсу є “спілкування”, “наявність справжнього друга”, “добре вчитися”. Старшокурсники вважають важливим “знайти гарну роботу”, “створити сім’ю”, “самореалізуватися”. Оцінюючи різні сторони своєї навчальної діяльності, студенти першого курсу не задоволені своїми знаннями, здатністю до самостійної роботи, старшокурсники – недостатчею практики, зайвим академізмом, відірваністю теоретичних знань від повсякденного життя, тобто орієнтація на “знання” у ході навчання змінюється орієнтацією на конкретні “навички”, технології. Крім оволодіння практичним досвідом, студенти виділяють в якості висунутих цілей наступні аспекти: когнітивний (“одержати всі необхідні знання”, “участь у тренінгах”, “займатися наукою”); самооцінний (“стати самостійним”, “особистісне зростання”); життєвий (“знайти роботу”, “вирішити свої проблеми”, “визначитися з галуззю інтересів”). Таким чином, структура значимих цінностей більшості опитаних містить у собі духовні цінності (пізнавальні, гуманістичні), соціальні цінності (соціальних досягнень, поваги); найменш значимі цінності матеріальні, що, можливо, пояснюється особливістю системи професійної підготовки.

У результаті теоретико-методологічного аналізу та експерименту нами було розроблено комплексну стратегію дослідження динаміки ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів. Психодіагностична модель дослідження базується на психосемантичному та якісно-феноменологічному підходах і дозволяє оцінити такі параметри, як розробленість і когнітивна складність навчально-професійного простору, ступінь інтегрованості образу “Я”, розвиненість індивідуального світогляду, ціннісний спектр життєвих явищ. У сукупності результати вимірів по використаних методиках репрезентують особливості розвитку ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього психолога в порівнянні на різних етапах навчання у вузі (на першому і четвертому курсах). У першокурсників домінує групоцентричний та егоцентричний рівні, а до п’ятого курсу спостерігається перехід до гуманістичної орієнтації. Характер виявлених розходжень узгоджується з припущенням про можливий вплив процесу навчання на розвиток ціннісно-сислової сфери студентів. Оволодіння професією, підвищення інформованості в галузі психології стимулюють процеси усвідомлення смислів, їхньої рефлексії, розширюють контекст осмислення власних дій, розвивають внутрішній світ.

Результати проведеного аналізу вказують на наявність безпосереднього зв’язку між змістом ціннісних орієнтацій та комплексом особистісних та професійно-важливих якостей, якими забезпечується

процес підготовки майбутнього практичного психолога. В процесі професійного навчання сформовані професійні цінності інтегруються до складу ціннісно-сислової сфери особистості, яку поглиблено будемо досліджувати з метою успішного професійного становлення майбутніх практичних психологів.

Список використаних джерел:

1. Вілжжаніна Т.А. Динаміка образу “Я” студентів-психологів // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д.Максименка. – Т.1 – К.: Міленіум, 2002. – С.46-49.
2. Ямницький, О. В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 - пед. та вік. психол. / О. В. Ямницький ; Держ. закл. "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". – Одеса : 2016. – 19 с.

УДК 37.015.31:159.932:001

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Базиліук Оксана, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Павелків Р.В., доктор психологічних наук, професор

На сьогодні, в умовах стрімкого інформаційного розвитку в усіх сферах суспільства постала потреба в творчій, ініціативній особистості, яка не лише буде спроможна віднайти своє місце в сучасному світі, але й сприяти його вдосконаленню. Виховати таку особистість може педагог, який перебуває в творчому пошуку, продукує оригінальні ідеї, приймає нестандартні рішення у розв'язанні педагогічних проблем, адекватно реагує на необхідність у нових підходах і нових продуктах, дослідник, здатний перебудувати свою діяльність відповідно до змін і вимог суспільства.

Творчий потенціал – це особливий динамізм усіх якостей і властивостей особи, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті. Мить реалізації творчого потенціалу, залучення особистості до творчої діяльності пов'язана з механізмом внутрішньої активності суб'єкта, його творчою активністю, яка є основою вияву всіх потенційних сил людини. Вона ґрунтується на спроможності здійснювати внутрішні наміри (цілі, задуми), тобто здатності самореалізуватися. Творча активність

проявляється і розвивається тільки у творчій діяльності, характеризується у межах цієї діяльності граничним напруженням і зосередженням в одному напрямі вольових, емоційних, інтелектуальних, фізичних зусиль. Фундаментом творчої активності вчителя виступає комплекс творчих здібностей, а рушійною силою – мотивація, яка характеризується постійною спрямованістю педагога на оволодіння новими способами та прийомами професійної діяльності [2, с. 1-5].

Проблема аналізу творчого потенціалу особистості не є, безперечно, новою в психологічній науці. Хоча, з одного боку, вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу працівників освіти не втратило своєї актуальності в наш час, адже творчий потенціал – це необхідна складова особистості, яку слід, безперечно, вивчати, діагностувати і розвивати. В сучасній психології актуальним є напрямок, який вивчає духовність і творчість в освітньому просторі.

Аналіз основних підходів до вивчення творчості у зарубіжній та вітчизняній психології показує, що більшість з них тією чи іншою мірою редукують творчу здатність людини до прояву її окремих характеристик. Виняток становить гуманістичний підхід, що пропонує досить оригінальне і збалансоване розуміння креативності, в основі якого покладено положення про універсальність творчості, її доступність для кожного, про роль творчості не лише як способу адаптації людини щодо зовнішніх умов, оточуючої дійсності, але і як інструменту їх якісних змін тощо [1, с. 28].

В межах гуманістичного підходу більшої актуальності набувають питання про особистісні фактори креативності, а центральним поняттям у визначенні обдарованості та творчості постає поняття творчого потенціалу особистості.

У психологічній літературі в якості вихідного фактора накопичення та реалізації творчого потенціалу виокремлюється мотиваційна готовність до творчості. Відзначається, що якщо у процесі формування загальної інтелектуальної здатності неабиякою є роль генотипу, то в розвитку творчого потенціалу домінуючими умовами постають середовище і мотивація. Структурними компонентами творчого потенціалу є пізнавальні потреби, креативні здібності, а також домінуюча пізнавальна мотивація.

Спеціальним фактором творчого процесу постає здатність людини оцінювати, на основі якої можна зробити свідомий вибір та прийняти обмірковане, виважене рішення.

Творчий потенціал, як і творча активність, мають тенденцію до самовираження і здобуття досягнень відповідно до їх можливостей. Мотивація ж творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку й ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі

можливості. Творчий потенціал, реалізуючись у творчих зусиллях, пов'язує можливості людини і її реальне життя в єдиний процес життєтворчості, в якому кожна мить може бути народженням нових можливостей і їх реалізацією.

Розкриття творчого потенціалу особистості, творча самореалізація у професійній діяльності є важливим показником зростання її професіоналізму.

Серед методів дослідження творчого потенціалу особистості, її соціально-психологічної оцінки привертають увагу методи складання портретів особистостей спеціалістів. За їх допомогою оцінюють вираження (розвиток) творчих якостей особистості (професійна сфера). Вихідними, безумовно, мають бути параметри, що відображають особистість в цілісності, а саме три основні блоки, які характеризують зміст її основних сторін:

- спрямованість особистості (система стосунків з навколишньою дійсністю, що виражається через мотиви поведінки, потреби, почуття, інтереси особистості);

- можливості особистості (психологічні передумови успішності її професійної діяльності, виразником яких виступають здібності, креативність);

- психологічні особливості поведінки (стиль), що визначають темперамент і характер [3, с. 24].

Реалізація творчого потенціалу в педагогічній діяльності незмінно пов'язана з механізмом інтелектуальної активності суб'єкта, продуктивністю підсвідомих процесів. Від багатого творчого потенціалу як підсвідомого процесу залежить рівень творчої самореалізації і саморозвитку особистості. Отже, головним джерелом її розвитку є творчий потенціал, який реалізується у творчому зусиллі, а провідним мотивом – прагнення до самоактуалізації і самореалізації.

Список використаних джерел

1. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – №4. – С. 28 – 30.
2. Моляко В. О. Психологія – нова парадигма творчості дослідження конструктивної діяльності людини / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1 – 5.
3. Фельдштейн Д. И. Психологическая диагностика : учеб. пособие / Д. И. Фельдштейн. – М.: Воронеж, 2001. – 24 с.

УДК 159.9

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ****Бігун Любов, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Новік Л.О., старший викладач*

Студентський вік є сензитивним для формування лідерських якостей, оскільки в цьому віковому періоді починається процес життєвого і професійного самовизначення людини, з'являється потреба в суспільно корисній діяльності, нових видах міжособистісної взаємодії. Аналізуючи специфіку професійної діяльності психолога, виокремлюємо якості, що будуть необхідні фахівцю для досягнення лідерської позиції в конкретних умовах та здійснення ефективного лідерського впливу. Лідерські якості майбутнього психолога – це сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей майбутнього фахівця, які забезпечують його здатність інтегрувати та цілеспрямовувати групу для успішного досягнення поставлених цілей [1].

Проблеми виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, Т. Вежевич, А. Войцихова, Б.Головешко, І. Купа, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, К. Слесик, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова та ін.

Аналіз наукової літератури з проблеми, дозволяє нам говорити про те, цілеспрямоване формування лідерських якостей студентської молоді відбувається у процесах розвитку, навчання, виховання, спілкування, діяльності особистості. На думку вчених, основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей студентів в освітньому просторі, є: 1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна); 2) виховна діяльність (участь у тренінгах, конкурсах, змаганнях); 3) дослідницько-пошукова діяльність (участь у конференціях, проектах, програмах); 4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проєктів, творчих справ); 5) громадська діяльність (участь у роботі органів студентського самоврядування та громадських молодіжних організацій, учнівських творчих клубах, наукових товариствах, асоціаціях); 6) представницька діяльність (уміння ефективно презентувати себе, групу, освітній заклад, молодіжну громадську організацію) [2].

У навчальній діяльності формування лідерських якостей відбувається під час упровадження саме творчих, нестандартних, інноваційних методів навчання, які характеризуються низкою особливостей, серед яких можна виділити: суб'єктний характер взаємовідносин між студентами та

викладачем на основах співробітництва; діалогічний, проблемний стиль викладання; демократичний стиль взаємовідносин; використання переважно групових форм організації освітнього процесу; використання проблемно-пошукових, дослідницьких методів навчання; створення ситуації успіху у навчанні, забезпечення психологічного комфорту; реалізація принципу селективності (вибору) у навчанні. Ці особливості створюють передумови для формування аналітичного, творчого мислення, мотивують до самовдосконалення, самореалізації, розвитку особистісного потенціалу студентів, формуванню їх власної позиції та вміння обґрунтовувати і відстоювати свою думку, погляди, що у подальшому може стати підґрунтям для розвитку лідерських якостей.

Список використаних джерел:

1. Бендас Т. В. Психология лидерства / Т. В. Бендас. – СПб: Питер, 2009. – 448 с.
2. Головешко Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів [Текст] / Б. Р. Головешко // Сборники научных работ НТУ «ХПИ»: Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти №32. – Вестник НТУ «ХПИ», 2012. – С. 89-96.
3. Пільганчук А. Розвиток лідерських якостей у майбутніх психологів / А. Пільганчук, В. Кузьменко // Гуманітар. вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький Державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»: зб. наук. пр. – 2012. – Вип.25. – С. 412-415

УДК 159.9:37-056

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЛЮДЕЙ ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Блищик Юлія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Джеджеєра О.В., викладач

Психологічні чинники адаптації дітей з обмеженими можливостями. постановка проблеми. інклюзія в наш час грає дуже важливу роль тому проблема адаптації дітей з обмеженими можливостями є дуже важливою

Початок систематичного навчання в школі є стресовою ситуацією в житті дитини, оскільки пов'язано з необхідністю адаптуватися до нових мікросоціальних умов.

Цей процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою впливає на психоемоційну сферу.

Від благополуччя адаптаційного періоду під час вступу до школи значною мірою залежить успішність подальшої соціальної діяльності дитини. Діти з особливими проблемами тяжче адаптуються, бо вони схильні до негативних впливів оточення через свою підвищену сугестивність та підпорядкованість іншим людям. в умовах обмеження виховання умовами однієї сім'ї, діти з вадами деякою мірою ізольовані від суспільства і позбавлені можливості вести повноцінний спосіб життя у відкритому середовищі, що аж ніяк не відповідає їхнім особливим потребам. У них формується специфічне ставлення до себе та оточення, відбувається боротьба хвороба й особистість, хвороба й інтелект, хвороба й емоції, хвороба й оточення. Найчастіше постає проблема замкнутості в собі, у своєму внутрішньому світі, акцентування уваги на власних проблемах та безпорадності. Кожна дитина має свої слабкі та сильні сторони і проходить індивідуальний шлях розвитку [2, 89].

Виходячи з цих позицій, в процесі виховання дітей із психофізичними порушеннями необхідно враховувати об'єктивні труднощі їхнього розвитку, а саме: труднощі мовленнєвої комунікації, соціальна інфантильність, не сформованість соціально-побутової компетентності, емоційного розвитку, порушення поведінки, нечіткі уявлення про систему поведінки, порушення загального психічного розвитку та ін.

Відхилення в розвитку особистості дитини виявляється по-різному: або у не достатньому розумінні мотивів діяльності, в обмеженні знань про вимоги колективу або в невмінні зіставляти свої наміри, бажання із загальними цілями. Спостерігається також деяка ізольованість дитини від колективу однолітків. Зокрема, у дітей з вадами слуху проблеми формуються у сфері словесно-логічного мислення. Порушення слухових сприймань викликає підозрливість, неможливість зрозуміти почуте, що призводить до нестійкої поведінки. Слабозорим дітям властива недостатня просторова орієнтація та збіднене емоційне життя. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігається недорозвиток вищих форм пам'яті, мислення, характеру. Недорозвиток особистості виявляється у примітивних реакціях, підвищеній самооцінці, негативізмі, недорозвитку волі, невротичних реакціях. Діти із розумовими вадами проявляють пасивність, інертність, підкорення сторонньому впливу, і все це - через відсутність критичного мислення, що проявляється в невмінні правильно оцінити свої сили і поведінку [3,].

Сім'я дитини з відхиленнями в розвитку є її першим соціалізуючим інститутом, першим психологічним чинником, що допомагає дитині адаптуватись. Це залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. В дитячому садку і школі важливу роль відіграє такт педагогів повага до інклюзивної дитини. Але

налаштування дитини на перебування у навчальному закладі, на важливість нових змін у житті дитини виконують її члени родини. Також важливим чинником адаптації дитини є спілкування з такими як сама або схожими дітками, а також позитивне ставлення до дітей і вчителів сприятливий статус дитини у групі, задоволеність спілкуванням із дорослими; адекватне усвідомлення свого становища в групі однолітків [1, 48].

Дитина з особливостями психофізичного розвитку не повинна займати особливого положення в закладі, вона має почуватися природно, досягти самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо в інклюзивній групі створити атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, створити в інклюзивній групі атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку можливість самоствердитися, подолати неадекватні установки та стереотипи, набути певних навичок соціальної поведінки. Також важливо весь процес навчання підкріплювати позитивними емоціями.

Отже, весь процес навчання і виховання дитини з особливостями у розвитку має бути спрямований на те, щоб забезпечити її соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство, зробити інтеграцію максимально успішною і благополучною. а психологічні чинники є невід’ємними для адаптації особливих дітей в навчання і в життя.

Список використаних джерел

1. Ілляшенко, Т. Яка вона – інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі / Т. Ілляшенко // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 47–50.
2. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
3. Томчук С. Теоретичний аналіз проблем адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі / С. Томчук // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. - К.: Університет «Україна», 2004. - 448 с.

УДК 159.923.2-057.875

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В
СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ****Болюх Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Джеджера О. В., викладач*

В усі часи існування люди задаються питанням «Яке місце я займаю у цьому світі?», «Ким я є у тій чи іншій суспільній групі?». В концепції розвитку сучасного суспільства можна визначити що для людини котра шукає власне місце в інформаційно складному та доволі вимогливому світі дуже важливо бути висококваліфікованим фахівцем своєї справи, усім відомо, що професіоналізм формується протягом багатьох років праці та вдосконалюється в подальшому житті людини. А наше суспільство настільки швидко розвивається та винаходить шляхи вдосконалення, що молодь наштотується на труднощі у виборі напрямку саморозвитку та самореалізації. Тому формування даного процесу найкраще відбувається під час вибору студентами своєї майбутньої професії, до того ж можна сказати, що у психології виникає таке складне завдання, як визначити пошук шляхів розширення простору для само ідентифікації, самоусвідомлення, самовдосконалення та надання для людини засобів самореалізації.

Велика кількість науковців, вивчає ідентичність кожного з нас у суспільстві. Натомість кожен з нас ідентифікує себе з певними соціальними спільнотами кожного дня, іноді навіть не усвідомлюючи цього. Відомо, що «ідентичність» як поняття зародилося в психіатрії, а саме, в контексті феномена «кризи ідентичності». Як так, ідентичність увійшла до психології завдяки американському психоаналітику Еріку Еріксону, який вказав на те, що криза ідентичності є нормальним явищем розвитку особистості.

Кожна із психологічних шкіл які вивчають професійну ідентичність, мають своє бачення даного поняття, та вбачають різне трактування даного феномену. Соціальна і особиста ідентичність є основними видами у сучасній психології. А професійна ідентичність є затребуваним видом в умовах вивчення соціальної ідентичності. Саме поняття професійної ідентичності трактується як усвідомлення людиною своєї приналежності до професійного співтовариства та професії в якій вона вирішила себе реалізувати.

Порівнюючи термін «професійна ідентичність» із певними поняттями психології, такими як: професіоналізм, професійний статус, професійний саморозвиток та інші, можна дійти такої думки, що вони певним чином дублюються. Так, між ними існує певна схожість, але водночас кожне із них має свій зміст. Професійна ідентичність виражається у зв'язках особистісних характеристик, які надають орієнтацію в світі професій, який

реалізує особистий потенціал людини у її професійній діяльності. Показником професіоналізму є професійна ідентичність яка вибудовується в процесі самовизначення.

Ідентичність в процесі особистісних новоутворень в загальному виді виділяється як стійке переживання тотожності Я у просторі та часі. Уже протягом довгого відрізка часу твердження яке вказує на становлення особистості і формування Я-образу, не піддається сумнівам, тому, що відбувається в процесі життя людини, і зумовлене великою кількістю чинників. Люди виділяють реальну професійну концепцію – яка виражається уявленнями особистості про самого себе, як про професіонала, та ідеальну Я-концепцію, яка виражається в професійному бажанні та сподіваннях людини.

На думку М. Павлюк, сам феномен професійної ідентичності, є багатомірним та доволі складним. Що вказує на те, що професійна ідентичність не в змозі мати якогось одного показника чи універсального критерію. І кожен із науковців які вивчали і вивчають даний феномен, виділяють свої якоюсь мірою несхожі з іншими думки, критерії, показники [1].

Особистість у професійній орієнтації за визначенням Маркової А. К., виступає як суб'єкт діяльності, суть якої полягає у підготовці до професійного самовизначення [2]. Свідомість професійного самовизначення вбачається в аналізі людиною об'єктивних та суб'єктивних умов професійного самовизначення, самостійним прийняттям рішень які допомагають визначенню професії та професійної освіти. Складова персоналізації вбачає в собі спостереження, уявлення себе та привласнення майбутньої професії.

Під час підготовки майбутніх фахівців своєї справи, професійна ідентичність виділяється предметом становлення, складовою концепції підготовки людини у закладах освіти. У період фахової підготовки засвоюються не лише набуті знання, а й формуються навички, уміння, здійснюється професіогенез, що вбачає в собі формацію професійної ідентичності.

Сучасне суспільство настільки швидко розвивається та вдосконалюється, що молоде покоління натикається на труднощі у напрямку саморозвитку та самореалізації. Тому професійна ідентичність відображається у зв'язках особистісних характеристик. А в період підготовки майбутніх фахівців, професійна ідентичність постає предметом становлення, складовою концепції підготовки молоді у закладах освіти.

Список використаних джерел:

1. Гарбузова Г.В. Социально-профессиональная идентичность будущих специалистов как предмет педагогического анализа / Г.В.

- Гарбузова // Актуальные проблемы педагогики и образования. – Брянск : Изд-во БГУ, 2005. – С. 106-108
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М., 2006. – 402 с.
  3. Румянцева Т.В. Психодинамические основы идентичности : [учеб. Пособие для вузов] / Т.В. Румянцева. – Ярославль : Яр ГУ, 2009. – 204 с.

УДК 159.923.2-053.6

ФОРМУВАННЯ Я-ОБРАЗУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Валага Ольга, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Рудь Г.В., кандидат психологічних наук, доцент

На сучасному етапі розвитку психологічної науки в нашій країні однією з найбільш актуальних є проблема розвитку образу «Я», як важливого компонента професійного вибору старшокласників. Адже в наш час профорієнтаційна робота суттєво відстає і старшокласники обирають професію під впливом батьків, значущих дорослих, однолітків, друзів, не беручи до уваги свої здібності та нахили. Також проблемою є те, що найчастіше обираються престижні професії, які в подальшому, після закінчення ВНЗ не будуть мати змоги реалізувати, або в старшокласників не підтвердяться очікування про дану професію.

Проблеми «Я-концепції» розглядали як вітчизняні, так і іноземні психологи. У західній психології, найповніше розкрив поняття «Я-концепції» Девір Майєрс. «Елементи вашої Я-концепції – переконання, за допомогою яких ви визначаєте себе, являють собою ваші Я-схеми. Наші Я-схеми – наше сприйняття самих себе як спортивних, занадто товстих, розумних або яких-небудь ще». Найповніше методологічні основи дослідження самосвідомості в рамках діяльнісного підходу сформулював С. Л. Рубінштейн, підкреслюючи, що особистість, як свідомий суб'єкт усвідомлює не тільки навколишнє, а й себе в своїх відносинах з оточуючими. Також питаннями самосвідомості займалися наступні вчені: М.О. Мдивані, А.В. Шишкова, О.В. Лаврова, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, Л. С. Виготський.[2, с. 41]

В ранньому юнацькому віці підліток починає усвідомлювати свою особливість і неповторність, в його свідомості відбувається поступова переорієнтація з зовнішніх оцінок (переважно батьківських) на внутрішні. Таким чином, поступово формується своя «Я-концепція», яка сприяє

подальшій, усвідомленій чи неусвідомленій, побудові поведінки молоді людини.

У процесі розвитку самосвідомості центр уваги все більше переноситься від зовнішнього боку особистості до її внутрішньої сторони, від більш-менш випадкових рис – до характеру в цілому. З цим пов'язані усвідомлення – іноді перебільшені – свої своєрідності і перехід до духовних, ідеологічних масштабами самооцінки. У результаті людина самовизначається, як особистість на більш високому рівні.[2, с. 42]

У зарубіжних дослідженнях проблеми, пов'язані з професійним самовизначенням, як правильно, вирішуються у межах теоретичного професійного розвитку і профорієнтації особистості.

Концепції професійного розвитку розділяють на три основні групи: структурні, мотиваційні та індивідуальні. Центральна ідея структурних теорій полягає у тому, що професійний розвиток і професійна поведінка змінюються на різних етапах життя і у різних умовах (С. Аксельрод, Е. Гінзберг, В. Гінзбург, Д. Міллер, Д. Сьюпер, Д. Херм та ін.)[1, с. 17].

Для представників мотиваційних теорій (В. Врум, А. Маслоу, Ф. Херуберг, Е. Роу та ін.) характерне прагнення виявити внутрішні сили особистості, котрі спонукають її до певного типу професійної поведінки та діяльності. У них підкреслюється активність суб'єкта діяльності, його цілісність, необхідність співвіднесення зовнішніх впливів з внутрішніми умовами. Е. Роу, зокрема, відмічає значення для самовизначення стійких особливостей мотиваційно-потребової сфери, а зрілість інтересів, усвідомлення цілей та сила мотивації розглядаються, як основні компоненти, необхідні для успішного вибору професії [1, с.19].

Теорії індивідуальності трактують професійний розвиток, як процес формування і утвердження саморозуміння, а професійний вибір як намагання реалізувати свою «Я-концепцію». Ці теорії представлені працями К. Роджерса, Д. Сьюпера, Л. Тайлера, Д. Тидемана, Д. Холланда та інших зарубіжних дослідників.[1, с. 21]

Для дослідження професійного самовизначення у старшокласників було проведено емпіричне дослідження в учнів 10-В класу, Рівненської загальноосвітньої школи №15 м. Рівне.

Для дослідження використовувалися такі методики: «Визначення інтересів та схильностей (диференційно-діагностичний опитувальник «Я віддам перевагу»)» Є. Клімова, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса, методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса, тест-опитувальник ставлення до себе В.Століна.

У результаті дослідження було виявлено, що близько 35% старшокласників, ще не зовсім готові до вибору майбутньої професії, їх образ «Я» потребує певної корекції, про що свідчить великий відсоток не вираженої самоповаги, ауто симпатії, само інтересу. Вони не впевнені в собі, здатні до самозвинувачення та очікують антипатійного ставлення інших людей до себе. Вони часто коливаються в прийнятті рішень, не проявляють ініціативи.

Таким чином, вивчення проблеми поняття професійного самовизначення розглядається з різних боків: як вибір професії; як компонент особистісного новоутворення у певний віковий період (старший шкільний вік); як тривалий процес опанування професії та самореалізації у ній, що охоплює більшу частину життя людини. Аналізуючи даний процес, дослідники підкреслюють його багатоетапність та специфічну динаміку розвитку. У зміст етапів включаються, як правило, формування професійних намірів і вибір професії, навчання чи професійна підготовка, опанування професії, професійна адаптація та успішна професійна самореалізація.

Список використаної літератури

1. Гандер Д. В. Профессиональное самоосознание студентов как предметная область образовательного пространства вуза / Д. В. Гандер, Л. В. Кочнева // Психология обучения. – 2014. – № 1. – С. 74-83.
2. Денисова Н. Ф. Формування позитивної Я-концепції учня Школи Гармонії / Н. Ф. Денисова // Світ виховання. – 2011. – № 5. – С. 40-43.
3. Загальна психологія : Навчальний посібник / Варій М. Й. - 2-ге видан., випр. і доп. - К.: «Центр учбової літератури», 2007.- 968 с.

УДК 159.923:17.036.2

ДОСЛІДЖЕННЯ І КОРЕКЦІЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА

Воронко Віола, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Поширення західного прикладу життя, з його високими стандартами та вимогами до особистості (її знань, умінь, навиків), провокує виникнення так званих перфекціоністів, тих, хто прагне досягати довершеності в будь-якій сфері життєдіяльності. Як особистісна риса перфекціонізм полягає у прагненні досягати довершеності у різних сферах життєдіяльності, що, з

одного боку, сприяє розвитку відповідальності, конкурентоспроможності та професіоналізму особистості, а з іншого – провокує тривожність, ворожість, жорсткість та депресію. Відтак, виникає запит до науки пояснити сутність такого феномену (перфекціонізму) та розробити методи його всебічного дослідження та діагностування.

Феномен перфекціонізму як психологічної категорії в Україні малодосліджений. Останнім часом ця тема висвітлювалася в роботах російських науковців (Н.Гаранян, С.Степанов, І.Грачова, Є.Соколова, П.Циганкова, А.Холмогорова, Т.Юдеева, В.Ясная) та українських вчених (І.Гуляс, Л. Данилевич, О. Лоза, Г. Чепурна, В. Павлова, О. Кононенко). Але все ж таки основний внесок належить зарубіжним дослідникам (Д. Барнс, С.Блатт, Р. Фрост, П. Х'юїтт, Г. Флетт, Д. Хамачек, Д. Боучер, Л. Девідсон, Р.Слейні, Р. Оуенс, П.Слейд). Проте незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перфекціонізму, і сьогодні питання щодо вираженості цієї особистісної риси серед молоді залишається недостатньо вивченим.

Багатьма дослідниками (Д.Ельконін, Л.Виготський, М.Дьяченко, Л.Кандилович, Г.Абрамова, Е.Усова та ін..) вивчався віковий період юнацтва, його особливості та характеристики. Але розвитком суспільства створюються нові стандарти, які постають перед студентами і викликають у них нові феномени, один з яких – перфекціонізм, який перебуває зараз у зоні численних досліджень.

До середини 30-х років ХХ ст. поняття «перфекціонізм» не мало наукового застосування в психології, але описувалися концепти, подібні до перфекціонізму за значенням, наприклад, «прагнення до переваги» (А.Адлер), «прагнення до досконалості» (К. Хорні), «самоактуалізація» (А.Маслоу, С. Роджерс).

У психології наукові дослідження перфекціонізму беруть свій початок в концепціях американських вчених А. Адлер та К. Хорні, які розглядали прагнення до досконалості як один з головних чинників, що мотивують дії людини.

А.Адлер вважав, що прагнення до переваги є вдосконаленим невротичним способом компенсації почуття власної неповноцінності. До конструктивних засобів досягнення переваги А. Адлер відносить прагнення до успіху, до першості у діяльності, розвиток власних умінь та здібностей. Вчений вважає, що прагнення до досконалості є природним тому, що воно є невід'ємною частиною життя [1].

К. Хорні стверджувала, що в процесі бажання максимально наблизитися до «істинного ідеалу» в людини з'являється «здорова» мета та формуються життєві цінності. Прагнення бути якомога більш досконалим,

максимально наблизитися до ідеалу не є невротичним. Водночас дослідниця попереджала, що варто розрізняти «істинний ідеал» від «невротичного ідеалізованого образу себе», тобто справжнє прагнення самовдосконалення від потреби «здаватися досконалим» [2].

У 1965 році американський психолог психодинамічного напрямку М.Холлендер вперше використав термін «перфекціонізм» для позначення особистісної риси характеру, яка проявляється як «повсякденна практика пред'явлення до себе вимог більш високої якості виконання діяльності, ніж того вимагають обставини, а також у прагненні до бездоганного виконання завдання» [3].

Р. Фрост визначає перфекціонізм як поєднання непомірно високих стандартів зі схильністю до надмірно критичних оцінок власної поведінки, що проявляється у підвищеній тривозі, зумовленій помилками та невпевненістю у власний діях та переконаннях [4].

Чала О.А. було зафіксовано особливості прояву перфекціонізму в навчальних настановах і поведінкових реакціях студентів. Зокрема, зазвичай перфекціоністи схильні прив'язувати самооцінку і почуття власної значущості до результатів навчальної діяльності і тому багато часу втрачають на «вилузування» деталей, часто другорядних, що уповільнює темпи діяльності та знижує її продуктивність [5].

Дослідження свідчать, що перфекціонізм набагато більше притаманний сьгоднішнім студентам, ніж їхнім одноліткам у 1990-х роках або на початку 2000-х. Однак, зростання кількості перфекціоністів, зовсім не свідчить про більші досягнення нашого покоління. Якраз навпаки – перфекціонізм шкодить нашому здоров'ю, як психічному, так і фізичному, і не дає нам повністю розкрити свої можливості.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що перфекціонізм – це постановка до себе вимог більш високої якості виконання діяльності, ніж того вимагають обставини. За період існування цього феномену, встановлено, що він має не одновимірну характеристику, і завдяки науковцям, які створювали концепції, досліджували цей напрямок ми маємо розширене уявлення про перфекціонізм як багатовимірну структуру.

Виявлено, що одним із недостатньо досліджуваних аспектів саморегуляції особистості студентів є вивчення його у зв'язку із такою особистісною диспозицією, як перфекціонізм. Іноді через нього ми не вміємо приймати поразки і адекватно на них реагувати, і тим самим перешкоджаємо продуктивності та успіху у справах.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. — М.: Прогресс, 1995. — 296 с.

2. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. — СПб.: Питер, 2002. — 224 с.
3. Холлендер М. Г. Перфекціонізм / М. Х. Холлендер // Всеохоплююча психіатрія. - 1965. - Том. 6. - С. 94-103.
4. Кононенко О. І. Вплив перфекціонізму особистості на виникнення емоційного вигорання / О. І. Кононенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Вип. 2. — Т. 1. — С. 81–85. — (Серія «Психологічні науки»).
5. Чала О.А. Перфекціонізм як детермінанта деструктивної конфліктності юнацтва / О.А. Чала // Вісник психології і педагогіки: збірник наук, праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка; Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Вип. 8. – К., 2012.

УДК 17.022-057.3

САМОПОВАГА ЯК ЧИННИК АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

Гесаль Ольга, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Кулакова Л.М., кандидат психологічних наук, доцент

Незважаючи на значну кількість досліджень щодо оцінки успішності учнів, питання про роль оцінювання і самооцінки навчальної діяльності учня висвітлено недостатньо, особливо із психологічних позицій. Однак, ця проблема є однією із нагальних з-поміж тих, що стоять перед сучасною школою. Проблеми психологічного характеру виникають у процесі навчання досить часто. Насамперед, це психологічні труднощі, з якими дитина зустрічається у процесі навчання. З одного боку, труднощі навчальної роботи учня залежать від особливостей навчального матеріалу, з іншого – від можливостей, індивідуальних і вікових особливостей дитини.

Проблема успішності дуже складна, її дослідження передбачає безліч різних підходів, але всі вони групуються навколо двох основних аспектів розгляду проблеми: психолого-педагогічні технології подачі матеріалу; особливості сприймання навчального матеріалу учнями.

Фахівці різних галузей психолого-педагогічної науки в основному приділяли увагу лише окремим аспектам цієї проблеми. Так, дидакти вважають основним об'єктом вивчення педагогічних умов та особливостей навчально-виховного процесу, які, на їхню думку, сприяють подоланню неуспішності. Психологи ж зосереджуються на вивченні особливостей

особистості невстигаючого учня, на виявленні закономірностей самого процесу їхньої навчальної діяльності.

Умовою підвищення успішності у навчанні є формування у дітей та молоді адекватної самооцінки, на основі якої можливо відновлення впевненості у своїх здібностях і підвищення прагнення до оволодіння знаннями. Адекватна, позитивна «Я-концепція» забезпечує особистості психологічний комфорт, самоповагу, адекватне ставлення оточуючих і, врешті, радість життя.

Питання самоповаги довгий час не знаходило належного висвітлення у філософській та психологічній літературі. У сучасних словниках також більша увага приділяється Я-концепції. Однак у словнику-довіднику «Соціальна педагогіка» за редакцією Т.Ф. Алексеєнко самоповага визначається «як повага до самого себе, визначення власних чеснот, позитивний образ самого себе, який включає прийняття себе таким, яким є і почуттям власної гідності. Самоповага розвивається завдяки причетності до подій соціального життя, життєвій компетентності і здатності цінувати себе; відношення реального успіху до домагань» [3, с. 485].

Різні аспекти виховання самоповаги висвітлювалися філософами (П. Абеляр, Я. Беме, І. Кант, Протогор, Г. Сковорода), психологами (І. Бех, У. Джеймс, І. Кон, К. Роджерс) та педагогами (Н. Дятленко, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Перші спроби висвітлити проблему самоповаги знаходимо у працях античних філософів Сократа, Протогора. Теорія ставлення до себе у вітчизняних дослідженнях була розроблена В. М. М'ясищевим. Великий внесок у дослідження самоповаги зробила І. І. Чеснокова. Педагоги також не лишилися осторонь проблеми самоповаги. Інтерес для нашого дослідження представляють педагогічні пошуки Т.А.Манько, яка розглядала виховання самоповаги в процесі становлення учнів як суб'єктів виховного процесу, і висловила слушну думку, що саме відчуття самоповаги зрештою визначає поведінку дитини, її ставлення до себе, до людей і до життя.

Таким чином, самоповага – складна інтегративна якість особистості, в основі якої лежить ціннісне позитивне ставлення індивіда до себе, спрямоване на задоволення почуття власної спроможності, впевненості у власних силах та задоволення потреби у повазі, любові, самоствердженні, виживанні в складних умовах та подоланні труднощів та випробувань.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я». / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С. 9-21.

2. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергєєва Н.В.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Київ : ТОВ «Задруга», 2017. – 168 с.
3. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер – 2009. – 542 с.

УДК 159.9

МАЛЮНКОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Главінська Е.С., здобувач ОС «бакалавр», НАУ, Київ

Керівник: Ільїна Т.В., кандидат психологічних наук, ст.викладач

Малюнкova терапія як ефективний засіб психокорекційної роботи широко застосовується в психологічній допомозі не тільки дітям з проблемами у розвитку, але і з нормальним психічним розвитком. Зокрема, малюнкova терапія дієвим засобом психокорекції агресивності особистості.

У сучасному психологічному просторі малюнкova терапія вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних психокорекційних методів, що використовуються в роботі психологами і психотерапевтами. У психокорекційній практиці малюнкova терапія являє собою сукупність методик, що дозволяють за допомогою стимулювання художньо творчих проявів дитини, а саме, малювання, у символічній формі здійснювати корекцію порушень психоемоційних процесів чи відхилень в особистісному розвитку, зокрема агресивності.

Малювальна терапія як засіб вільного самовираження і самопізнання може виступати продуктивним методом діагностики та корекції особливостей прояву агресивності в молодшому шкільному віці. Цей вид психологічної роботи забезпечує атмосферу довіри, високої терпимості, уваги до внутрішнього світу людини. Долучення до мистецтва дає людині можливість відчути свободу вирішувати, створювати власні креативні продукти діяльності. Дана проблематика вивчалася рядом науковців, серед яких: А. Готсдінер, Є. Іванченко, М. Кисельова, О. Семашк, М. Старчеус та інші.

За допомогою аналізу та інтерпретації малюнків зрозуміти причини виникнення агресивних станів та поведінки у дітей, їх різновидів, а також інтереси дітей, причини їхніх глибоких переживань, які не завжди розкриваються за інших засобів корекції, та розробити практичні рекомендації щодо зниження рівня агресивності у дітей, використовуючи методики малюнкovoї терапії. Важливо врахувати прояв емоцій під час

роботи з проявами агресивної поведінки у молодших школярів. Використання малювання та інших форм творчого самовираження в психологічному консультуванні і психокорекції є додатковим способом допомоги в діагностиці та корекції агресивної поведінки, в об'єктивізації внутрішніх і зовнішніх конфліктів, в оцінці динаміки надання психологічної допомоги. Образотворча творчість зменшує ймовірність вияву психологічного захисту, оскільки його продукти зазвичай мають зміст, більшою чи меншою мірою прихований від свідомості учасника арт-терапевтичного процесу [2, с. 148]. Малювання розвиває емоційно-рухову координацію, так як потребує узгодженої участі багатьох психологічних функцій. [1, 432]. Фантазії, будучи зображеними на папері, прискорюють і полегшують вербалізацію переживань [3, с. 508].

Отже, малюнок терапія є одним з найрезультативніших діагностики та корекції, спрямованих на зниження прояву рівня агресивності у дітей молодшого шкільного віку. Цей метод психокорекційної роботи сприяє відображенню у свідомості дитини навколишнього світу і соціальної дійсності, її моделюванню, вираженню власного ставлення до неї. Тому через малюнки можна ліпше зрозуміти причини виникнення агресивних станів та поведінки у дітей, способів їх виявлення, їх різновидів, а також інтереси дітей, причини їхніх глибоких переживань, які не завжди розкриваються за інших засобів корекції.

Список використаної літератури:

1. Арт-терапия – новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. – М.: Когито-Центр, 2006. – 432 с.
2. Бабій І.В. Теорія і практика арт-терапії: Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс / Уклад. І.В. Бабій. – Умань, Алмі, 2014. – 148 с.
3. Бандура А. Подростковая агрессия : изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура [пер. с англ. Ю. Брянцева и Б. Красовского]. – М. : Апрель Пресс : Эксмо – Пресс, 2000. – 508 с.

УДК 159.9

ПЕРЕЖИВАННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ОБ'ЄКТИВАЦІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Гойко Яна, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Рудюк О.В., кандидат психологічних наук, доцент

У психологічній літературі в основному сутність емоцій пояснюється через переживання. В найбільш загальному змісті емоції визначаються як

психічні процеси та стани, що у формі безпосередніх переживань відображають значимість чогось у життєдіяльності людини. Г.О. Фортунатов називає емоціями лише конкретні форми переживання почуттів [18]. За Р.С. Немовим, емоції – це «елементарні переживання, які виникають у людини під впливом загального стану організму і ходу процесу задоволення актуальних потреб» [4, с. 573]. М.С. Лебединський і В.М. М'ясищев розглядають емоції, як «...одну з найважливіших сторін психічних процесів, яка характеризує переживання людиною дійсності» [3, с. 22]. .О. Рудик, даючи визначення емоціям, ототожнює переживання і ставлення: «емоціями називаються психічні процеси, змістом яких є переживання, ставлення людини до тих або інших явищ оточуючої дійсності...» [5, с. 75].

Отже, емоції характеризують не тільки ставлення суб'єкта до оточуючого світу, але одночасно виступають специфічною формою переживання, що відображає значення об'єктів для суб'єкта.

Більшість авторів, характеризуючи зміст емоцій, також розглядають їх як специфічне переживання. Емоція, на думку В.І. Кульчицької, тісно взаємодіє із першим враженням, виникає у конкретній ситуації, має певний зміст і супроводжується виразними рухами. При цьому авторка визначає емоцію як «безпосереднє переживання, що виникає в ситуації, і в якому виражається ставлення людини до цієї ситуації» [2, с. 9].

Таким чином, найчастіше емоції визначаються як переживання суб'єктом в даний момент свого ставлення до чогось або до кого-небудь (до наявної або майбутньої ситуації, до інших людей, до себе тощо).

Акцентуючи увагу на проблемі емоцій, помітним є той факт, що сучасні автори характеризують емоційну сферу особистості через призму категорії «переживання». Так, у працях В.В. Лебединського та представників його школи доведено, що центральною категорією в емоційному розвитку особистості виступає переживання або тип афективного орієнтування. Переживання, на думку О.С. Нікольської, є внутрішнім психічним механізмом, що організовує і тип орієнтування, і форми адаптивної поведінки, і особливості свідомості.

Сучасні погляди у вітчизняній психології на переживання пов'язані з розглядом останнього не лише як емоційної реакції на оточуючу дійсність, але й як проживання у світлі вчинку, який ми передусім переживаємо у психічних станах (Т.С. Кириленко, І.П. Маноха, Т.М. Титаренко). Виходячи з наведених вище положень, ми поділяємо наукову думку про те, що в загальному розумінні поняття «стан» означає «реакцію функціональних систем на зовнішні та внутрішні впливи, спрямовані на отримання корисного для організму результату».

Емоційний бік станів знаходить своє відображення у формі емоційних переживань, а фізіологічний – у зміні ряду функцій – як вегетативних, так і рухових [1, с. 36]. Резюмуючи, можна підкреслити, що ми розглядаємо емоції як такі, що володіють здатністю породжувати емоційне переживання, на ґрунті якого яскраво проступає психічний стан особистості. Такий взаємозв'язок у сукупності дає можливість охарактеризувати емоційну сферу особистості як таку, що відображає цілісність її емоційного життя.

Список використаної літератури:

1. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
2. Кульчицкая Е.И. Воспитание чувств детей в семье / Е.И. Кульчицкая. – К.: Рад. школа, 1983. – 120 с.
3. Лебединский М.С. Введение в медицинскую психологию / М.С. Лебединский, В.Н. Мясичев. – Л.: Медицина, 1966. – 430 с.
4. Немов Р.С. Психология: В 3 х кн. / Р.С. Немов – М., – Кн.1. – 1994. – 684 с.
5. Рудик П.А. Психология: Учебник / П.А. Рудик. – М., 1976. – С. 75.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ШЛЮБУ

Головенко Альона, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Хупавцева Н.О., кандидат психологічних наук, доцент

На основі аналізу та узагальнення наукової літератури встановлено, що проблема підготовки молоді до шлюбного життя цікавила вчених ще в далекому минулому. Такі важливі аспекти готовності молоді до шлюбу, як мотивація, установки, уявлення, знання, висвітлюються в дослідженнях М.І.Алексєєвої, А.Ф.Бурлагуна, Т.В.Говорун, С.В.Дворяк та інші. Проблема впливу соціально-психологічних факторів (сім'я, школа, соціальне оточення, засоби масової інформації) на розвиток і формування готовності до одруження була об'єктом уваги Л.П.Бусєвої, К.Вітека, О.І.Іванової, С.П.Іщенко, Т.С.Кириленко, О.О.Кочеряна.

На думку А.Г.Асмолова, підготовка молоді до сімейного життя, поряд з формуванням морального світу особистості, припускає і «формування особливої системи уявлень про себе, як про людину визначеної статі, що включають специфічні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, відношення до представників іншої статі і відповідно цих утворень форм поведінки [1].

А.І. Антонов стверджує, що сім'ю створює відношення батьки - діти, а шлюб виявляється легітимним визнанням тих відносин між чоловіком і жінкою, тих форм співжиття сексуального партнерства, що супроводжуються народженням дітей. Він звертає увагу на просторову локалізацію родини - житло, будинок, власність - і економічну основу родини - загально сімейну діяльність батьків і дітей, що виходить за вузькі обрії побуту і споживача [2].

У наш час ведучим мотивом вступу в шлюб є "любов" Однак, називаючи "любов" як мотив шлюбу молоді люди, очевидно, вкладають у це слово різні змісти. Т.А. Флоренская [3] виділяє три різних тлумачення цього слова: любов як сексуальний потяг; любов як потреба бути улюбленим; любов як здатність любити.

Серед факторів, що визначають стабільність молодих родин, Н.В. Малярова виділяє готовність молоді до шлюбу. Це система соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне відношення до способу життя, цінностей шлюбу.

В даний час шлюб стає добровільною справою двох молодих людей, що навіть при наявності економічної залежності від батьків нерідко не присвячують їх у свої наміри. Говорячи про шлюб, не можна забувати про те, що бажання вступити в подружній союз і ступінь готовності до нього - це далеко не однакові поняття. На думку психологів, *морально-психологічна підготовленість особистості до шлюбу означає* сприйняття цілого комплексу вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється сімейне життя.

До них відносяться: готовність прийняти на себе нову систему обов'язків стосовно свого шлюбного партнера, майбутніх дітей і відповідальність за їхню поведінку; розуміння прав і достоїнств інших членів сімейного союзу, визнання принципів рівності в людських відносинах; прагнення до повсякденного спілкування і співробітництва, узгодженню взаємодій із представником протилежної статі, що у свою чергу припускає високу моральну культуру; уміння пристосуватися до звичок і рис характеру іншої людини і розуміння її психічних станів [4].

Список використаних джерел:

1. Асмолов А.Г., Психология личности. Культурно-историческое понимание развития человека / А.Г.Асмолов.-К.:2007. – С. 620.
2. Антонов А.И. Социология семи / А.И.Антонов, В.М. Мечников.-М.: Просвещение,1998.
3. Флоренская Т.А. Мир твоему дому / Т.А.Флоренская,- М.: ВЛАДОС,1999.

4. Торохтий В.С. Психология социальной работы с семьей / В.С.Торохтий.-М.,1996.

УДК 159.922.1

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СЕКСУАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Голубчикова Марія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Демчук О. О., кандидат психологічних наук, доцент

Сексуальність - сукупність психічних і фізіологічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу. Секс (франц. Sexe, від лат. Sexus - стать) - все те, що відноситься до сфери статевих відносин, до статевого життя.

Сексуальність людини реалізується через її сексуальну поведінку, яка передбачає активність, певну систему дій у задоволенні сексуальних потреб. Вона має не лише біологічну, а й соціально-культурну зумовленість, може по-різному контролюватися свідомістю, спричинювати різні наслідки для її суб'єкта й осіб, на які вона спрямовується.

Сексуальність - це одна з граней існування людини, а не тільки здатність до еротичної реакції. Сексуальність має велике значення в міжлюдських відносинах.

Сексуальна поведінка - поведінка, спрямована на стимуляцію сексуального збудження або розширення сексуальної активності через зміни сексуальних реакцій та підвищення сексуальної чутливості.[1, с. 18]

Обухівський (1977) під сексуальністю розуміє «фізіологічні процеси, техніку і маніпуляції, що дають насолоду», тобто перш за все лише інструментальну сторону еротики. Під еротикою, яку автор вважає властивою виключно людині в результаті розвитку психіки, він розуміє внутрішнє переживання, пов'язане з сексуальністю, а також певну оцінку сексуальності і ставлення до неї. Сексуальність поняття багатогранне і багатоаспектне.[2, с. 59]

Г.-Ф. Келлі також стверджує, що сексуальність є дуже широким поняттям, пов'язаним з усіма аспектами людського буття. І щоб достеменно зрозуміти, що таке людська сексуальність, необхідно розглядати її в різноманітті її проявів.[3, с. 32]

На широкому розумінні терміна «сексуальність» наполягають і автори «Психологічної енциклопедії» гавайський психолог Раймонд Корсіні та канадський психолог Алан Ауербах, за твердженням яких, сексуальність людини — це «широка сфера функціонування, починаючи від основних

фізіологічних відмінностей між чоловіками та жінками і закінчуючи якостями, що характеризують маскуліність та фемінність, латентну та маніфестну сексуальну поведінку».

Згідно Левіт (1978), сексуальність можна розглядати як специфічну, психосоматичну мову тіла, як форму спочатку невербалізованих комунікацій. У цьому сенсі статевий зв'язок з психосоматичної точки зору виражає захопленість, прихильність, довіру, безпеку і задоволення. Оголеність в свою чергу означає щирість, довіру і відданість.

3. Фрейд та його послідовники, роблять опору на вроджені психосоматичні установки сексуальної поведінки, конфлікт несвідомих потягів і моралі, особливу динаміку лібідоносних установок дитячого віку. Прихильники цих концепцій розглядають сексуальність як сферу перманентного внутрішнього конфлікту і джерела численних комплексів, що вимагають психотерапевтичного втручання для відновлення душевної рівноваги і профілактики захворювань статевої і психічної сфери. З. Фрейд вважав агресивність необхідним елементом сексуальності, що зумовлено біологічно. [4, с. 24]

В. Соловйов вважає що, якщо в нижчій межі ми знаходимо тільки розмноження, відтворення, то в вищій межі ми виявимо статево любов, яка можлива в результаті повного і виняткового зречення від відтворення і орієнтації на аскезу, як на вищий прояв сексуальності.[2, с.41]

Мішель Фуко запропонував соціокультурну концепцію сексуальності, в якій сексуальність була безпосередньо пов'язана з проблемами влади і підпорядкування. Фуко вважав, що саме влада займалася виробництвом специфічного дискурсу сексуальності, який, в свою чергу, конструював норми сексуальної поведінки, з метою контролю над людським тілом і через нього контролю над людською сексуальністю і людиною. Фуко повністю відкидав біологічну обумовленість сексуальності, показуючи шляхи її конструювання на європейському матеріалі XVII-XIX ст.[5, с. 11]

Список використаних джерел

1. Бэрн Э. Секс в человеческой любви. / Э. Бэрн – М. : Эксмо, 2003. – 352с.
2. Кашченко Е. А. Основы социокультурной сексологии. / Е. А. Кашченко – Москва : URSS, 2011. – 256 с.
3. Келли Г. Основы современной сексологии./ Г. Келли - СПб.: Питер, 2000. – 896 с.
4. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности. / Зигмунд Фрейд – Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. – 224с.

5. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / Мишель Фуко – Москва, 1996. – 448с.

УДК 159.9

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТІСНО - ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Гордійчук Катерина, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Кулаков Р.С., кандидат психологічних наук, доцент

Вибір професії – складний і відповідальний крок у житті людини. Зробити правильний вибір – значить знайти своє місце в житті. Неправильний вибір професії завдає великої шкоди самій людині та призводить до значних економічних втрат, пов'язаних з використанням трудових ресурсів. Вибір професії визначає і матеріальний добробут, і ступінь свободи творчості. Від успішності кар'єри залежить рівень задоволеністю життям у цілому. Таким чином професійне самовизначення є частиною особистісного самовизначення, а також професійне і особистісне самовизначення пов'язані і взаємодіють один з одним. Успішне самовизначення передбачає спеціальний період, коли юнаки отримують право придивитися до різних соціальних ролей, не віддаючи перевагу жодній з них. Це період проб і помилок. Але він не повинен затягуватися. Бажання отримати новий досвід часто поєднується зі страхом перед життям. Найбільші труднощі юнацької рефлексії полягають у поєднанні ближньої і дальньої часової перспективи. Відкриття власного світу, яке проявляється в формі переживання своєї індивідуальної цілісності та неповторності. Внутрішній світ для старшокласника стає цінністю. Здійснюється бурхливий розвиток самосвідомості [5, с.7].

Юнацький вік будується навколо кризи особистісної ідентичності - почуття індивідуальної самототожності, єдності. Індивід знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, вибирає із варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм. Рівень ідентичності тісно зв'язаний з індивідуально - особистісними рисами старшокласників. Для старшокласника характерний глибокий самоаналіз, самооцінка всіх якостей і здібностей. Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, то в 16 років з'являються власні критерії значущості. Школяри оцінюють себе з позиції своєї внутрішньої шкали цінностей [7, с.135].

Особистісне самовизначення – це знаходження свого образу "Я", постійний розвиток цього образу, затвердження його серед інших людей. Особистісне самовизначення є вищий прояв життєвого самовизначення, коли людина є господарем ситуації і всього свого життя. Обираючи професію, людина обирає життєвий шлях і стиль життя. Успішне самовизначення передбачає спеціальний період, коли старшокласники отримують право придивитися до різних соціальних ролей, не віддаючи перевагу жодній з них. Це період проб і помилок. Але він не повинен затягуватися. Бажання отримати новий досвід часто поєднується зі страхом перед життям. Найбільші труднощі юнацької рефлексії полягають у поєднанні ближньої і дальньої часової перспективи. Запитання "Хто я?" передбачає оцінку не тільки наявних рис, а й перспектив розвитку: "Ким я стану? Що буде зі мною в майбутньому?" У старшокласника виникають важливі особистісні якості: усвідомленість, самостійність, незалежність. Він ставить і активно вирішує найбільш складні життєві проблеми. Рефлексія власного життєвого шляху, прагнення до самореалізації призводить до появи нових соціальних потреб: знайти своє місце серед інших, виділитися, бути особливим, грати певну роль в суспільстві. Виникає відповідальність не просто за себе, а за себе в спільній справі, за спільну справу і за інших людей [4, с.120].

Формування реалістичної життєвої перспективи вимагає врахування індивідуальних особливостей (схильності, темперамент), школярів у спеціальній профорієнтаційній інформації. Основна тенденція розвитку профорієнтаційної і профконсультативної роботи з юнаками – всіляке сприяння пробудженню власної активності молоді людини; озброєння старшокласника знаннями про різні професії; вивчення психічних особливостей школяра; встановлення відповідності індивідуально-психологічних особливостей старшокласника тій або іншій професії; розвиток інтересів, нахилів старшокласника до різних видів діяльності [5, с.7].

Отже, новоутворенням цього віку є самовизначення старшокласників в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті. Провідне значення в активізації професійного самовизначення мають суб'єктивні фактори пошуку, набуття професійної ідентичності суб'єкта праці. У зв'язку з цим, особливістю особистості, яка саморозвивається і самоактуалізується, стає більш чітке усвідомлення як внутрішніх (суб'єктивних), так і зовнішніх (об'єктивних) факторів, як з точки зору розуміння динаміки професійного становлення, так і з точки зору педагогічного впливу на її подальшу долю. Старшокласникам притаманна особлива схильність до активної діяльності, самостійності. Тому особливою

умовою формування у юнаків здібностей до певної професії є ознайомлення зі світом професій, засвоєння загально-трудових умінь і навичок.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Р. на Д.: Феникс, 1996. – 304 с.
2. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996.
3. Ремех Т., Ляхоцька Л., Цушко І. Професійне самовизначення підлітків // Психолог. – 2005. – № 12. – С. 17-22.

УДК 159.9

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ СТУДЕНТАМИ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО СТРЕСУ

Ольга Джеджера, викладач РДГУ

У контексті гуманізації вищої освіти однією з актуальних проблем сучасної педагогічної психології є проблема забезпечення комфортної психологічної атмосфери в закладі вищої освіти. Адже під час навчання студенти стикаються з численними стресорами, найгострішим з яких є іспит. У зв'язку з цим інтенсифікуються дослідження проблеми екзаменаційного стресу, спрямовані на вивчення його причин та динаміки, пошук можливостей допомоги студентам пережити стресові ситуації з мінімальними втратами (О. Азархов, М. Дубчак, С. Злепко, С. Костишин, М. Лаврова, О. Мінцер, Д. Назаренко, О. Семенова, О. Сергєєва, Ю. Щербатих).

Варто підкреслити, що стрес як крайній ступінь напруження призводить до сильного і переважно негативного впливу на діяльність людини [2, с. 113], отже, перешкоджає успішному учінню студентів. При цьому, як стверджують автори монографії «Сучасні методи і засоби діагностування емоційного стресу», перебіг стресу супроводжується емоційними переживаннями: а) на рівні емоційно-афективної чутливості (задоволення-незадоволення); на рівні наочного сприйняття і наочної дії (інтелектуальні, естетичні, моральні почуття); на узагальненому рівні (почуття трагічного, іронії тощо) [3, с. 29]), які, на думку А. Губар, можуть виявлятися як у формі короточасного спалаху емоцій, так і як «тривала напруга з складними змінами поведінки, мислення, поглядів на життя» [1].

Необхідно зауважити, що виникнення, інтенсивність та модальність таких переживань значною мірою обумовлені індивідуальними характеристиками студентів і залежать від індивідуальної значущості

стресора. Відповідно можна погодитись з тими дослідниками (М. Лавровою, А. Тарасовою, В. Уриваєвим), які пропонують в якості профілактичного засобу виявлення так званої «групи ризику», представники якої характеризуються наявністю потенційних проблем стосовно адекватного переживання складних навчальних навантажень.

Оскільки однією з індивідуальних характеристик, яка впливає на життєдіяльність людини, є тривожність, нами було проведено експериментальне дослідження, у ході якого було перевірено особливості емоційного переживання екзаменаційного стресу та зміни у рівнях працездатності у зв'язку з іспитом у студентів з високим і низьким рівнем тривожності. В експерименті брали участь студенти I курсу спеціальності «Психологія». Вибір цієї категорії учасників експерименту був обумовлений тим, що вони змушені простояти найбільшій кількості емоціогенних факторів, зумовлених новою ситуацією навчання.

Діагностика проводилась упродовж семестрового навчання з метою визначення фонових показників та перед складанням і після завершення іспиту. Нами були використані такі методик: опитувальник Спілберга-Ханіна для визначення рівня тривожності; анкетування, з допомогою якого визначалось ставлення студентів до іспитів у континуумі відповідей «безпечний-небезпечний»; емоційні самозвіти студентів для фіксації модальності та інтенсивності переживань; тепінг-тест Є. Ільїна для виявлення рівня працездатності. Диференціація студентів за високим і низьким рівнем тривожності проводилась за результатами діагностування, проведеного за методикою Спілберга-Ханіна.

Аналіз експериментальних даних, отриманих після застосування інших із зазначених методик щодо учасників експерименту з високим рівнем тривожності засвідчив, що у своїх відповідях на питання анкети вони класифікували своє ставлення до ситуації іспиту як до небезпечної, що свідчило про те, що іспит для них був досить сильним стресором. На підставі емоційних самозвітів студентів було зафіксовано збільшення питомої ваги та інтенсивності негативних переживань (незадоволення, напруженості, хвилювання, смутку, відчуття, важкості, байдужості) та їх перевагу під час екзаменаційної сесії, а за результатами тепінг-тесту було виявлено помітне зниження працездатності студентів: перед іспитом у середньому на 43% і після іспиту у середньому на 62%.

Натомість показники діагностики, проведеної щодо учасників експерименту з низьким рівнем тривожності, дали змогу констатувати не такі помітні зміни у досліджуваних характеристиках. Спектр їхніх емоційних переживань був різноманітнішим – поруч з негативними емоціями, які не вирізнялись надмірною інтенсивністю, мали місце і

позитивні переживання (інтерес, надія, оптимізм, радість, віра у свої сили). Ситуацію іспиту вони не вважали для себе надто загрозливою і розглядали її здебільшого як випробування власних можливостей. Показник працездатності представників цієї категорії хоча й дещо знижувався, однак, його відмінність від фонового результату становила перед іспитом близько 12%, а після іспиту залишалась незмінною або навіть дещо підвищувалась.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що для студентів з високим рівнем тривожності іспит є сильним стрес-фактором, який призводить до зниження оптимуму емоційних переживань в бік переваги негативних, до виснаження організму (зниження працездатності), що засвідчує високі енергетичні витрати на досягнення потрібного результату навчання. Стан студентів з низьким рівнем тривожності можна вважати оптимальним, оскільки їхні негативні емоційні переживання не вирізнялись надмірною гостротою, а енергетичні витрати були незначними, що давало їм змогу швидко відновити свої сили та зберегти працездатність.

Проведене дослідження підтверджує доцільність надання психологічної допомоги студентам з високим рівнем тривожності, шляхом проведення тренінгових програм, спрямованих на зниження рівня тривожності та оптимізацію емоційних переживань.

Список використаних джерел:

1. Губар А. О. Стрес як фактор впливу на адаптацію людини [Електронний ресурс] / А. О. Губар. – Режим доступу : https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/6.pdf. –
2. Лаврова М. Г. Академічний стрес та психологічне здоров'я студентів у вузі / М. Г. Лаврова // Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки : матер IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. Родіні Н. В., Альошина О. М. – Одеса : Вид-во ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. – С. 113–114.
3. Сучасні методи і засоби для визначення і діагностування емоційного стресу : монографія / за заг. ред. О. П. Мінцера. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 228 с.

УДК 159.923.2

ФЕНОМЕН СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Дідус Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Камінська О.В., доктор психологічних наук, професор

Проблема дослідження смисложиттєвих орієнтацій на сьогодні залишається актуальною, оскільки відображує цілісне світобачення особистості, що безпосередньо пов'язане з системою ціннісних орієнтацій.

Смисложиттєві орієнтації особистості розглядались як в контексті філософських течій, так і в руслі різноманітних психологічних напрямків. Проблема смисложиттєвих орієнтацій часто досліджується в контексті більш широкого феномена – сенсу життя. А. Адлер підкреслює значущість пошуку індивідом сенсу життя як важливого чинника особистісного розвитку [1]. В. Франкл також досліджує сенс як провідну детермінанту особистісного розвитку і всього життєвого шляху людини. Відсутність в індивіда сенсу власного життя призводить до стійких переживань внутрішньої спустошеності, фрустрації й втрати бажання жити в цілому [6].

У визначеннях сенсу життя і смисложиттєвих орієнтацій людини багато спільного: обидва феномени розглядаються як джерело особистісного зростання індивіда, діалектично споріднені з процесами і явищами ціннісно-сислової сфери людини та детерміновані специфікою стосунків індивіда з оточуючим світом. Однак ці поняття не є тотожними. Х.М. Дмитерко-Карабин стверджує, що однією з основних відмінностей смисложиттєвих орієнтацій від сенсу життя є дещо менша їх інтегральність та глобальність, з одного боку, і більша мінливість – з іншого. Це визначається акумуляцією в смисложиттєвих орієнтаціях пріоритетних цінностей-цілей та напрямів самореалізації стосовно певного вікового етапу, а не цілісного життєвого шляху, що дозволяє розглядати перші як особистісне новоутворення молодого людини [2, с. 7].

Смисложиттєві орієнтації є динамічним компонентом сислової сфери особистості, який інтегрує когнітивну, емоційну та поведінкову складові смисложиттєвих конструктів. Це вищі структуроутворюючі підсистеми динамічної сислової системи особистості, які репрезентують структуру як якісно, так і кількісно, визначають змістовний початок сислового компоненту диспозиційної структури особистості. До основних характеристик смисложиттєвих орієнтацій відноситься граничність, транситуативність, трансцендентність, різна міра усвідомленості [4].

Важливим аспектом дослідження проблеми смисложиттєвих орієнтацій особистості є виявлення основних детермінант цього феномена. У роботах Т.І. Пашукової становлення смисложиттєвих орієнтацій особистості розглядається як результат особистісного зростання індивіда. Смисложиттєві орієнтації є динамічною проекцією смисложиттєвих концепцій особистості на конкретні умови її повсякденного життя [5, с. 94].

Загальні смислові орієнтації (потреби, особистісні цінності, світогляд, сенс життя, самоставлення) визначають генеральні лінії становлення смислових конструктів особистості й сислової сфери психіки людини в цілому. Механізмом формування загальних смислових орієнтацій є рефлексія – власне смисловий рівень ціннісних орієнтацій особистості.

Цьому рівню відповідають більш динамічні конструкти, які є базисом становлення загальних смислових орієнтацій в умовах взаємодії індивідуума з оточуючим світом [3].

Смисложиттєві конструкти особистості поділяються на глибинні й поверхневі, при цьому останні мають високу мінливість і плинність. Визначальними для особистісного зростання індивіда, побудови й реалізації ним власного життєвого плану є глибинні смисложиттєві орієнтації. Існують відмінності глибинних смисложиттєвих орієнтацій від поверхневих: повнота, яскравість відчуття індивідуальності смислу, чіткість смислу, правдоподібність зв'язку з реальним життям, нетривіальність і конкретність [4].

В. Франкл зазначає, що: становлення сенсу життя індивіда в одному модусі людської життєдіяльності (професійній, сімейній чи інших сферах) мало сприяє гармонійному особистісному зростанню; авторитарна ієрархія передбачає наявність багатокомпонентної структури смисложиттєвих орієнтацій, однак домінує тільки один смисловий конструкт; розірвана смислова структура характеризується наявністю різних смислових орієнтацій, однак взаємозв'язки між ними сформовані недостатньо, як наслідок смисложиттєві орієнтації індивіда не інтегровані в цілісну систему і не можуть виступати в якості інтегруючої детермінанти особистісного розвитку; номінальна структура характеризується становленням декількох провідних смисложиттєвих орієнтацій, які не лише не узгоджені, але й протирічать головному життєвому смислу [6].

Отже, проблема дослідження смисложиттєвих орієнтацій продовжує залишатись актуальною та потребує подальших розробок.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Наука жить. К.: Port-Royal, 1997. 288 с.
2. Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів : автореф. дис...канд. психол. н. : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
3. З.Карпенко З.С. Дослідження ціннісно-смислової сфери особистості з позицій культурно-історичного підходу. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2008. Вип. 2. Ч. 2. С. 3–10.
4. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности. Гродно: ГрГУ, 2002. 167 с.
5. Пашукова Т.И. Формирование мировоззрения и смысложизненные ориентации в юношеском возрасте. Психологические проблемы смысла жизни и акме. Материалы XIV симпозиума. М.: ПИ РАО, 2009. С. 93-95.

6. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. М.: Прогресс, 1990. 368 с.

УДК 159.9

ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДОПОМОЗІ ДІТЯМ, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ ГОРЕ

Свтушок Богдана, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Ставицька О.Г., кандидат психологічних наук, доцент

Казкотерапія на сьогодні є досить затребуваним методом психолого-педагогічного впливу на особистість. Казка сповнена інформації про історію народу, духовні та моральні цінності, особливості поведінки в різних життєвих ситуаціях та варіанти вирішення проблем героями казок. Відповідно, казкотерапію доцільно використовувати як засіб цілеспрямованого психотерапевтичного впливу на особистість дитини, яка переживає горе.

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський був переконаний, що у горі і печалі людська душа відкрита іншій людині. На нашу думку, саме ця істина повинна визначати правила виховання й допомоги дітям. Необхідно вміти читати людську душу, тому що людина, яка пережила образу, несправедливість, горе, стає хворобливо вразливою до навіть мізерних проявів несправедливості, байдужості. Кожна зустріч з образою, неправдою знову і знову вражає дитяче серце, і дитина бачить зло навіть там, де його немає. Іншими словами, незадоволення значущих для людини потреб призводить до спотвореного сприймання ставлення до неї оточуючих. Особистість все більше замикається в собі, протиставляючи справжньому чи уявному злу те, що вона здатна протиставити – непослух, агресивність, грубість, свавілля, бажання робити все не так, як вимагають педагоги, щоб нагадати про себе, заявити людям про своє право на увагу.

У контексті сказаного вибір казкотерапії для психологічної допомоги дітям, які пережили горе, був нами зумовлений такими причинами: казкотерапія – метод терапії, метою якої є передача життєвого досвіду, спосіб взаємодії із внутрішнім “Я”, терапія особливою казковою обстановкою; казкотерапія – метод, що не має вікових обмежень застосування; самостійне творення казки руйнує стереотип поведінки, який діє всередині віртуальної казки, але не впливає на неї; співдія учасників казкотерапії долає відчуженість особистості від групи, розвиває комунікативні навички.

Серед передумов ефективного впливу казкотерапії на особистість дитини, яка пережила горе, виділяємо такі фактори:

Встановлення гарних, емоційно теплих відносин та співробітництва дитини з психологом. Недирективність методу, атмосфера колективного творчого співпереживання, високий рівень захопленості учасників створюють на першому етапі емоційно теплі відносини.

Послаблення напруження на початковій стадії впливу. При використанні методу казкотерапії виникає атмосфера колективного естетичного переживання. Методики, що використовуються (інсценування казок, індивідуальна та групова розповідь казок, вигадкування казок), сприяють зняттю емоційної напруги. Крім того, в ході ігрового відтворення казкових фрагментів особистість отримує емоційну підтримку, зняття загального напруження.

Когнітивне навчання на основі отриманої дитиною інформації. У ході казкотерапії особистість не лише бере участь у творчій роботі, а й отримує інформацію про способи вирішення проблем, про соціально прийнятні висловлювання почуттів (в тому числі про тривожні та агресивні прояви). Важливо відмітити, що така інформація не подається психологом у готовому вигляді, а самостійно “добувається” особистістю в ході спільного обговорення проблеми.

Зміна поведінки особистості за рахунок нового емоційного досвіду, отриманого в ході спілкування. У процесі творчого створення казкових сюжетів кожен учасник заняття природним шляхом переживає емоційний досвід попередніх поколінь, зосереджується на цих сюжетах. Сама специфіка такого відтворення поєднується з переживанням деяких емоцій, пов’язаних зі змістом оповідання. Участь у казкотерапевтичних іграх збагачує емоційний досвід особистості, розширює її здібності до емпатії. Отриманий емоційний досвід стимулює засвоєння нових форм поведінки вже поза межами психотерапевтичного процесу.

Отримання соціальних навичок на моделі поведінки психолога та інших учасників. У ході казкотерапії її учасник обов’язково включений не лише в систему групових відносин та взаємодії, а й в систему соціальних відносин, що містяться в символічному виді в казкових оповіданнях. Так, у ході інсценування учасник “приміряє” на себе різні ролі (старого-мандрівника, господаря будинку, бабусі, онучки). Кожна з таких ролей передбачає особливий стиль поведінки та взаємодії. Учасник не лише набуває навичок соціальної взаємодії, а ще й в ході імпровізації отримує можливість повторювати та закріплювати ці навички.

Переконання чи навіювання (явне чи приховане). У ході казкотерапії постійно відтворюються та закріплюються норми поведінки, взаємодії,

прояви почуттів, відібрані в якості найбільш ефективних, що сприяє підтримці та збереженню цілісності особистості. Беручи участь у відтворенні цих норм, учасник засвоює та присвоює їх. Емоційне прийняття, відкритість новому емоційному досвіду в ході казкотерапії посилює глибину впливу. Крім того, в ході загального обговорення психолог спеціально зупиняється на найбільш важливих моментах, доповнюючи прихований вплив роз'ясненнями та коментарями.

Засвоєння та відпрацювання нових форм поведінки, а також усвідомлене ставлення до них при емоційній підтримці з боку оточуючих. Особливістю процесу казкотерапії є варіативність та імпровізаційність. Це дає змогу відтворювати різні форми поведінки достатню кількість разів, без остраху перетворення процесу в механічне повторення.

Необхідно також пам'ятати, що в ході вербалізації своїх почуттів у дітей формуються нові види поведінки, вони позбавляються страхів, знаходять друзів. Саме обговорення казкової історії дозволяє сформувати або розвинути необхідні якості особистості.

Список використаної літератури

1. Казкотерапія. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mamka.info/index.php?topic=4855.0>
2. Особливості застосування ігрового методу та засобів мистецтва у психокорекційній роботі. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Psychology/82701-5.html>

УДК:159.97-053.6

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ Й ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРИВОЖНОСТІ І СТРАХУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Забегаліна Дарина, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Рудь.Г.В, кандидат психологічних наук, доцент

Актуальність вивчення проблем підліткового віку обумовлюється, як правило, не тільки суто індивідуальною ситуацією психічного розвитку 10-16-річної дитини, але, також новим рівнем вимог сучасного суспільства до формування активної життєвої позиції зростаючої людини. Для вирішення проблем, пов'язаних з підлітковим віком, необхідний комплексний підхід до вивчення особливостей підліткової фази психічного розвитку та до розкриття змісту процесу розвитку дитини на цій ключовій фазі переходу від дитинства до зрілості.

Проблемами підліткового віку займалися Д.І. Фельдштейн, Л.І. Божович, В.С. Мухіна, Л.С. Виготський, Т.В. Драгунова, М. Каї, А. Фрейд. Підлітковий вік характеризується ними як перехідний, складний, важкий, критичний і має найважливіше значення в становленні особистості людини: розширюється обсяг діяльності, якісно змінюється характер, закладаються основи свідомої поведінки, формуються моральні уявлення.

Емоційну сферу сучасних підлітків дослідники (М. Гаранян, І. Дубровіна, О. Захаров, Т. Кириленко, Г. Крайг, С. Колот, С. Максименко, В. Моргун, А. Прихожан, Ф. Райс, С. Ракітянська, О. Саннікова, А. Старовойтов, О. Тхостов, А. Холмогорова, В. Юстіцкіс та ін.), в першу чергу відмічають її особливу уразливість, схильність до виникнення підвищеної тривожності, до депресивних станів, нейротизмів, агресії тощо. Особливості емоційності підлітків виявляються також у розширенні патернів емоційних переживань, забагаченні її палітри.

Тема нашого дослідження є досить актуальною на сьогоднішній день, адже розвиток суспільства стрімко розвивається вперед, поряд з цим підлітковий вік набирає все нових характеристик. Емоційна сфера підлітків з кожним роком змінюється, тому важливо досліджувати та вивчати нові аспекти розвитку, це допоможе бути більш інформаційно забезпеченим при здійсненні психологічної роботи з підлітками.

Мета дослідження – здійснити психодіагностику негативних емоційних станів сучасних підлітків

Формування емоційної саморегуляції підлітків може бути успішним за умови врахування психологічних особливостей вікового періоду. Серед них: негативна або несформована Я-концепція; низька витривалість до труднощів; підвищений егоцентризм; схильність до опору, протесту, неприйняття виховних авторитетів; незрілість моральних переконань; тяжіння до невідомого, ризикованого; здатність до ускладнення проблем; криза самоідентифікації; деперсоналізація та дереалізація у сприйнятті себе і навколишнього світу; амбівалентність та парадоксальність характеру; загострене тяжіння до дорослішання; тяжіння до незалежності та відриву від сім'ї; хвороблива реакція на пубертатні зміни; гіпертрофовані поведінкові реакції: емансипація, об'єднання у групи, хобі, сексуальні, дитячі (відмова від контактів, ігор, їжі, імітація, компенсація та гіперкомпенсація) тощо [3, с. 151].

Підлітковий період характеризується підвищеною вразливістю емоційної сфери, це може стати однією з найважливіших причин емоційного неблагополуччя. Науково доведено, що найбільш поширеними проявами емоційного неблагополуччя є підвищена тривожність, депресивні стани, нейротизм, агресія і т.д. [1]. Під час підліткового періоду було виявлено високий, в порівнянні з іншими віковими етапами, рівень тривожності, який

виявляється у всіх сферах спілкування, але особливо в спілкування з батьками як значимими дорослими і тими, від яких вони в якійсь мірі залежать [2].

Для емпіричного вивчення негативних емоційних станів сучасних підлітків були використані такі методики:

1. Методика «Шкала самооцінки тривожності Ч.Спілбергера – Ю.Ханіна»

2. Методика рівня тривожності підлітків.

3. Методика на виявлення дитячих страхів О.І. Захарова і М.Панфілова

Підсумовуючи результати трьох проведених методик, ми можемо визначити основні умови та чинники виникнення тривожності й страху. Одними з чинників можуть бути: потреба у спілкуванні, емоційність та надмірна вражливість, негативний вплив гаджетів

Умови за яких виникає страх чогось та тривожні стани – недостатня кількість спілкування з однолітками, непорозуміння з найближчим оточенням (батьками), самотність підлітка, ситуації, які несуть за собою негативний вплив.

Характеризуючи особливості емоційної сфери сучасних підлітків, необхідно, перш за все, відзначити її особливу вразливість, схильність до виникнення підвищеної тривожності, наявності страху, схильність до депресивних станів, нейротизму, агресії і т.д.

Особливості емоційної сфери підлітків проявляються також у розширенні паттернів емоційних переживань, збагаченні їх палітри. Підвищена емоційність підлітків зумовлена ставим дозріванням та невірноваженістю процесів збудження й гальмування.

Проаналізувавши результати дослідження, можемо зробити висновок про те, що підлітковий вік – це особливий період у кожної людини, адже відбувається зміна анатомо-фізіологічних рис, цей процес значно впливає на емоційні стани підлітків, їхню поведінку і є одною з головних причин виникнення тривожності та емоцій страху.

Список використаної літератури

1. Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості / Т.Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256с.
2. Психологія подростка. Полное руководство / под ред. А.А Реана. – СПб. : 2003. – 432с.
3. Чудина Е. А. Эмоциональная зрелость личности / Е. А. Чудина // Личность и проблемы развития, 2003. – С. 112–116.

УДК 159.922.8

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН З
РОВЕСНИКАМИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСЦІ****Загуляєва Вікторія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Джеджерера О. В., викладач*

Спілкування і взаємодія людей відбувається в різноманітних формуваннях і об'єднаннях, які в соціальній психології визначаються як групи. Група – це відносно стала спільність людей, становище якої в суспільстві зумовлене рівнем життєдіяльності її членів.

У вітчизняній та зарубіжній соціальній психології проблема групи розроблена на досить глибокому науково-методичному рівні. Дослідження Б. Паригіна, Я. Коменського, А. Петровського, Л. Уманської зосереджуються на соціально-психологічних факторах формування та розвитку груп, визначенні специфіки впливу на особистість конкретної соціальної групи, а також питань групових взаємин.

Продуктивними з точки зору методологічного підходу слід вважати соціометричний метод Д. Морено, який дозволяє визначити структуру міжособистісних взаємин членів групи; школи «групової динаміки» К. Левіна, де досліджуються групові процеси і його «теорія поля», яка покладена в основу вивчення малих груп, соціологічний напрям Е. Мейо, відомий під назвою «хотторнських експериментів» та ін. Ці та інші теоретичні підходи до вивчення психології груп є свідченням загостреної уваги дослідників даної проблеми і саме тому вони потребують детального аналізу та наукового обґрунтування.

Таких методів, за допомогою яких у психології вивчаються людські взаємини, досить багато. З таких методів можна відібрати декілька достатньо валідних і надійних – таких, які дають різносторонню і цінну інформацію про положення даної людини в системі міжособистісних взаємин у малій групі. Частина таких методів характеризує персональне відношення даної людини до інших людей, інші – положення даної людини в системі внутрішньо групових відносин, що склалися, треті – психологію тієї соціальної групи, в яку входить даний індивід і в систему міжособистісних взаємин якої він включений [2].

Міжособистісні взаємини – це сукупність об'єктивних зв'язків та взаємодій між особами, які належать до певної групи. Характерною ознакою міжособистісних взаємин є їх емоційне забарвлення. Отже, ми можемо визначити їх як взаємини людей, що формуються в процесі безпосередньої взаємодії в групі, мають неформальний характер і містять емоційно забарвлену та обопільно значущу оцінку партнерів по спілкуванню [1].

Міжособистісні взаємини охоплюють широке коло явищ, але головним регулятором сталості, глибини, неповторності міжособистісних взаємин є привабливість однієї людини для іншої. Тому стан задоволеності-незадоволеності виступає основним критерієм оцінки таких стосунків. Привабливість складається з почуттів симпатії та притягання.

Міжособистісні взаємини керуються почуттями і емоціями, але задаються рамками соціальних шаблонів і стереотипів. Наприклад, дистанцію спілкування, рівень доброзичливості та відкритості та інші моменти взаємин зазвичай визначаються тим, як це заведено в даній культурі або компанії.

Міжособистісні взаємини задаються рамками соціальних шаблонів і стереотипів, але ці рамки ніколи не бувають надто жорсткими, всередині цих рамок завжди є територія свободи [2].

Оцінка міжособистісних взаємин передбачає проведення їхньої класифікації. Так, виділяються взаємини знайомства, приятелювання, дружби. Коли один з партнерів сприймає ці взаємини тільки як знайомство, а інший – як дружбу, то виникає непорозуміння. Тому міжособистісні взаємини можна визначити як взаємну готовність партнерів до певного типу почуттів, домагань, очікувань, поведінки [1].

Головним критерієм розрізнення міжособистісних взаємин є рівень включення особистості у взаємини. У структурі особистості виділяють такі рівні: загально-видові, соціокультурні, психологічні, індивідуальні. Найбільше включення індивідуальних характеристик особистості відбувається у дружніх, подружніх взаєминах. Взаємини знайомства, приятелювання обмежуються включенням у взаємодію переважно видових та дещо культурних особливостей особистості [1].

Другий критерій – вибірковість щодо партнерів – можна визначити як кількість ознак, що мають значення для встановлення та відтворення взаємин. Найбільшу вибірковість виявляють взаємини дружби, подружні, кохання, найменшу – знайомства. Середня кількість осіб, уведених у взаємини знайомства особистості, – 150-500, приятелювання – 70-150, взаємини дружби охоплюють 2-3 особи.

Функції взаємин виявляються в розрізненні їх змісту, психологічного смислу для партнерів. Додатковими критеріями розрізнення міжособистісних взаємин є дистанція між партнерами, тривалість та кількість контактів, норми стосунків, вимоги до умов контакту. Загальна залежність тут така – з поглибленням взаємин скорочується дистанція, збільшується частота контактів [1].

Отже, міжособистісні взаємини є найбільш значущими для особистості. Неофіційність, особиста значущість, емоційна насиченість становлять основу для впливу міжособистісних взаємин на особистість.

Список використаних джерел :

1. Міжособистісні взаємини [Електронний ресурс]. – 2012.Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/1420112637282/psihologiya/mizhosobistisni_stosunki
2. Райс Ф. Психологія підліткового і юнацького віку/ Райс Ф., 2015. – 8 с.

УДК 159:947.5:331.54

ВІДМІННОСТІ у СТРУКТУРІ МОТИВАЦІЇ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ МЕШКАНЦІВ МІСТ І СІЛ

Зайцева Ольга, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Саваляк В. О., старший викладач

Мотивація – це зовнішні або внутрішні спонукання особистості, які спрямовують поведінку людини. Мотиваційна структура характеризує співвідношення мотивів, які визначають поведінку людини (працювати на результат чи бути толерантним, відпочити вдома наодинці чи відпочити з друзями тощо) [3].

У ролі мотивів можуть бути інтереси, потяги, емоції, установки й ідеали. Потреби різних людей у різний час не є однаковими. Свідомість людини накладає відбиток на спосіб їх задоволення, який, у свою чергу, залежить від рівня розвитку соціальних потреб.

Сила мотиву зумовлює стійкість особистості, що відбивається на ефективності діяльності. За пріоритетами мотивів людина здійснює певну роботу поступово, спочатку те, що є головним або бажанішим, далі – ту діяльність, яка «може почекати».

Процес становлення мотивації складає три стадії. Перша з них – це виникнення потреби (нестаток у чомусь). Друга – мотивація (усвідомлення потреби). Третя – мотив (обґрунтування рішення). Таким чином, мотивація має три ступені усвідомлення [5].

На даний час прийнято розрізняти дві групи теорій трудової мотивації: змістовні і процесуальні.

Найбільш відомі змістовні теорії мотивації мають за основу класифікацію потреб особистості, у їх числі однією з найвідоміших є класифікація А. Маслоу [1, с. 90-130].

У процесуальних теорій мотивації відмічають зв'язок між затраченими зусиллями і досягнутими результатами. Найпопулярнішою з них лишається теорія В. Врума, яка ґрунтується на тому, що наявність потреби не є єдиною необхідною умовою мотивації людини на досягнення визначеної мети. Людина має бути впевнена у тому, що обраний нею тип поведінки дійсно призведе до задоволення її потреб [2, с 68].

Мотивація до навчання – це одна із головніших умов реалізації навчально-виховного процесу, також є рушійною силою удосконалення особистості в цілому.

Мотивація до навчання полягає в позитивному ставленні до навчання. Учень в школі має відчувати та побачити такі умови навчання, при яких проявляється внутрішнє спонукання до пізнання, а зовнішнім підкріпленням слугує оцінка вчителя.

Зовнішня мотивація може виявлятися у досягненні матеріальних винагород за гарно зроблену роботу (заохочення від зовнішнього середовища), а внутрішня – у досягненні цілей завдяки власному «Я» (внутрішні переконання, совість, Над-Я).

Приклад зовнішньої мотивації для учнів: закінчити навчальний рік на відмінно – і хтось щось подарує, дозволить, купить.

Приклад внутрішньої мотивації для учнів: закінчити навчальний рік на відмінно і я зможу відпочити, вступити до хорошого вишу і т.п.

Зовнішню мотивацію необхідно взяти до уваги, тому що обставини, умови, ситуації набувають значення для мотивації тільки тоді, коли стають значущими для людини, для задоволення потреби, бажання. Таким чином зовнішні фактори повинні в процесі мотивації трансформуватися у внутрішні.

Мотивація до вибору професії є вибором нашого життя і, залежно від сили мотивації, вирішується наша доля, на краще для нас або навпаки [4]. Мотивація свідомого вибору професії – це система засобів, направлених на реалізацію потреби в придбанні певної професії. Інтерес як мотив вибору професії – провідний мотив вибору і освоєння професії, який виражає емоційне прагнення до певної мети.

Існує припущення що жителі сіл здебільшого працюють руками, а міські, навпаки, головою. Що спонукає до такої стереотипізації? Що впливає на вибір підлітків? Що є основним фактором вибору?

Для визначення рівня і типу мотивації існує чимало психодіагностичних методів. Ми підібрали декілька методик, які допоможуть визначити рівень, мотиви та джерела мотивації вибору професії. Також за допомогою цих методик можна порівняти типи мотивації до вибору професії юнаків із села та міста.

Список використаних джерел:

1. Маслоу А. Мотивация и личность (3-е изд.) / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
2. Врум В. Труд и мотивация / В. Врум. – М., 1964. – 331 с.
3. Потреби і мотиви як основа спрямованості особистості
<https://works.doklad.ru/view/E6FhTeIjx3M/all.html>
4. Проблема професійного самовизначення молоді
<http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/30006/>
5. Мотивація і мотив
https://stud.com.ua/58033/sotsiologiya/motivatsiya_motiv

УДК 371.132

**РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ****Зайченко Іван, здобувач вищої освіти, РДГУ***Керівник: Кулаков Р.С., кандидат психологічних наук, доцент*

Аналіз уявлень про природу особистості вимагає актуалізації основних механізмів і рушійних сил об'єктивного зв'язку, що діє між людьми. Передусім, такий взаємозв'язок акумулюється у спілкуванні та взаємодії, і через них здійснюється, відтворюючи реалії соціального буття. Ідеться, таким чином, про соціально-психологічну природу особистості, її комунікативний потенціал, про осмислення людської комунікації (під комунікацією в даному разі розуміється спілкування в широкому тлумаченні цієї дефініції: це весь спектр зв'язків і взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаємне розуміння, сприймання, відтворення, вплив однієї людини на іншу). Отже, в загальній психологічній структурі особистості соціально-психологічні складові віддзеркалюють власне її комунікативну природу і є системоутворювальними компонентами [1].

Теоретичні й експериментальні дослідження останнього часу підтверджують саме таке припущення (С.Д. Максименко, Г. Міллер, Р.С. Немов). Їх узагальнення показують, що в цілісній системі якостей особистості комунікативні властивості й уміння спілкуватися є найбільш значущими, адже саме особисте життя та особистісний розвиток людини уявляються і подаються як всеосяжна комунікація (у всіх її проявах). Така комунікація має внутрішнє джерело саморозвитку – транскомунікативний

чинник. Не помічати цього – означає заперечувати особистісний розвиток людини, що, зрештою, може призвести до виникнення синдрому набутого особистісного дефіциту.

Міра участі кожної конкретної особистості в комунікативному процесі може зумовлюватися стилями спілкування. Наприклад, авторитарний стиль спілкування передбачає «поглинання» спільної діяльності дією одного з учасників комунікативного процесу, ліберальний стиль характеризується різними проявами послабленої участі у спілкуванні (недостатньою участю або браком її), демократичний – має на меті діалогічні, рівноправні форми взаємодії. Загалом вивчення мотивів і потреб особистості розширює поняття «комунікативний потенціал особистості», з одного боку, як вираження потреби в контактах з іншими людьми, а з іншого – як вибіркоче ставлення до людей і вибіркоче використання форм спілкування у взаємодії з різними людьми [2].

Проблема участі людини у взаємодії і спілкуванні вивчається також через прояв її комунікативних здібностей. Традиційно в загальній і диференціальній психології переважна увага приділяється предметно-пізнавальному характерові здібностей (здібності до різних видів діяльності). Проте здібності комунікативного характеру мають не менше значення для психологічного розвитку індивіда, його соціалізації, набуття ним необхідних форм суспільної поведінки. Аналізуючи здібності до спілкування, варто звернути увагу на те, що без уміння адаптуватися до контактів міжособистісного характеру й до людей, які беруть у них участь, правильно сприймати й оцінювати їх самих та їхні вчинки, взаємодіяти з ними й налагоджувати приязні стосунки в різних соціальних ситуаціях, нормальне життя і психічний розвиток особистості були б просто неможливі [1].

Серед комунікативних здібностей виокремлюють дві основні групи: перша з них пов'язана з умінням використовувати особистісні комунікативні властивості людини у спілкуванні, а друга – з володінням технікою спілкування й контакту. Ці дві групи здібностей об'єднують цілий комплекс якостей особистості (і своєрідних вмінь), що забезпечують успішний комунікативний процес. Наприклад, здібності керувати своєю поведінкою у спілкуванні, комплекс перцептивних здібностей, пов'язаних з розумінням, з урахуванням у спілкуванні особливостей іншої людини, з уміннями моделювати особистість іншого; здібності встановлювати, підтримувати контакт, змінюючи його глибину, входити і виходити з нього, передавати й перехоплювати ініціативу у спілкуванні; здібності оптимально будувати свою мову у психологічному відношенні. Особлива увага при цьому акцентується на групі здібностей, які характеризують «технологічну» підготовленість людини до спілкування: психологічно правильно вступати у

процес взаємодії; підтримувати спілкування, постійно стимулювати як власну активність, так і активність співрозмовника; прогнозувати можливі шляхи розвитку ситуації, в рамках якої розгортається комунікація; уміння долати психологічні бар'єри; адекватно ситуації обирати жести, міміку, манеру поведінки тощо [3, с. 202].

Отже, комунікативний потенціал особистості можна розглядати як систему її комунікативних здібностей, вивчення яких здійснюється в наш час у досить широкому діапазоні.

Список використаних джерел

1. Волошина Н.В. К вопросу о социально-коммуникативной активности личности старшеклассника. / Н.В. Волошина // Журнал практикующего психолога. – К., 2000. – № 6. – С. 148-154.
2. Волошина Н.В. Формування комунікативної компетентності старшокласників. / Н.В. Волошина // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Т. IV. – Ч. 4. – С. 73-76.
3. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра / О. М. Корніяка. – Київ : Міленіум, 2006. – 336 с.

УДК 316.6:[364 – 787.522 : 355 – 051]

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ СІМЕЙ

Зелена Ілона, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Дзеджера О. В., викладач

Участь у бойових діях безумовно впливає на свідомість людини, піддаючи її серйозним якісним змінам. У ряді наслідків бойових дій таких, як економічні, політичні, соціальні існують не менш важливі психологічні наслідки. Перебування в екстремальних умовах характеризується впливом на психіку людини стресфакторів підвищеної інтенсивності. Тривалість їх впливу, а також психотравмуючий характер можуть сприяти виникненню змін у психічній діяльності, що знижує ефективність життєдіяльності в мирних умовах. Результати досліджень показують, що соціальний стан військовослужбовців котрі брали участь бойових діях і в даний час демобілізованих, характеризується кризою ідентичності. Це проявляється в порушенні їх здатності оптимально проявляти себе в складних соціальних взаємодіях, в яких відбувається самореалізація людської особистості, зниженні активності при вирішенні власних життєво важливих проблем,

втрата здатності до співпереживання і потреби в душевній близькості з іншими людьми.

Значне число військовослужбовців, які брали участь в бойових діях скаржаться, що вони не можуть знайти розуміння в суспільстві, в сім'ї, відчувають труднощі при спілкуванні на виробництві. Після пережитих подій на війні, в деяких випадках, учасники бойових дій мають такі зміни в психіці, що навіть батькам іноді важко визнати в них своїх дітей.

Повернення військовослужбовців до мирного життя після впливу екстремальних умов, супроводжується труднощами в адаптації до мирного життя, зокрема, напруженими відносинами між ними і суспільством, тривожністю, страхом, агресивністю, підозрілістю. Життєвий досвід цих людей відрізняється від досвіду осіб які не брали участь в бойових діях, це багато в чому породжує незрозуміння з боку певної частини населення особливостей їх поведінки, котре вони сприймають і оцінюють з притаманним їм фронтовим максималізмом.

Свідченням того, що колишні учасники бойових дій зазнають труднощів процесу соціально–психологічної адаптації до умов цивільного життя, є їх конфліктна поведінка в соціальному середовищі, небажання йти на компроміси, спроби вирішити суперечки мирного часу звичними проблемами екстремальної та кризової психології силовими методами. Вони підходять до вирішення проблем громадянського життя з фронтовими мірками, способами, хоча в глибині душі розуміють, що це неприпустимо. Після фронтових умов громадянські конфлікти, коли застосування звичних методів боротьби до опонента заборонено законом, у колишніх бійців, що мають миттєву і загострену реакцію на будь-яку небезпеку, нерідко викликають складності психологічного сприйняття, їм важко стриматися, проявити гнучкість. Деякі починають пристосовуватися, намагаючись не виділятися з загальної маси, іншим це не вдається, і вони залишаються в войовничому образі на все життя. Яка з двох тенденцій в психологічному потенціалі учасників війни творча або руйнівна виявиться домінуючою в мирних умовах, безпосередньо залежить від індивідуальних особливостей ветеранів, а також від умов, в яких вони опиняються після повернення з війни.

В умовах мирного життя, виявляється незатребуваним їх екстремальний досвід, від якого вони не можуть відмовитися, відповідно до принципу незворотності розвитку психіки. Виходить наступне психологічне протиріччя армійська дисципліна, необхідність беззаперечного виконання наказу, підпорядкування старшим за званням ведуть до придушення особистої свободи, однак екстремальні умови війни виробляють в рамках цієї жорсткої військової системи такі якості, як рішучість, ініціативність, винахідливість, здатність до самостійних дій в складних обставинах, адже

виживає той, чия реакція виявиться швидше, а прийняте рішення буде найбільш адекватним конкретній ситуації.

Хороші виконавці, які звикли до армійського розпорядку, погано пристосовуються до цивільного життя, і в той же час нерідко є сильними, вольовими, незалежними особистостями, що володіють вельми специфічним досвідом і особливою системою поглядів. Вони виявляються незручними для начальства саме своєю самостійністю, сміливістю і фронтовим максималізмом, тобто саме тими якостями, які допомогли їм вижити в умовах бойових дій. Основним психотравмуючим впливом бойової обстановки є досить тривале перебування військовослужбовців в умовах специфічного бойового стресу, що накладає свій негативний відбиток. У період бою дія стресу виконує певну позитивну функцію для людини, проте після закінчення війни вона стає негативним, руйнівним чинником в силу постстресових реакцій. Колишні військовослужбовці, у яких відзначаються реакції дезадаптації, потребують психологічної допомоги, в спеціальних заходах психокорекції та психотерапії. Психологічної допомоги потребують також батьки та члени сімей учасників бойових дій, які самі перебували в психотравмуючій ситуації, чекаючи щодня страшної звістки. Засобом реабілітації у таких випадках може бути створення центрів соціально–психологічної адаптації в котрих проводиться систематична робота як з учасниками бойових дій, так і з членами їх сімей, родичами.

Отже, психологічна допомога учасникам бойових дій повинна сприяти їх успішній адаптації до умов цивільного життя.

Список використаних джерел:

1. Єна А. І. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції / А. І. Єна, В. В. Маслюк, А. В. Сергієнко // Науковий журнал МОЗ України. - 2014. - № 1. - С. 5-16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/njmoz_2014_1_4
2. Кучеренко С. М, Бутко О. О. Дослідження професійної агресивності гірських рятувальників ДСНС України. Проблеми екстремальної та кризової психології. // Збірник наукових праць. - Вип.20. - Харків: НУЦЗУ, 2016. – с.121-132.

УДК 159.922-056

**ІНКЛЮЗИВНА СВІДОМІСТЬ ЛЮДЕЙ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

Каламбет Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Джеджеря О. В., викладач

За тривалий період свого існування людство пройшло довгий і суперечливий шлях у формуванні ставлення до людей з обмеженими можливостями. Переважно ставлення людей було неоднозначним. Залежно від політичного, економічного розвитку суспільства, культури, науки та охорони здоров'я в суспільній свідомості людей по – різному створювалися уявлення про взаємодію з людьми, які мали порушення в психофізичному розвитку. Здебільшого у цих стосунках ніколи не спостерігалася взаємодія та співробітництво на рівних умовах.

Термін «людина з обмеженими можливостями» може описувати будь – які стани: обмежені можливості можуть бути фізичними, інтелектуальними, сенсорними або психосоціальними, тимчасовими або постійними і можуть бути результатом хвороби, травми або спадковості. Люди з обмеженими можливостями мають ті ж права людини, як і всі інші люди. Однак за рядом причин, вони часто стикаються з соціальними, правовими бар'єрами при вимозі дотримання їх прав нарівні з іншими. Причиною цього є неправильне сприйняття і негативні установки щодо самих обмежених можливостей.

У багатьох людей є неправильне уявлення про те, що люди з обмеженими можливостями не можуть бути продуктивними членами суспільства. Основною негативною установкою є те, що люди з обмеженими можливостями «хворі» або у них «розлади здоров'я», і що вони потребують лікування або зцілення, або що вони безпорадні та потребують догляду.

Поряд з цим, у людей виникає презирство, страх, ворожість, нетерпимість, в деякій мірі ненависть до людей з особливими потребами, така реакція людини на людей, які відрізняються від неї якимись психофізичними особливостями, іменується терміном «ксенофобія».

Згідно зі словником сучасних понять та термінів, ксенофобія – це негативне, емоційно насичене ставлення суб'єкту до певних людських спільнот та їх окремих представників – «чужинців», «інших», «не наших». Вона виявляється у відповідних соціальних установках суб'єкта, забобонах і упередженнях, соціальних стереотипах, а також у його світогляді в цілому [2].

А. Кельберг дає яскраве, образне визначення ксенофобії, що це – «опредметнена та упредметнена, матеріалізована, забезпечена ідеологічною

концепцією ілюзії чужого та незнайомого, при усвідомленій безпорадності перед ним, коли з'являється той самий фантастичний страх, що звільняє від усякої відповідальності за напрям думок» [1].

Ксенофобія характерна для абсолютної більшості представників людства і може розглядатися, з одного боку, як природне явище будь – якого соціуму, як своєрідна захисна реакція суспільства на можливість негативного впливу зовнішніх факторів, а з іншого боку, як деструктивне явище, що являє собою джерело насильства, конфліктів у сучасному світі. Вона внутрішньо властива будь – якому суспільству, оскільки опозиція «ми» – «вони», «свій» – «чужий» є необхідним елементом групової самосвідомості, оформлення соціальних кордонів, захисту своєї території від ворогів.

Основним механізмом подолання ксенофобії є розвиток толерантності у сучасному суспільстві. Толерантність не передбачає обов'язкової любові до «своїх» і «чужих», а лише визнання людьми реально існуючих різних культур і стилів життя, що є умовою мирного співіснування.

У зв'язку з розвитком у нас в країні інклюзивної освіти формування толерантності набуває особливого значення. За останнє десятиріччя «толерантність» вважають міжнародним терміном, важливим та невід'ємним елементом сучасного розуміння свободи, яка є частиною творчої взаємодії та означає, що принцип толерантності слід застосовувати в усіх соціальних відносинах.

Філософський енциклопедичний словник «толерантність» відзначає як термін, котрим позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей: релігійних, етнічних, культурних, цивілізованих. Межі допустимої толерантності залежать від соціальних норм, що діють у суспільстві та у своїй основі мають культурне походження [3].

Виділяють два види толерантності: зовнішню та внутрішню. Зовнішня толерантність виявляється в тому, що інші люди можуть мати свою позицію, яка відрізняється від інших, здатні бачити речі по – різному, тоді як внутрішня толерантність розглядають як здатність приймати рішення і розмірковувати над різноманітними проблемами. Толерантність також можна розглядати як систему внутрішніх ресурсів особистості, які відображають її готовність і здатність позитивно та продуктивно розв'язувати складні задачі взаємодії із собою та іншими. Неможливо когось змусити бути толерантним. Установка на толерантність є більш вольовим актом, що насамперед проявляється в діях, а не в абстрактних роздумах.

Отже, можна сказати, що інклюзивна свідомість людей в сучасному світі має дуже важливе значення. Тому що люди повинні позбутися

застарілих стереотипів, забобонів, негативних установок, уявлень про людей з обмеженими можливостями. Адже одне з головних завдань сучасного суспільства – позитивне ставлення до людей з особливими потребами, повага до них, їхніх прав, гідності, налагодження з ними взаємодії та співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Кельберг А. А. Ксенофобія як соціально-психологічний феномен / А. А. Кельберг. – Київ, 2010. – 230 с.
2. Макаренко А. В. Короткий словник сучасних понять та термінів / А. В. Макаренко. – Харків, 2009. – 356 с.
3. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. – Київ, 2016. – 742 с.

УДК 159.923.32:159.923.33

**КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ ЗМІ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ
ОСОБИСТІСНИХ НАСТАНОВЛЕНЬ**

Капуцьян Яна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Савуляк В.О., ст. викладач

Будь-яка нормальна людина спілкується з навколишнім світом. Незважаючи на, здавалось би, безмежність можливостей, людина все ж є невеликою часткою «сконструйованого системного обміну» із зовнішнім середовищем: прийом і переробка інформації здійснюються нею в точній відповідності до особливих властивостей її психіки. Один і той же факт описується й оцінюється різними людьми по-різному.

Кожна індивідуальна картина світу об'єднується надалі зі схожими, потім менш схожими, – в результаті всі уявлення людей про навколишній світ, правила існування в ньому, реакції, переконання тощо формують масову свідомість.

Сучасне суспільство дедалі інтенсивніше набирає рис постіндустріального, інформаційного, а оскільки історія людства, крім всього іншого, є історією боротьби за владу, панування, то в контексті нинішньої ситуації влада опиняється в руках тих, хто має доступ до інформації, ідентифікації внутрішнього світу людини й змістових картин. До такої думки схильний Тоффлер та деякі інші науковці, а той факт, що «за будь-якого політичного перевороту новий режим захоплює перш за все не королівський палац і не індустріальний центр, а засоби інформації», свідчить, на думку Г.Енценсбергера, про дедалі зростаюче в наші дні значення індустрії засобів впливу на свідомість.

Тому ЗМІ не лише виконують інформативну функцію (хоча вона має бути основною), але пропагують ідеї, погляди, вчення, політичні програми і беруть, таким чином, участь у соціальному управлінні. Шляхом формування громадської думки, вироблення певних установок, вони спонукають людину до тих чи інших вчинків. А кому це потрібно – це вже інше питання. «Індустрія свідомості стає найважливішим інструментом політичного панування. І в той же час інструментом приховування цього панування монополістичної еліти» [1, с. 10-14].

Усе більше в сучасному суспільстві стверджується думка про те, що людство перебуває на початку розвитку «третьої» (поряд з усною та писемною) системи культури – культури засобів масової комунікації суспільства. Масова комунікація дозволяє встановлювати та підтримувати зв'язок із усе більшим соціальним середовищем. До складу ЗМІ входять: преса, радіо, телебачення, Інтернет, причому на перші місця вийшли так звані електронні засоби.

Де кілька років тому високошвидкісний Інтернет у якості засобу комунікації застосовували лише на великих підприємствах, організаціях різного профілю. На сьогодні ж за допомогою Інтернету можна отримати інформацію значно легше, ніж будь-яким іншим способом, навіть не виходячи з дому. Саме цим і займаються сучасні підлітки, в яких лише починається формування особистості.

Актуальність розгляду даної проблеми полягає в тому, що сучасні люди більше часу проводять за екраном телевізора чи за комп'ютером, ніж того вимагають їхні потреби в інформації чи розвагах, і це негативно впливає на формування повноцінної особистості. Існує думка, що ЗМІ є своєрідним наркотиком, гіпнотичний вплив якого призводить до часткової втрати людиною особистої свободи, сили волі. Час, який проводить люди в контакті з медійною продукцією, постійно збільшується, при цьому формується стійке пасивне споглядання, свідомо чи несвідомо відмова від особистісного спілкування.

Протягом всієї історії радянської аудіовізуальної культури не існувало проблеми негативної дії образів насилля в телемовленні. Ситуація докорінно змінилася з переходом до ринкових відносин, входженням в світовий аудіовізуальний ринок і глобалізацією аудіовізуального простору. По-перше, різко збільшилась кількість телеканалів, які, прагнучи посилити свої позиції на ринку глядацьких аудиторій, перевагу надають фільмам. По-друге, щоб мінімізувати собівартість телемовлення, ставка робиться на дешеві картини [2, с. 16].

Отже, створюючи особливий інформаційний простір, численні медіа впливають на формування соціальних, моральних, художніх, естетичних

цінностей та інтересів особистості, стають вадливим фактором впливу на їх свідомість, світоглядні позиції. Практичне значення нашого дослідження полягає у можливості використання його результатів для визначення впливу комунікацій і ЗМІ на особистісні настановлення людини.

Список використаних джерел

1. Допира А. И. Воздействие экранного насилия на подрастающее поколение: история социально-психологических последствий // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 10 – 14
2. Череповська Н. Медіа-освіта в сучасній школі // Соціальний педагог – 2009. – №6. – С.15-26.

УДК 316.613.434-057.875

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ АГРЕСИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ

Кобзар Зоряна, здобувач ОС «бакалавр» РДГУ

Керівник: Джеджера О. В., викладач

У всі часи феномен агресії привертав до себе значну увагу. Адже у різних проявах агресія завжди була супутником людства. Соціально-економічні, політичні та культурні зміни, які відбуваються в суспільстві, викликають соціальні конфлікти та зростання проявів насильства, поставили питання вивчення агресії на значне місце серед досліджень в психології.

Актуальність даної теми зумовлена постійним зростанням напруження у суспільстві, що спричиняє збільшення кількості та частоти проявів агресії в ньому. Оскільки студентська молодь займає значне місце в суспільному середовищі, то відповідно все більше зустрічається агресивність і серед її представників. А знання факторів, що зумовлюють появу агресії та впливають на її розвиток, дозволяють розробити комплекс методів спрямованих на подолання цієї проблеми.

Існує значна кількість робіт, в яких предметом дослідження є агресія та агресивність. Це, зокрема, роботи таких відомих вчених як А. Бандура, Л.Берковіц, А. Басс, К. Лорентс, З.Фрейд, К.Юнг, Е.Фромм. Останнім часом дослідження агресивної поведінки отримали новий імпульс. Це зумовлено низкою важливих змін у сучасному суспільстві. Найчастіше досить стрімке підвищення рівня агресивності у суспільстві науковці пов'язують із бурхливим розвитком інформаційно-технічного простору.

Агресію розуміємо як деструктивну поведінку, що суперечить нормам та правилам існування людей в соціумі, що приносить фізичні збитки або викликає у них психологічний дискомфорт.[2] Е. Фромм визначав агресію, як завдання шкоди всякому об'єкту, у тому числі й неживому.

Проаналізувавши основні дослідження у вивченні агресії та агресивності та узагальнити їх можна визначити певні фактори виникнення та розвитку агресивності. Їх можна поділити на чотири основні групи: біологічні, соціальні, особистісні фактори та хімічні.

Біологічні чинники поділяють на резидуально-органічні фактори, спадково-характерологічні та індивідуальні особливості здоров'я людини.

До спадково-характерологічних чинників зокрема входять інстинкти та генетична пам'ять та особливості центральної нервової системи, які закладені в людині генетично. Резидуально-органічні – ураження головного мозку, які з'явилися внаслідок травм чи захворювань, що можуть призвести до змін в емоційній сфері. Відповідно схильність людини до агресивної поведінки пов'язана з кількістю збережених функцій головного мозку. Індивідуальні особливості здоров'я. Прикладом можуть послужити гормональні стрибки, що характеризуються підвищенням рівня агресивності.

Соціальні чинники – мікро-, мезо- та макрофактори. До «мікрофакторів» відносять вплив найближчого значимого оточення; Л.Н. Кузнецова зазначає, що стійкі агресивні тенденції, які проявляються в поведінці дітей формуються під час взаємодії зі значимими дорослими, де головним чинником є стиль поведінки дорослих. До групи «мезофакторів» належить вплив неблизького оточення (товариші, одногрупники, колеги по роботі), а також комп'ютерних ігор, ЗМІ та різних молодіжних течій. «Макрофактори» - соціально-політичні чинники, економічні кризи в світі, війни, тероризм; ставлення суспільства до проявів агресії.

Особистісний фактор – персональні характеристики особистості.

Хімічні фактори – до яких відносять вживання психотропних речовин, наркотиків та алкоголю може прискорювати появу та розвиток агресивної поведінки у людини. Т.Г. Румянцева визначаючи відповідність між вживанням алкоголю, наркотиків та виникненням агресивної поведінки, стверджує, що психотропні речовини потрібно визначати в якості того фактора, що сприяє більшому прояву фізичної агресії, чим більша доза та міцність спожитого алкоголю, тим сильніше проявляється агресивне реагування.

У представників студентства, із вищезазначених факторів, основними чинниками розвитку агресивності виступають соціальні чинники, особливо найближче оточення, адже в найближчому оточенні людина переймає норми та правила поведінки.[1] Не менш важливими є особистісні чинники. Це певний рівень сформованості у студента самоконтролю, наявність вольових якостей та пережитий індивідуальний досвід. Меншою мірою, але все ж впливають біологічні та хімічні чинники.

Крім того, деякі дослідники ділять фактори, що мають вплив на виникнення та розвиток агресивної поведінки у студентів, на демографічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні. Значна частина їх збігається з такими факторами агресивної поведінки людини як насилля в сім'ї, вплив певних асоціальних субкультур та характерологічні особливості особистості. Зокрема О.Дроздов серед факторів впливу на розвиток агресії, виділяє саме соціально-психологічний: вплив сім'ї, системи освіти, армії, засобів масової комунікації, молодіжних груп.[3]

Висновок. Дослідивши питання агресії, її появи і розвитку, а також визначивши на основі досліджень відомих психологів, фактори розвитку агресивності, можна зазначити, що на виникнення та розвиток агресивності молодого студентства чинить вплив низка факторів. Знаючи їх можна створювати програми для зниження та в певній мірі подолання високої агресивності суспільства, зокрема представників студентства.

Список використаних джерел

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб: Прайм-Еврознак, 2001.
2. Большой психологический словарь /под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М: Прайм Знак, 2003. – 672 с.
3. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді / О. Ю. Дроздов. – Чернігів, 2003. – 225 с.

УДК 159.922.3-057.875

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ У СТУДЕНТІВ

Ковальчук Мар'яна, здобувач ОС «бакалавр»РДГУ

Керівник:

Самооцінка є найбільш визначеним і експериментально вивченим елементом самосвідомості особистості у вітчизняній та зарубіжній психології. На сучасному етапі розвитку психологічної науки існують різні

підходи до визначення поняття самооцінки. Зокрема вона розглядається як найважливіше утворення особистості, її центральний компонент, який формується за активної участі самої особистості й виступає регулятором людської поведінки та діяльності [4]. У деяких наукових джерелах самооцінка визначається як компонент процесу самосвідомості, показник рівня її розвитку.

Дослідження проблеми самооцінки має велике значення для психологічної науки. Розвиток самооцінки студента вирішує проблему його професійного та особистісного становлення, що збалансовує індивідуальні можливості та психічні стани, сприяє саморозкриттю та реалізації здібностей студента, а також виступає запорукою його психологічного здоров'я. Дедалі частіше в студентській молоді спостерігається стійне погіршення стану фізичного й психологічного здоров'я, недостатній рівень психоемоційної рівноваги та самооцінки [7, с. 163]. Адже занижена самооцінка негативно впливає на навчальну успішність, саморегуляцію та самореалізацію студента, є бар'єром для встановлення міжособистісних відносин, формування професійно важливих рис і навичок . Вирішення цих завдань потребує модернізації системи вищої освіти, запровадження інноваційних форм навчання, спрямованих на формування в студентів компетентності та адекватної самооцінки.

У сучасній психологічній науці самооцінка розглядається як структурний компонент «Я-концепції», елемент самосвідомості [1]. Належну увагу приділено вивченню особливостей самооцінки за параметрами: адекватна, неадекватна (завищена й занижена) [4]. Важко переоцінити значущість самооцінки студента в розвитку різних сфер особистості, поведінки, діяльності й формуванні конструктивних відносин. Зокрема, визначається тісний зв'язок самооцінки з емоційною сферою й тривожністю як якість особистості.

На думку Л. А. Онуфрієвої, «...регулююча функція самооцінки щодо діяльності проявляється в різній спрямованості: вона впливає на вибір власних цілей людини, визначає характерні для неї емоційні та мотиваційні стани, багато в чому обумовлює характер оцінки та ставлення людини до досягнутих нею цілей» [3, с. 406]. Науковці наголошують на значущості сформованості в майбутнього фахівця навичок саморегуляції, домінування тенденцій до самореалізації процесів навчальної діяльності [13, с. 407].

Аналіз психологічних джерел свідчить, що в зарубіжній психологічній науці самооцінка як структурний компонент «Я-концепції» є засвоєнням людиною оцінювального смислу різноманітних характеристик, наявних її «Я-концепції». За мірою засвоєння нових оцінок себе та інших у людини може змінюватися значення засвоєних раніше оцінок. Таким чином,

самооцінка не є постійною, вона змінюється залежно від обставин, а основним джерелом оціночних значень різних уявлень індивіда про себе, на думку зарубіжних психологів, є його самостереження та соціальне оточення.

У дослідженнях вітчизняних науковців, на відміну від зарубіжних, визначено провідну роль практичної діяльності особистості в процесі формування її самосвідомості та самооцінки зокрема.

На даному етапі проблема самооцінки студентів розроблена та проаналізована в сучасній науці лише частково, переважно в контексті процесу саморегуляції, ставлення до результатів навчальної діяльності та формування особистісних якостей.

Список використаних джерел

1. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2012. 608 с.
2. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. №124. С.163-165.
3. Онуфрієва Л.А. Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій. Проблеми сучасної психології: зб. Наук. Пр.. Київ, Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2013. Вип. 22. С.369-412.
4. Семиченко В.А. Психологія особистості. Київ: Видавець Ешке О.М, 2001. 427 с.

УДК 159.922.73:159.917.23

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Комарницька Ольга, здобувач ОС «магістр», НаУ«ОА»

Керівник: Матласевич О. В., доцент, кандидат психологічних наук

У сучасних умовах стрімкого зростання соціально-економічної активності все гостріше постає потреба у конкурентоспроможних особистостях. Відповідальність кожної людини виступає однією з найважливіших категорій соціуму. Безвідповідальність може призводити до ряду проблем, які, на жаль, не завжди вдається вирішити. Перші кроки на ринку праці роблять особи юнацького віку. Їх успішність у певній соціокультурній системі забезпечується, в першу чергу, вмінням

продуктивно діяти у мінливих умовах сучасного суспільства, здатністю до особистісного зростання, волінням брати на себе відповідальність за власні вчинки.

Дослідженням та вивченням відповідальності займалися такі вчені: Н. Скорбіліна, М. Савчин, І. Чередов, Н. Кузнєцова та інші.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні психологічних особливостей відповідальності у юнацькому віці та пов'язані з нею можливості й обмеження здійснення цього процесу юнаками як авторами своєї життєвої історії.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури дозволяє узагальнити думку про те, що відповідальність допомагає особі здійснювати суспільно схвалюваний вибір поведінки в життєво важливих ситуаціях. Почуття відповідальності як соціально значимої цінності є ключовою умовою виживання й розвитку людства [1, 66].

Важливою особливістю психічного розвитку в юнацькому віці є становлення самосвідомості, що відбувається як відкриття свого неповторного внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості, усвідомлення незворотності часу, формування цілісного уявлення про себе [2, 240].

Психологічним підґрунтям для моделювання процесу формування відповідальності стали виділені Д. Леонтєвим етапи смислотворення, смислорозуміння та смислороботи; запропоноване В. Мясіщевим трактування суб'єктивних цінностей, здійснюваних у суб'єкт-об'єктній і суб'єкт-суб'єктній взаємодіях особових стосунків, а також концепція суб'єкт-об'єктних взаємодій [3, 108].

Періоду юності властиве зростання моральної самосвідомості. Юнак намагається пізнати себе, що сприяє саморозвитку та самовихованню, а також формує певні моральні переконання, якими він буде керуватися в житті [4, 237]. Підсумком роздумів про себе, діалогів із самим собою, самоаналізу, саморефлексії стає обґрунтування моральних мотивів і визначення моральної позиції, а це є найкращим підґрунтям для формування відповідальності.

Для юнацького віку характерною є перевага внутрішньої мотивації над зовнішньою, що сприяє становленню діяльнійшої самоефективності. Внутрішня мотивація дає можливість усвідомлено керувати своїми потребами і прагненнями, опановувати свій внутрішній світ, формувати життєві плани і перспективи [5, 184].

Висновки. Отже, узагальнюючи проаналізовану нами наукову літературу можна зробити висновки про те, що формування

відповідальності у юнацькому віці має прямий зв'язок з прагненням до реалізації творчих можливостей, внесення змін в своє життя, а також з прагненням не підпадати під чужий вплив та зберігати власну індивідуальність. У своїй головній сутності вона кваліфікується як смислове утворення особистості, як загальний принцип співвіднесення (особистісної саморегуляції) мотивів, цілей та засобів життєдіяльності, що не зводяться до правил поведінки чи їх кодексу, не є конкретним мотивом або їх сукупністю. У тому чи іншому вигляді цей смисловий принцип специфічно реалізується в кожній конкретній ситуації життєвого простору людини.

Список використаних джерел:

1. Ковешникова О. Т. Сущностные характеристики гражданского самоопределения личности старшеклассника / О. Т. Ковешникова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – Серия : Педагогические науки. – 2012. – № 7(71). – С. 66–69.
2. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. Савчин, Л. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 360 с.
3. Мацефук Е. А. Процессуальные характеристики ценностного отношения к ответственности / Е. А. Мацефук // Электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ "Грани познания. – 2013. – № 5 (25). – С. 106–112.
4. Лук'яненко В. В. Психологічні особливості становлення здатності до самоєфективності в юнацькому віці : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Валентина Володимирівна Лук'яненко. – Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 269 с.
5. Зимняя И. А. Педагогическая психология / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Логос, 2004. – 384 с.

УДК 159.942:159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Корчак Анжела, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Демчук О. О., кандидат психологічних наук, доцент

Історія психосоматики починається з психоаналітичної концепції З. Фрейда. Дослідженням психосоматичних явищ, загалом, займалися такі вчені як Ф Александер, А. Лоуен, В. Райх, М. Фельденкрайз, Г. Сельє, М. Е. Сандомірський, С. А. Кулаков і інші.

Вперше термін "психосоматика" був запропонований німецьким лікарем Іоганном Хайнротом в 1818 році.[4, с.229]

Психосоматика досліджує вплив емоцій на фізіологічні процеси і поведінкові реакції, пов'язані із захворюваннями, психологічні механізми, що впливають на фізіологічні функції. [1, с.218]

Психосоматика - це тілесний прояв емоцій (наслідком дисбалансу яких і стає психосоматичні хвороби) і відображення інших підсвідомих процесів, тілесний канал свідомо - підсвідомої комунікації. Взаємозв'язок тіла ("соми") і психіки завжди двосторонній. Зцілення від тілесних недуг може бути досягнуто лише шляхом опрацювання тих психологічних причин, що їх породили. Через тілесні прояви психологічних проблем можна прямим шляхом дійти до глибин підсвідомості.

На сьогодні, загально визнаним є наступне тлумачення: психосоматика – це напрям у медицині та психології, що займається вивченням впливу психологічних (переважно психогенних) факторів на виникнення і подальшу динаміку соматичних захворювань.[2, с.312]

Психосоматичний прояв - це підхід, що враховує різноманіття причин, що призвели до хвороби. Звідси різноманіття методів і технік, що дозволяють працювати з людиною цілісно.

В основі психосоматичних явищ, за З. Фрейдом лежать істерична конверсія та тривога. Конверсія є наслідком витіснення психічного збудження в соматичну, перенесенням психічного конфлікту та спробою розв'язати його через різні симптоми в ділянці тіла. Психосоматичне явище як еквівалент тривоги означає, що органічний симптом з'являється як результат відхилення соматичного збудження, якому заборонено в допуску до свідомості.

Ф. Дейч, продовжуючи психосоматичні ідеї Фрейда, сформулював концепцію «соматичної мови». Соматична мова – це вираз конфігурації потягів Id та механізмів захисту Ego, який проявляється в постійному конверсійному потоці.

Г. Шульц – Хенке вважав, що органіка є соматичним корелятом психічних процесів, замість того, щоб бути висловленою словами, проявляється у підкресленому функціонуванні органа.

П. Федерн вважав, що психосоматичний симптом має функцію позбавлення слабкого Я від перероблення події, яка викликала біль.[5, с.85]

Психосоматичні розлади – розлади функцій різних органів і систем, що виникають під впливом психотравмуючого фактора.

У найбільш розповсюдженому трактуванні для психосоматичних розладів характерним є визнання значимості психологічних факторів як у

виникненні, так і в посиленні чи послабленні соматичного (фізичного) захворювання .

Узагальнивши вище згадані теорії , можна зробити висновок про те, що в основі психосоматичного захворювання лежить реакція на емоційне переживання, що супроводжується функціональними змінами і патологічними порушеннями в органах.

Емоційна напруженість характеризується активацією різних функцій організму в зв'язку з конкретними вольовими актами, виконанням цілеспрямованої діяльності, підготовкою до неї, або ж очікуванням певної небезпеки. Стан емоційної напруги обумовлений сильною емоцією яка виникла в умовах складної значимої ситуації. [3, с.12]

На фізіологічному рівні емоційна напруга проявляється змінами у функціонуванні практично всіх внутрішніх органів, системі кровообігу, травлення, дихання, на зміні лицьової експресії та шкірно – гальванічних реакцій.

Об'єктивними показником ступеня емоційної напруги людини є збільшення частоти серцевих скорочень (ЧСС)

З усіх відділів кори головного мозку, у найбільшій мірі пов'язана з виникненням і усвідомленням емоційних переживань лобова частка. З активністю тім'яноскроневих відділів правої півкулі пов'язують інтенсивність емоційної напруги, що надалі виявляється вже у вегетативних зрушеннях. Формування і прояв емоцій також пов'язані із функціональною асиметрією головного мозку.

Список використаних джерел:

1. Александр Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Александр Ф. – М.: Эксмо, 2002. – 342 с.
2. Малкина – Пых И.Г. Психосоматика. Справочник практического психолога / Малкина – Пых. И. Г. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 992 с.
3. Турчак О.М. Психологічні особливості вербальних проявів тривожності студентів у ситуаціях емоційної напруги: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Турчак Олеся Миколаївна. – О., 2015. – 245с.
4. Фрадинська А. Стрес як чинник психосоматичних захворювань людини / Фрадинська А. // збірник Національної академії державної прикордонної служби України. – 2016. - №1(3). – С. 229 – 239.
5. Хомуленко Т. Б. Основи психосоматики: навч. – метод. посібник / Хомуленко Т. Б. – Вінниця: Нова книга. – 2009. – 120с.

УДК 159.922.8:316.613.4

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**Крук Світлана, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент*

Період юності як фаза переходу від залежного дитинства до самостійної дорослості, є одним із найважливіших вікових етапів формування і становлення особистості. Юнацький вік по-своєму особливий, важливий та певною мірою вирішальний період у житті людини. Завдання, що стоять перед молоддю у цей час, пов'язані з розвитком особистісної рефлексії й самосвідомості, професійним становленням, з гострою потребою у спілкуванні й глибоких емоційно-насичених міжособистісних стосунках (дружні, любовні взаємини). Одним з чинників, що сприяє встановленню та підтримці глибоких та довірливих стосунків є емоційний інтелект.

Свій внесок у дослідження проблематики юнацького віку зробили: І.Д.Бех, Е.І. Головаха, Е.Еріксон, І.С. Кон, І.Ю. Кулагіна, В.С. Муліна, Ф.Райс [2,5,6]. Особливості емоційного інтелекту в юнацькому віці досліджували такі зарубіжні вчені як О.А. Айгунова, Л.Н. Вахрушева, О.В. Єгорова, М.А. Манойлова, І.Н. Мещерякова, Н.Н. Самуйлова, Д.Л. Рекер, Д.А.Паркер, Н. Фредеріксен, К.В. Петридіс, Е. Сіммондс, С. Мавровелі та інші [4]. Найбільш розроблена тема емоційного інтелекту в рамках зарубіжної психології. Теорія емоційно - інтелектуальних здібностей Дж. Майера, П. Саловея, Д. Карузо, теорія емоційної компетентності Д. Гоулмена, некогнітивне теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она представляють цікаві рішення багатьох теоретичних і практичних проблем емоційного інтелекту. Г.Г. Гарскова, І.М. Андреева, Д.В. Люсин, Е.Л. Носенко, Н.В. Коврига, О.І. Власова, Г.В. Юсупова, М.А. Манойлова, Т.П. Березовська, А.П. Лобанов, А.С. Петровська.

Кожна людина, орієнтуючись протягом життя в навколишньому середовищі, певним чином відображає своє ставлення до нього через призму власних емоцій. Інколи невміння стримувати власні емоції та керувати ними призводить до зміни оточення, референтної групи, цілей тощо. Це стає дієвою мотивацією для самопізнання. Внутрішній світ людини пов'язаний з емоціями як відображенням ставлення до тих чи інших явищ[1].

Термін «емоційний інтелект» з'явився у 1993 році. Американські психологи Пітер Саловея і Джон Майер обґрунтували концепцію EQ, стверджуючи, що люди з високим рівнем емоційного інтелекту здатні до швидкого прогресу в багатьох сферах життя. Учені хотіли довести думку про те, що емоції та інтелект, які досі протиставлялися, насправді тісно

взаємопов'язані. Їхню думку підтримав і розвинув американський психолог та журналіст Даніел Гоулмен, який включив поняття «емоційний інтелект» у структуру соціального і – ширше – лідерського інтелекту, забезпечивши цьому терміну фантастичну популярність[3].

У книзі «Емоційний інтелект. Чому він може значити більше, ніж IQ» Д.Гоулман розробив структуру з п'яти елементів, що визначають емоційний інтелект: самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія, і навички стосунків із людьми. Усі характеристики звучать привабливо майже для кожного[3].

Юність – період розвитку людини, що відповідає переходу від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Вчені дають різні вікові рамки цього періоду. І.Ю. Кулагіна виділяє старший шкільний вік - рання юність (16-17 років), юність - від 17 до 20-23 років. В.С. Муліна визначає юність як період після отрочтва до дорослості (вікові межі від 15-16 до 21-25 років) [6].

Розвиток та становлення особистості в юнацькому віці великою мірою визначаються успішністю у сфері міжособистісного спілкування. Одним з чинників, що сприяє встановленню та підтримці глибоких та довірливих стосунків є емоційний інтелект.

Дослідивши теоретичні джерела також було виокремлено, що період юності як фаза переходу від залежного дитинства до самостійної дорослості, є одним із найважливіших вікових етапів формування і становлення особистості. Для юнаків характерним є пошук сенсу життя, свого місця в світі. У цей період типовими є пошук розуміння в спілкуванні, постійна готовність до контактів, потреба отримати «підтвердження» з боку інших.

Доведено, що емоційний інтелект – це пізнання через почуття та емоції. І тому, як юнацький вік є надзвичайно важливим та певною мірою вирішальним періодом у житті людини, можна зробити висновок, що емоційний інтелект у гармонійному розвитку сприяє успішному становленню особистості. Емоційний інтелект визнається в усьому світі все більшим числом дослідників. Тому важливість і необхідність розвитку складових емоційного інтелекту як факторів, що сприяють особистісному і професійному росту індивіда і впливають на його успішність у житті, також незаперечні.

Список використаних джерел

1. Андреева И. Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Социально-психологические проблемы ментальности: 6-я Международная научно-практическая конференция. – Смоленск: Изд-во СГПУ, 2004. –22–26с.

2. Бех І.Д. «Психологічні закономірності особистості в ранній юності// І.Д. Бех //Виховання особистості: У 2 кн. – К.,1, 2003.– 101с.
3. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Г. Бояцис, Э. Макки. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с.
4. Вахрушева Л.Н. Выраженность структурных и качественных характеристик эмоционального интеллекта на этапе юности и ранней взрослости: дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / Вахрушева Людмила Николаевна – Москва, 2011. – 202 с.
5. Кон И.С. «Психология юношеского возраста:И.С. Кон.- М.:Просвещение, 1999.- 175с.
6. Кулагина И.Ю. «Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития до поздней зрелости»/И.Ю. Кулагина.// учеб. Пособие для студ. вузов.-М.:Сфера, Юрайт-М, 2001.-464с.

УДК [159.922.76:616.896]:159.9.019.4

**КОРЕКЦІЯ АУТИЧНОГО ПОВЕДІНКОВОГО СПЕКТРУ
ПРОЯВІВ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ**

Кужель Наталія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Назаревич В.В. кандидат психологічних наук, доцент

Аутичні діти багато років були позбавлені доступних для інших осіб форм медико-психолого-педагогічної допомоги, оскільки аутизм є надзвичайно складною проблемою як у теоретичному, так і в практичному значенні. Проблема аутизму зумовлена не лише високою частотою даної важкої патології розвитку, але і великим відсотком інвалідності дітей.

Причиною цієї патології є відсутність надання комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги дітям з аутичним спектром і недостатній соціально-психологічний вплив на мікросередовище у якому вони знаходяться.[1]

Проблема аутизму вивчалась і висвітлювалася в науковій, медичній, психологічній і педагогічній літературі. Цією проблематикою займалися (Багрій Я.Т., Марценківський І.А., Островська К.О., Романчук О.І., Смоляр Г.Г., Тарасун В.В., Хворова Г.М., Чуприков А.П., Шульженко Д.І. та ін.). При цьому слід зазначити, що на сьогодні немає загальноприйнятих теоретико-методологічних підстав стосовно вивчення особливостей порушень різних структур та функцій психіки у разі аутизму, а також – взаємозв'язку між ними.

Ранній дитячий аутизм(класичний аутизм, або синдром Каннера)-це відхилення в психічному розвитку дитини ,яка має не одну дисфункцію. Аутизм є комплексним порушенням. Основним проявом аутизму є порушення спілкування дитини з навколишнім світом.

Корекція-це спеціально організований педагогічний процес ,спрямований на послаблення ,а в подальшому на подолання недоліків розвитку ,запобігання їм та сприяння розвиткові дитини з особливими потребами в цілому з метою максимального наближення до норми.[2]

У системі спеціальної освіти розглядається корекційно-розвивальна робота, основними принципами якої є : корекційно-розвивальна спрямованість навчання й виховання; системний підхід до здійснення корекційного впливу на розвиток учнів; зв'язок корекційної роботи з життям і практикою; реалізація корекційної роботи в усіх ланках навчально-виховного процесу.

У цілому для досягнення позитивних результатів у корекційній роботі необхідно: здійснювати цілеспрямований системний вплив на діяльнісні ,змістовні, особистісні компоненти інтелектуального розвитку дитини; забезпечувати адаптацію педагогічних засобів до особливостей розумового розвитку і направляти такі засоби на його позитивну корекцію; поєднувати практичні, наочні, словесні методи навчання; створювати спеціальні умови для постійного збільшення успіхів школярів під час виконання пізнавальних завдань ,що відповідають рівню труднощів їх зони комфорту [3].

Арт терапія – це напрям психології призначений допомогти клієнту усвідомити свій внутрішній стан шляхом створення ним візуального образу, метафор, символів (арт-терапевтичного продукту). Вона одночасно вирішує діагностичні та терапевтичні завдання.

Діагноз аутизм чи розлади аутичного спектра збільшує ризик появи деяких форм важкої поведінки (агресивної та нищівної, самопошкоджень) у дітей із розумовою відсталістю. За даними статистичних досліджень, проблемна поведінка 13-30 % дітей із РАС вимагає спеціалізованої допомоги.

Проблемна поведінка дитини має ряд специфічних ознак, що зумовлюють її дезадаптаційність та є джерелом особливих труднощів як для сімейного так і педагогічного середовища.[4]

Сьогодні існує значна кількість різноманітних психолого-педагогічних підходів, терапевтичних програм ,що надають допомогу дітям із РАС та займаються корекцією їх проблемної поведінки.

Чимало з них засвідчили свою ефективність та приносять хороші результати при їх впровадженні ,що потребує інтенсивної співпраці із усіма членами родини аутичної дитини.

Виходячи з аналізу всього вищесказаного можна зробити висновок, що проблема корекції аутично поведінкового спектру знайшла широке відображення в психолого-педагогічній літературі. Корекційна робота повинна проводитись не на ізольованих від навчальних програм спеціальних уроках, а в усьому процесі навчання і виховання дитини через використання спеціальних педагогічних прийомів.

Список використаних джерел;

1. Кондратьева С.Ю. Ранний детский аутизм .Вопросы, проблемы, методические рекомендации / С.Ю Кондратьева, Н.В. Зенченко, О.В Тарасова. –2013.—С.34-43.
2. Рудик О. С. Коррекционная работа с аутичным ребенком: метод. пособие / Рудик О. С. — М.. ВЛАДОС, 2015. — 189 с.
3. Гриш, Н. І. Дитина з аутизмом. Особливості адаптації, навчання та педагогічної корекції/ Н.І.Гриш //Дитина з особливими потребами .Інклюзивна освіта .Дефектологія .Корекційна робота.-2016.-№8. – С.4-7.
4. Мадонова Е.Н Арт терапия в решении задач психологической коррекции/Е.Н. Мадонова //Журнал прикладной психологии.-2005.- № 5.-С.25-29.

УДК 159.922.72

САМООЦІНКА ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Лавренчук Катерина, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Хунавцева Н.О., кандидат психологічних наук, доцент

На думку Л. Виготського, саме в молодшому шкільному віці починає складатися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. Це є найважливішою властивістю особистості, що забезпечує контроль за власною діяльністю з точки зору нормативних критеріїв, організацію своєї поведінки відповідно до соціальних норм.

У теорії особистісно-орієнтованої освіти відзначається, що формування самооцінки дитини здійснюється через її відносини зі світом, з іншими людьми із самим собою, в яких виявляються особистісні функції учня, орієнтації (індивідуальний світогляд); змістоутворення (визначення системи особистісних розумінь), критики(у відношенні пропонуваного з за меж цінностей і норм), Забезпечення творчого характеру значимої діяльності, самореалізації(прагнення до пізнання власного "Я" оточуючими) [1].

Самооцінку не можна розглядати поза суспільством, тому що людина - істота соціальна і знаходиться у залежності від оточуючих.

Проблеми самооцінки були предметом наукових пошуків наступних психологів: Виготський Л.С., Пометун О.І., Піроженко Л.В., Комар О.А., Р. Берне., Є.В. Черноствітова, Н.Г. Алексеева, Л. І. Божович, А. І. Липкіна. Вони виділяють наступні види самооцінки: адекватна -та, що відповідає реальності; неадекватна - коли людина себе неправильно оцінює. Неадекватна, в свою чергу, може бути завищеною - для неї характерна переоцінка людиною своїх позитивних якостей та заниженою, яка проявляється через применшення своїх переваг або (і) перебільшення недоліків. Саме неадекватно занижена самооцінка значно важче піддається психологічній корекції через свою злитість з комплексом неповноцінності особистості.

Самооцінка значною мірою виявляється не стільки в тому, що людина думає або говорить про себе, скільки в її ставленні до досягнень інших. Людина із завищеною самооцінкою охоче критикує без достатніх підстав зроблене іншими людьми. Неадекватна самооцінка ускладнює життя не лише тим, кому вона властива, а й оточуючим. Конфліктні ситуації, в яких опиняється людина, зазвичай є результатом неправильної самооцінки. Як справедливо відзначає А.І. Липкіна, адекватну самооцінку важливо мати для встановлення відносин та нормального спілкування з іншими людьми. Р. Берне [3], аналізуючи велику кількість досліджень американських авторів, відзначає, що на межі дошкільного і молодшого шкільного віку відбувається якісний стрибок у розвитку самооцінки.

Таким чином, самооцінка - це усвідомлення, розуміння нами нашої власної неповторності, індивідуальності незалежно від слів, думок, поглядів та вчинків інших людей. Вона складається у процесі пізнання самого себе. Самооцінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

Список використаних джерел:

1. Пашенко М.І. Психолого-педагогічні основи формування самооцінки молодшого школяра. / зб. Сільська початкова школа: проблеми, пошуки, перспективи. –К.: Науковий світ, 2000. –с. 83-85
2. Цукерман Г.А., Романеева М.П., Фокина Н.Э. Роль кооперации со сверстниками в психическом развитии младших школьников / Г.А.Цукерман, М.П. Романеева, Н.Э. Фокина // Вопросы психологи. 1980.– № 6.– С. 109-114.
3. Психологія: Підручник для педагогічних вузів / За ред. Б.М. Сосновського. - М.: Юрайт-Издат, 2005.

УДК 159. 964. 21 – 0,53. 6

**ОСОБЛИВОСТІ КАУЗАЛЬНОЇ АТРИБУЦІЇ В СИТУАЦІЇ
МІЖОСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ (НА МАТЕРІАЛІ
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ)****Максимчук Ірина, здобувач ОС «магістр», РДГУ***Керівник: Савуляк В.О., старший викладач.*

Упродовж життя кожна людина має справу з конфліктами різного роду. Вони існують всюди – у сім'ї, на роботі, у школі, вищому навчальному закладі. Щоб знайти правильну стратегію поведінки в різних конфліктних ситуаціях, потрібно знати, що таке конфлікт і як дійти згоди.

Так, наприклад, міжособистісний конфлікт можна зазначити як ситуацію, в якій люди діють разом або переслідують різні цілі, або дотримуються несумісних цінностей і норм, або одночасно прагнуть в конкурентній боротьбі досягнути одну і ту ж мету, яку може досягти лише одна з конфлікуючих сторін.

Дану тему досліджували такі науковці, як Ф. Хайдер, Лі Росс і Джордж Келлі, С. Л. Рубінштейн, А. А. Бодальов, Ч. Діксон, К. Томас.

Людина від народження живе в колі заборон, законів, вимог, правил, що склались протягом існування людства. Перші уроки життя дитина засвоює в сім'ї, намагаючись в усьому наслідувати своїх батьків. Наступна сходинка – дитячий садок, школа тощо.

Конфлікти в суспільстві є соціальною реальністю, що охоплює усі стосунки людини з об'єктивною дійсністю. Освітні установи діють як суспільство в зменшеному вигляді, тобто зростання конфліктів в суспільстві призводить до росту конфліктності й усередині цілої системи.

Слід зазначити, що конфлікт є однією з основних проблем сучасної школи. Діти, під час взаємодії з ровесниками, дорослими, соціальним середовищем, досить часто стикаються з конфліктними ситуаціями. У школі дитина проводить більшу частину часу. Тому наслідки конфліктів, які виникають між підлітками та вчителями, є дуже серйозними: зростає дистанція між ними, знижується мотивація до навчання тощо.

Важливим у цьому контексті є доведений факт, що поширеними причинами конфліктів є помилки у соціальному сприйманні, тобто хибні приписування характеристик іншій стороні: *атрибуція* – це приписування людям рис, не представлених у сприйманні [1]. *Каузальна атрибуція* – це роз'яснення суб'єктом міжособистісного сприйняття причин і мотивів поведінки інших людей. Слово «каузальний» означає «причинний» [2].

У переважній кількості досліджень стверджується, що розуміння причин вчинків людей є необхідною потребою особистості. Ця особливість

поведінки притаманна кожній людині. У будь-якому спілкуванні люди певним чином, навіть не ставлячи це усвідомлено в якості спеціального завдання, отримують уявлення про те, чому і навіщо, одночасно зі сприйняттям вчинку іншої людини, сприймають і його дійсну причину.

Засновником терміну «каузальна атрибуція» є дослідник Ф. Хайдер. Він пояснив схеми, що вказують на причини, за якими людина створює думку про якусь подію або людину, посилаючись на експеримент М. Циллига, проведений в 1928 р. У цьому експерименті дві групи дітей – популярних і непопулярних – виступали перед своїми однокласниками з гімнастичними вправами. Хоча «популярні» навмисно робили помилки, а «непопулярні» виступали безпомилково, глядачі згодом говорили про зворотнє. Хайдер вказує на цей факт як на приклад приписування (атрибуції) «поганих» якостей «поганим» людям [4].

Також значні за результатами дослідження провели Е. Джонс і К. Девіс. У міру розвитку ідей каузальної атрибуції змінювався початковий зміст концепції. Ідею Хайдера відразу ж підхопили інші психологи, зокрема Лі Росс і Джордж Келлі. Величезну роботу в пізнанні причин поведінки виконав Келлі, розширивши коло досліджень щодо підстав приписування емоцій і почуттів.

Існує два основних види каузальної атрибуції: (інтернальна) внутрішня і (екстернальна) зовнішня. Внутрішня каузальна атрибуція – це приписування причин поведінки власним психологічним особливостям та властивостями особистості, а зовнішня каузальна атрибуція – приписування причин поведінки людини зовнішнім, не залежним від неї обставинам [3].

Доведено, що деякі люди схильні в процесі міжособистісного сприйняття виділяти фізичні риси, інші сприймають переважно психологічні риси вдачі оточення.

Виникає ціла система способів приписування. Цими способами можуть бути: приписування на основі подібності поведінки людини, яка сприймає, з якимось іншим зразком, який мав місце в минулому досвіді аналізу власних мотивів, які передбачені в схожій ситуації.

Експериментальне дослідження буде проводитись на учнях старших класів. Ціль експериментального дослідження визначити рівень вирішення конфліктних ситуацій; визначити стратегій розв'язання конфліктних ситуацій;

Для вирішення поставлених цілей у роботі використовуватимуться діагностичний комплекс у який увійдуть методики: «Конфліктні ситуації», Методика «Стратегія боротьби з конфліктом» (Д.Веттен, К.Камерон) данна методика дає змогу визначити яку стратегію оберуть діти у конфліктній

ситуації. Тест «Оцінка рівня конфліктності особистості» призначений для оцінки рівня конфліктності особистості.

Список використаних джерел

1. Березовська Л. І. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник / Л. І. Березовська, О. С. Юрков. – Мукачево: 2016. - 201 с.
2. Ботіна І. Міжособистісна взаємодія учителя і учня / І. Ботіна // Рідна школа. – 2005. – №3.
3. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / М. Й. Варій, В. Л. Ортинський ; М-во освіти і науки України. Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 375 с.
4. Івашкевич Е. З. Психологічні підвалини міжособистісних взаємин та структури соціального інтелекту особистості / Е. З. Івашкевич // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – Вип. 23.

УДК [159.922.7:159.942]:373.5.091.26

ДІАГНОСТИКА ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПЕРЕД ЗНО

Мартинюк Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник : Демчук О.О., кандидат психологічних наук, доцент

Зовнішнє незалежне оцінювання - неминучий етап життя для тих, хто хоче здобути вищу освіту. У перекладі з англійської “тестування” означає “перевірка”. І справді, під час тестування перевіряють найрізноманітніші риси людини - від знань до якостей пам'яті, мислення та вміння зберігати спокій, впевненості у своїх силах. Зовнішнє незалежне оцінювання має низку особливостей, які можуть викликати у випускників різні труднощі, в тому числі і психологічні. [1, с.45].

Причиною стресу є стресор - стимул, який може запустити в дію реакцію боротьби або втечі. У розвитку психологічного стресу переважає когнітивна складова (аналіз ситуації, оцінка наявних ресурсів). Особливість психологічного стресу полягає в тому, що цей вид стресу може розвиватися під впливом не лише реальних, але й імовірнісних подій, які ще не відбулися, але можуть відбутися в майбутньому, викликаючи тривогу і страх у людини [2, с.116-118].

Рекомендується учням пройти пробне тестування, створювати ситуації незалежного тестування (в ігровій формі або як варіант оцінювання) під час навчально-виховного процесу – це допоможе адаптувати психічну сферу до процедури тестування. Якщо під час проведення пробного тестування випускники отримають необхідну підтримку, вони будуть більш впевнено почувати себе в ситуації реального екзамену [3, с.211].

Психологічна підтримка – це один з найважливіших чинників, що визначають успішність Вашої дитини під час складання ЗНО. Підтримка заснована на вірі у природжену здатність особистості долати життєві труднощі за підтримки тих, кого вона вважає значущими для себе[4, с.56]. Нині дана проблема є досить актуальна і не до кінця досліджена.

Дослідження проводилось на базі Ізяславського НВК №2 ЗОШ I-III ступенів, в експерименті приймало участь 26 учнів(15 хлопців і 11 дівчат) 11го-Б класу ,16-17 років.

Виходячи з методики дослідження настроїв А.М. Лутошкіна для визначення емоційного стану за допомогою кольору, тим, хто бере участь у дослідженні, пропонується шкала кольорового діапазону настроїв і пояснюється принцип її використання.

Цей етап включав період з 1 по 15 жовтня, так як в цей час у школярів закінчився період адаптації після літніх канікул і, в той же час, ще достатньо довго до зимових канікул. Виходячи з цього, ймовірність виникнення стресу, пов'язаного з навчанням, мінімальна.

Аналізуючи результати даного дослідження, ми приходимо до висновку, що у всіх школярів, що брали у ньому участь, настрої коливалися тільки в позитивному діапазоні: від спокійного та врівноваженого до радісного.

За методикою САН ми прийшли до висновку, що у всіх школярів 11го класу, які брали в ньому участь, показники самопочуття, активності та настрою перебували в нормі, так як становили амплітуду коливання від 5,0 до 5, 5 балів.

Аналізуючи результати проведеного дослідження самооцінки психічних станів по Айзенку, можна зробити висновок, що 12 школярів з експериментальної групи не мають ригідності, вони можуть легко переключатись, самостійно знаходити вихід з несподіваних ситуацій і приймати оригінальні рішення. 14 студентів мають середній рівень ригідності. Важливою причиною, що впливає на рівень ригідності старшокласників є проблеми спілкування та уміння налагоджувати контакти в цілому. Очевидно, успішна адаптація до умов навчання залежить від вибору певної стратегії навчальної діяльності і напрацювання

оперативних механізмів для її здійснення. Ефективності психологічного забезпечення психічного здоров'я школярів можна досягти також шляхом певних організаційних заходів правильної організації режиму праці та відпочинку з урахуванням психологічних та психофізіологічних особливостей старшо

Отже, у результаті проведеної експериментальної роботи можна зробити такий висновок, щоб впевнено впоратися з тестом у напруженій обстановці зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), потрібно почати готуватись до тестування заздалегідь. Перед офіційним тестуванням варто виконувати якнайбільше опублікованих тестів - просто заради тренування, наприклад, проходити тести ЗНО онлайн. У тренуваннях потрібно застосовувати правильну тактику, тобто дотримуватись усіх рекомендацій, як правильно вирішувати окреме завдання чи тест у цілому. У будь-якому професійно підготовленому тесті є завдання, з якими ви просто не зможете впоратись. Більше того, усі 100% завдань зможуть виконати лише одиниці!

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т.К. Изучение самооценки в учебной деятельности / Т.К. Андрущенко // Сб.: Экспериментальные исследования по проблемам психологии. - М., 1997. - Вып. 3. - 47с.
2. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева.- Спб.,2005.
3. Немов Р.С. Психология. - У 3-х книгах. - Кн. 1: Загальні основи психології / Переклад з рос. // Р.С. Немов. - Рівне: Вертекс, 2002. - 578 с.
4. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.В. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. - 2, ге вид., допов. і переробл. - К.: Вища шк., 2004. - 422с.

УДК 159.942:316.613.42 – 057.875

ДОСЛІДЖЕННЯ І КОРЕКЦІЯ ФРУСТРАЦІЙНИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ

Мартинюк Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Юнацький вік – це найкраща пора життя зі злетами, новими відкриттями, несподіваними перспективами і, здавалось би, безхмарним емоційним станом. Та з іншого боку, враховуючи стреси, фрустрації, кризи та невротичні розлади характерні для вікової категорії, яка відповідає

«студентській», словосполучення безтурботний студент здається каузальною атрибуцією [1].

До проблеми вивчення емоцій та емоційних станів у психології зверталися багато вчених, зокрема, К. Ізард, Г. Сельє, Ф.Є. Василюк, Б.І. Додонов, В.А. Семиченко, М. Харт та ін., хоча дана тема практично невичерпна.

У дослідженні фрустраційного фактора у студентському середовищі особливе місце займають тлумачення фрустрації у руслі психології діяльності (Н.Д. Левітов), розгляд фрустрації у дискурсі патопсихології (В.М. М'ясищев, А.І. Плотічер), аналіз фрустраційних проявів у педагогічній діяльності (Е.І. Кіршбаум, Л.М. Мітіна, В.М. Чернобровкін), розробки засобів емпіричного дослідження фрустрації (С. Розенцвейг, Н.В. Тарабріна). Деякі дослідники (А.А. Баранов, Л.Г. Дикая, А.В. Махнач) розглядають фрустрацію як одну з форм психологічного стресу [1].

У роботах американського психолога К. Ізарда зазначається, що на психологічному рівні емоції на пряму впливають на толерантність індивіда до фрустрації, зокрема, радісні емоції – її підвищують, а сумні емоції – навпаки, можуть привести до зниження толерантності до фрустрації [4]. Така позиція частково перекликається з підходом Л. Берковіца, зокрема, в його тезі про те, що «фрустрація породжує агресивні тенденції лише в тій мірі, в якій вони переживаються як негативні емоції» [2, с. 72].

У процесі вивчення континууму появи психічних станів (у тому числі і фрустраційних) більшість дослідників називають дві змінні: ситуацію (як зовнішній фактор) та сукупність внутрішніх психологічних особливостей [4].

У юнацькому віці в силу емоційної нестабільності особливо сильна схильність фрустрації, і, як наслідок, їх переживання з різноманітними емоційними реакціями.

«Фрустрація – психічний стан людини, що викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно сприйнятими як непереборні) труднощами які виникають на шляху до досягнення мети або до вирішення завдання; переживання невдачі. Фрустрацію можна розглядати як одну з форм психологічного стресу. Розрізняють: фрустратор – причину, що викликає фрустрацію, фрустраційну ситуацію, фрустраційну реакцію. Фрустрація супроводжується гамою в основному негативних емоцій: гнівом, роздратуванням, почуттям провини»[3].

Методи психологічного впливу на негативні психічні стани, їх комплекси та психічні прояви спрямовані на формування активної позиції студентів щодо свідомої регуляції психічних станів, зниження внутрішньої напруженості, підвищення емоційної стабільності; усвідомлення та

прийняття цих станів, їх рефлексію, зміну особистісних смислів, підвищення мотивації до успіху та позитивного самоприйняття; розвитку інтернального локусу контролю, впевненості у собі, суб'єктної позиції; розвиток емоційного інтелекту, емпатії, емоційної гнучкості, експресивності, конструктивних форм реагування; формування навичок самоуправління психічними станами, саморегуляції; розширення діапазону позитивно-забарвлених психічних станів, активізацію механізмів самоусвідомлення та саморозвитку [5].

Саме тому, дослідження і корекція психічних станів у період навчання студентів є актуальним проблемним завданням, котре потребує застосування системного підходу при дослідженні особливостей розвитку зазначених станів з урахуванням їх різноманітних взаємозв'язків, що утворюють відповідні комплекси й мають певні тенденції власної феноменології.

Емпірична частина дослідження була організована на базі Житомирського коледжу культури і мистецтв імені Івана Огієнка. Дослідженням було охоплено 70 студентів віком 18-22 роки. Метою дослідження було вивчення фрустраційних станів серед студентів. Задля цього було використано такі методики: тест фрустраційних реакцій С. Розенцвейга; експрес-діагностика рівня особистісної фрустрації (В.В. Бойко); діагностика рівня соціальної фрустрації Л. І. Вассермана (модифікація В.В. Бойка).

Після проходження проєктивної методики «Тест фрустраційних реакцій Розенцвейга» були отримані такі результати: Щодо спрямованості реакції: Екстрапунітивні 42% досліджуваних; інтопунітивні 26% досліджуваних; імпульсивні 32% досліджуваних. Щодо типу реакції: З фіксацією на перешкоді 39% досліджуваних; з фіксацією на самозахисті 36% досліджуваних; з фіксацією на задоволенні потреби 25% досліджуваних.

Після проведення опитування експрес-діагностика рівня особистісної фрустрації (В. В. Бойко) були отримані результати: дуже високий рівень фрустрації виявлено у 21% досліджуваних; стійка тенденція до фрустрації – 50% досліджуваних; низький рівень – 29% досліджуваних.

Після проведення опитувальника «Діагностика рівня соціальної фрустрації Л.І. Вассермана (модифікація В.В. Бойка)» було отримано наступні результати: дуже високий рівень соціальної фрустрованості діагностується у 19% досліджуваних; помірний рівень проявляється у 9% досліджуваних; невизначений рівень діагностовано у 8% досліджуваних; знижений рівень виявлено у 20% досліджуваних; дуже низький рівень проявляється у 25% досліджуваних; відсутність (майже відсутність) фрустрованості зафіксовано у 19% досліджуваних.

Отже, фрустрація це є своєрідний емоційний стан, характерною

ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності в стані безнадійності, втрати перспективи. Кількісно-якісний аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що студенти мають середні показники за проявами фрустраційних станів, що свідчить про їх ситуативний вияв (залежно від настрою, фізичного стану, напруженості робочого дня тощо).

Список використаних джерел:

1. Божок Н. О. Психологічний аналіз дослідження фрустраційної толерантності в студентському віці / Н. О. Божок // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 28 (52). – С. 178 – 186.
2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – М. : Олма-Пресс, 2002. – 510 с.
3. Вовк М. В. Специфіка психологічних наслідків переживань фрустраційних ситуацій у сучасного студентства / М. В. Вовк // Міжнародний 171 науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 6. – С. 197 – 207.
4. Макарчук Н. О. Фрустрованість особистості як чинник внутрішньо-особистісної конфліктності в пізньому юнацькому віці / Н. О. Макарчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологія. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – № 2 (26). – С. 110–118.
5. Пасічник І. Д., Максименко С. Д. Роль когнітивно-стильових особливостей особистості в процесі навчальної діяльності // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск: «Сучасні дослідження когнітивної психології». – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип.14. – С. 3–11.

УДК 159.923 - 049.65

**ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ЧИННИКИ ПЕРЕВАГ
У ЗАСТОСУВАННІ СПОСОБІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ**

Мельник Антоніна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Савуляк В.О., старший викладач

У сучасних соціально-економічних умовах життя людина весь час перебуває у пошуках психологічних чинників особистісного зростання,

самовдосконалення і оптимізації власної діяльності, в тому числі й професійної. Оскільки кожна людина мислить у межах того когнітивного стилю, який у неї сформувався, з'являється проблема непорозуміння між людьми, яка є наслідком «конфлікту стилів» і викликає у людини стан стресу. Індивідуальний стиль характеризує також захисні операції, тобто форму реагування людини на стрес. Ця обставина вказує на необхідність психологічних досліджень індивідуально-стильових чинників переваг у застосуванні способів психологічного захисту.

За В. Мерліним: «Індивідуальний стиль – обумовлена типологічними особливостями стійка система способів, яка складається у людини, що прагне до якнайкращого здійснення певної діяльності» [3]. О. Лібін визначає когнітивний стиль як «індивідуально-своєрідну систему психологічних засобів, до яких свідомо або мимовільно вдається людина з метою якнайкращого урівноваження своєї (типологічно обумовленої) індивідуальності з наявними зовнішніми умовами діяльності» [2].

Є. Клімов виділив такі формальні ознаки індивідуального стилю діяльності людини: наявність стійкої системи прийомів і способів діяльності; обумовленість цієї системи певними особистісними якостями; застосування цієї системи як засобу адекватного пристосування до об'єктивних вимог, що виявляється в ефективності діяльності [1].

За В. Усталовим, індивідуальний стиль характеризує і стиль психологічного захисту. Прихильність особистості до певної захисної стратегії корелює з певними параметрами індивідуальності – типом темпераменту, властивостями нервової системи, характеристиками особистості [4].

За низького рівня психологічної диференціації переважає використання неспеціалізованих стратегій захисту у формі негативізму і витіснення, для яких характерним є: уникання ситуацій, що викликають психологічний дискомфорт, нездатність відстояти свою думку, боязкість, покірність.

Використання спеціалізованих способів психологічного захисту притаманне для осіб з високим рівнем психологічної диференціації. Такими механізмами можуть бути: ізоляція, за якої поведінка індивіда переважно відповідає рівню «кліше» і формується з автоматизованих, стереотипних дій; інтелектуалізація, за якої відбувається нейтралізація емоцій; проекція, яка пов'язана з формуванням тенденції «переміщення на інших» джерел власної незадоволеності, а також інші способи психологічного захисту, які припускають переробку досвіду, розділення його афективних і раціональних сторін.

У проведеному нами дослідженні було використано такі психодіагностичні методики: тести-опитувальники з визначення типологій психологічного захисту «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик в адаптації Л.І. Вассермана та ін.) і «Стиль саморегуляції поведінки» (В.І. Моросанова), методика «Фігури Готтшальда» - для визначення такого параметру індивідуального когнітивного стилю, як полезалежність-полenezалежність. У дослідженні брали участь 32 студенти-психологи III курсу РДГУ.

На основі аналізу взаємозв'язків між індивідуально-стильовими характеристиками особистості та способами психологічного захисту (за формулою кореляції Пірсона) було встановлено ряд залежностей. Встановлено значущі позитивні зв'язки між механізмом *інтелектуалізації* та шкалою «Загального рівня саморегуляції», шкалою «Планування», шкалою «Самостійності», а також шкалою «Програмування»; між механізмом *компенсації* та шкалою «Планування»; між механізмом *заперечення* і шкалою «Планування»; між механізмом *проекції* та шкалою «Самостійності»; між механізмом *реактивного утворення* й полезалежністю. Зворотні зв'язки виявлено між механізмом *регресії* та шкалою «Моделювання», між механізмом *реактивного утворення* та шкалою «Гнучкості».

Отже, теоретично з'ясовано, що індивідуальний стиль визначає унікальність особистості, неповторність її дій та поведінки. Індивідуально-стильові особливості визначають організаційні та структурні особливості процесів переробки інформації, форми контролю пізнавальних процесів, мотивацію, ціннісні орієнтації суб'єкта діяльності. Індивідуальний стиль характеризує психологічний захист індивіда і визначає його форму.

Список використаних джерел:

1. Климов Е. А. Целостность и неповторимое своеобразие – важные свойства людей и их групп / Е.А. Климов // Акмеология: учебник / под ред. А.А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – С. 420-432.
2. Либин А. В. Дифференциальная психология: наука о сходстве и различиях между людьми / А. В. Либин. – М. : Эксмо, 2008. – 576 с. – (Психологическое образование).
3. Мерлин В. С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. – М. : Московский психол.-социальный институт, НПО МОДОК, 2009. – 360 с.
4. Усталов В. А. Стиль психологической защиты в структуре интегральной индивидуальности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / В. А. Усталов. – Пермь, 2006. – 189 с.

159.923:159.97-057.875

**ВПЛИВ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ СТРАХУ НА ОСОБИСТІТЬ
СТУДЕНТІВ****Мельник Ірина, здобувач ОС «магістр», РДГУ***Керівник: Дружиніна І.А., кандидат психологічних наук, доцент*

Протягом життя на основі передумов зовнішнього середовища та генетично обумовлених факторів у людини формуються емоційні особливості та властивості. До емоційних особливостей особистості відносяться його емоційна реактивність, збудливість, афективність, емоційна стабільність, загальний емоційний тонус, сила емоційних реакцій і їх експресивність. Ці властивості більше всього залежать від типу вищої нервової діяльності людини. Саме тому, виникнення нових умов соціалізації молодого покоління, конкуренція на ринку праці, високі вимоги до професійних й особистісних якостей людини викликають напругу вже у студентські роки. Адже в осіб цього віку значно змінюються соціальні умови, що призводить до перебудови психіки.

Емоції впливають на людей різними шляхами. Одна й та сама емоція неоднаково переживається різними людьми, а також певною людиною в різних ситуаціях. Емоції можуть впливати на всі системи індивіда, на суб'єкта загалом.

Страх визначається як емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної чи уявної небезпеки. Страху варіюють в досить широкому діапазоні відтінків: побоювання, боязнь, переляк, жах. Якщо джерело небезпеки не визначене або не усвідомлене, то виникає стан, який називають тривогою.

Функціонально страх служить попередженням про майбутню небезпеку, дозволяє зосередити увагу на її джерелі, спонукає шукати шляхи її уникнення. У разі коли він досягає сили афекту (панічний страх, жах), він здатний нав'язати стереотипи поведінки: втеча, заціпеніння, захисну агресію.

У теорії У. Джемса – К. Ланге тривозі і страху надається велика увага. Страх розглядався У. Джемсом як одна з трьох найсильніших емоцій разом з радістю і гнівом. «Прогрес, який спостерігається в поступовому розвитку тваринного царства аж до людини» характеризується головним чином «зменшенням числа випадків, в яких представляються істинні причини для страху». Судячи з опису, тривога розумілася У. Джемсом як одна з форм страху. На його думку, в буденному житті тогочасної людини, страх існував лише у формі нагадувань [5].

Але, без ризику і деколи ухвалення кардинальних рішень людина не зможе рухатися вперед. Джерелами страху є:

- передбачення страждання, проти якого наявний захист неефективний: неможливо ні втекти, ні ослабити страждання; усвідомлення того, що звичні засоби захисту неефективні, веде до того, що навіть якщо загрози немає, то виникає втрата контролю і дезінтеграція поведінки;
- зараження страхом емпатійним шляхом: коли бояться близькі або інші значимі особи, то страх виникає хоч би його не було у людини особисто;
- передбачення втрати радості і насолоди.

Студентський вік – це період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабільності характеру, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини. Цей віковий період є сенситивним для розвитку інтелектуальних і фізичних сил [4].

Час навчання у вузі збігається з періодом юності, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Деякі дослідники дотримуються думки про те, що тривожність як стійка особистісна риса формується тільки в ранньому юнацькому віці [3, с. 217; 35].

Можна виокремити такі складові формування особистості студента: [2, с. 66].

- самосвідомість, як цілісне уявлення про себе; емоційного ставлення до власного «Я»; самооцінка своєї зовнішності, поведінки, розумових, вольових, моральних якостей; усвідомлення своїх позитивних і негативних рис, на основі чого виникають мотиви вдосконалення особистості й самовиховання;
- світогляд як система поглядів, знань, переконань, власної життєвої філософії, що спирається на засвоєну раніше систему знань і здатність до абстрактно-теоретичного мислення;
- індивідуальність, що знаходить прояв у створенні власних теорій сенсу життя, кохання, щастя тощо.

Водночас студентська молодь має свою специфіку. У цей період відбувається настання психологічної та фізичної зрілості. Проте, формування студента, як особистості, відбувається досить складно та має свої протиріччя і труднощі.

Тому, розвиток студента на різних курсах має деякі особливі риси. На першому курсі студенти вирішують завдання прилучення недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінка студентів відрізняється високим ступенем конформізму. Відзначається слабка регуляція своєї поведінки і невмотивований ризик.

Другий курс є періодом самого напруженого навчання (навчальної діяльності). У житті другокурсників інтенсивно включені всі форми навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їх широкі культурні запити і потреби.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи. Для студентів-третьокурсників характерне повноцінне усвідомлення приналежності до певної професійної сфери та бажання активно діяти у конкретному напрямку роботи.

Четвертий курс. Для поведінки характерним є інтенсивний пошук більш раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка студентами багатьох цінностей життя й культури

У студентів п'ятого курсу формуються чіткі практичні установки на майбутній рід діяльності. Виявляються нові, що стають все більш актуальними, цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним станом. Студенти поступово відходять від колективних форм життя вузу. Знаючи про можливу невдачу у пошуках роботи та можливостях професійної реалізації, студенти ще до отримання дипломів починають переживати за своє майбутнє; ці переживання доволі часто переростають в страх. Цей страх можна віднести до страху професійної нереалізації [1].

Враховуючи вищезазначені особливості особистості у студентський період, можна припустити, що найчутливішими до страхів, у соціальному плані є студенти перших, третіх та п'ятих курсів. Саме у цей період, особи юнацького віку схильні найбільш чутливо переживати стреси та зміни у особистому житті в результаті нестійкої ситуації їх фізичних, моральних, матеріальних та психологічних характеристик їх особистості.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки / О. А. Абдуллина // Высшее образование в России. – 1993. – № 3. – С. 165-170.
2. Батаршев А. В. Психология личности и общения / А. В. Батаршев. – М.: Владос, 2004. – 246 с.
3. Мэй Р. Краткое изложение и синтез теорий тревожности / Р. Мэй // Тревога и тревожность. – СПб.: Питер, 2001. С. 215 – 223.
4. Прихожан А. М. Изучение личностной тревожности в контексте теории Л. И. Божович // Формирование личности в онтогенезе / А. М. Божович. – СБ наук. тр. - М.: Изд. АПН СССР, 1991. – С. 89 – 98.
5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.educationua.net/silovs-695-2.html>.

УДК 159.937.22

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМПАТІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Миколайчук Юлія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Дружиніна І.А., кандидат психологічних наук, доцент

Традиційно в мистецтві, літературі і повсякденному житті гуманізація стосунків між людьми пов'язана зі співчуттям, співпереживанням, вмінням зрозуміти іншу людину, перейнятися її смутком і радістю. В психології ці важливі здібності узагальнюються поняттям «емпатія». Тому так важливо вивчати і досліджувати це явище, яке надає особистості гідності і цінності її буття.

У зарубіжній і вітчизняній психології корифеями у вивченні проблеми емпатії є: В. Абраменкова, В. Бойко, Г. Бреслав, Т. Гаврилова, П. Гозман, Б. Додонов, А. Кіршева, С. Левшин, О. Леонтєв, Т. Ліппс, О. Лурія, В. Маранцман, Е. Тітченер, Дж. Уоткінс, І. Юсупов, та ін.

Теоретичний аналіз наукових джерел розкриває походження і суть поняття «емпатія». Тому слід зазначити, що сам термін прийшов в наукову психологію на початку ХХ століття з філософії – словом «емпатія». Слово походить від грецького «*pathos*» (сильне та глибоке почуття, близьке до страждання) з префіксом «*em-*», яке означає направленість всередину [1].

У вітчизняну психологію термін «емпатія» був введений тільки на початку 70-х років Т. Гавриловою і спочатку власне емоційне трактування емпатії також було переважаючим [1; 3].

В 1934 р. в одній із своїх робіт Дж. Мід дає визначення емпатії як «здібності прийняти роль іншої людини». Поступово акцент переміщається з емоційної реакції на розуміння іншого певним чином: через «удаване перетворення», «інтроєкцію», «прийняття точки відліку іншого». Процес, який розуміється таким чином, вже не може бути чисто емоційним: до афективного елементу тут додається когнітивний. Говориться про «когнітивні реконструкції внутрішнього світу іншої людини» тощо [4].

Представники когнітивного напрямку розуміють емпатію як інтелектуальний процес пізнання іншої людини через аналіз її особистісних якостей. За такого підходу емпатія визначається як усвідомлення внутрішнього світу іншої людини, зазначає Р. Карамуратова. Серед прихильників цього напрямку існує погляд на емпатію як на інтуїтивне пізнання емоційного стану іншої людини (О. Ковальов, Т. Шибутані) [4].

Такі представники емоційного напрямку як Т. Гаврилова, Т. Пашукова та інші трактують емпатію як емоційний стан, що виникає у людини як відгук на переживання іншої особи, як здатність перейматися

емоційним станом іншої людини [3; 6].

Чимало психологів розглядають емпатію як процес, у якому інтелектуальні й емоційні сторони складають органічну єдність (О. Бодальов, О. Ковальов) [1; 4]. Таким чином, розвиток уявлень про емпатію йде від розуміння емпатії як реагування почуттями на почуття до афективно-когнітивного процесу розуміння внутрішнього світу іншого в цілому.

Новий імпульс до розвитку уявлень про емпатію і її дослідження в останні десятиліття був зроблений гуманістичною психологією, в першу чергу К. Роджерсом [7]. Уявлення гуманістичної психології про афективно-когнітивну природу емпатії, яке затвердилося в середині 50-х. років, було доповнене і поглиблене введенням комунікативного компонента. К. Роджерс, С. Труакс визначають комунікативний компонент як здатність передавати партнеру розуміння його переживань і його внутрішнього стану. С. Деніш, Н. Каган говорять про здатність відслідковувати і описувати внутрішній світ іншого в зрозумілих для нього словах [7].

Деякі дослідники виокремлюють не лише когнітивний та емоційний, а й діяльнісний компонент емпатійної взаємодії або дієву емпатію, яка відрізняється активним сприйняттям, допомогою іншій особі, як зазначають Л. Джрназян, М. Обозов та інші [5].

У вітчизняній психології провідними у вивченні проблеми емпатії є В. Бойко, П. Гозман, Т. Гаврилова, А. Меграбян та інші [1; 2; 3]. А. Меграбян дає таке визначення поняттю емпатія: «це емоційний відгук людини на переживання інших людей, який проявляється як у співпереживанні, так і у співчутті». В його дослідженнях феномен емпатії вміщував в себе три компоненти: 1) емпатійна тенденція – здатність до співпереживання, вразливості; 2) тенденція до приєднання – здатність до прояву тепла, дружелюбності, підтримки; 3) сензитивність до відштовхування – здатність до виникнення адекватного почуття провини, сприйнятливості до критики на свою адресу [1; 4]. В. Бойко пропонує розглянути ряд емпатійних здібностей до яких входять раціональний, емоційний і інтуїтивні канали емпатії, установки, які сприяють емпатії, здатність до емпатії і ідентифікацію в емпатії. В рамках вікової психології Т. Гаврилова виділила два типи емпатії: 1) співпереживання, тобто переживання суб'єктом тих почуттів, які має інший через ототожнення з ним; 2) співчуття, тобто переживання суб'єктом з приводу почуттів іншого [3].

Таким чином, під емпатією розуміють емоційний відгук людини на переживання інших людей, який проявляється як у співпереживанні, так і у співчутті. Емпатія виступає як емоційним станом, так і процесом у якому інтелектуальні й емоційні сторони складають органічну єдність. Феномен

емпатії вміщує в себе три компоненти: емпатійна тенденція, тенденція до приєднання і сензитивність до відштовхування. У процесі емпатійної взаємодії формується система цінностей, яка в подальшому визначає поведінку особистості по відношенню до інших людей.

Список використаних джерел

1. Басова А. Г. Понятие эмпатии в отечественной и зарубежной психологии / А.Г. Басова // Молодой ученый [Электронный ресурс]. – 2012. – №8. – С. 254-256. – Режим доступа: URL <https://moluch.ru/archive/43/5271/>
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М.: Филинь. – 1996. – 472 с.
3. Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии [Текст] / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. - 1975. -№ 2. - С. 147-158.
4. Горбатова Е.А. Эмпатия: психологическая структура и механизмы реализации / Е.А. Горбатова // Учёные записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. – 2014. – № 1. С. 23–29.
5. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. / Обозов Н. Н. – К.: Изд-во «Льбидь» при КГУ. – 1990. – 192 с.
6. Пашукова Т. И. Эмпатия как компонент общения // Теоретические и прикладные проблемы познания людьми друг друга (в семье, школе, коллективах) / Т. И. Пашукова. – М.: Педагогіка. – 1979. – С. 62-63.
7. Роджерс К. Эмпатия // Психология эмоций / Под ред. В. К. Вилонаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. – 1984.
8. Юсупов И. М. Психология эмпатии (теоретические и прикладные аспекты) / Ильдар Масгудович Юсупов: диссертация ... докт. психол. наук., Специальность: общая психология и история психологи – 19.00.01. – Санкт-Петербург. – 1995. – 252 с.

УДК 159.937

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТОЧНОСТІ ТА АДЕКВАТНОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПРИЙМАННЯ

Миркун Наталія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Савуляк В.О., старший викладач

Спілкування – це взаємодія між людьми, яка полягає в обміні між ними інформацією різного характеру. При спілкуванні відбувається взаємний вплив і дія на поведінку, стан, установки особистості.

Звичайне спілкування включено в практичну діяльність людей – спільними є праця, учіння, гра і тому подібне. Проте процес спілкування може бути окремою діяльністю тоді, коли він задовольняє особливу людську потребу у взаємодії і взаєморозумінні з іншими [3].

Актуальність даної теми полягає в тому, що на людей кожного дня навалюється величезний потік інформації із зовнішнього світу. Оскільки людина за своєю природою є істотою соціальною, то і її пізнавальна діяльність повинна розглядатися в соціальному плані. Пізнаючи соціальне оточення, навколишній світ, особистість сприймає, пояснює і відтворює різноманітні соціальні аспекти цього світу у власному розумінні. Отож процес соціального пізнання відіграє важливу роль в житті особи, у її взаємодії з іншими людьми.

Прагнення до спілкування – є одним з основних мотивів, які спонукають людину до діяльності. Спілкування, як і будь-яка діяльність, включає специфічну мотивацію і певну мету даного акту спілкування, зміст, засоби (усна і письмова мова, жести, спеціальні знаки, зображення і т.д.), а також контроль. Здатність і навички до спілкування розвиваються у дітей в онтогенезі починаючи з 4-го тижня життя. Одночасне спілкування з дорослими є одним з головних чинників розвитку дитини на всіх вікових етапах.

Явище сприймання людьми один одного досліджували Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, А. Н. Леонтьєв, М. Шеріф, Х. Кентріл, Г. Олпорт, А. А. Бодальов, Г. Келлі та інші.

Сприйняття людьми один одного, як і будь-яке інше сприйняття, характеризується предметністю, яка в конкретному випадку полягає в тому, що властивості зовнішності відображаються в образі які притаманні людині. Сприйняттю людиною людини притаманні й такі властивості, що характеризують відображення особистістю дійсності, як об'єктивність і суб'єктивність, як цілісність і структурність. І.М. Сеченовим було визначено, що силует особи, постава тіла є головними розпізнавальними ознаками для сприймання людини людиною. Цілісна картина виникає поетапно і становлення її пов'язане з просторово-часовими умовами, в яких людина відображає об'єкт.

Спілкування, взаємостосунки між людьми – це взаємна активність людей в ході обміну інформацією. Її успішність залежить від рівня соціальної та емоційної чутливості до людей, а також психологічної пильності

На думку С. Л. Рубінштейна, в процесі спілкування ми ніби «читаємо» іншу людину, розшифровуємо значення її зовнішніх даних [1].

У роботах інших авторів зазначається, що раціональне розуміння – це насамперед надбання та систематизація вербалізованих знань про інших людей і оперування ними з метою досягнення найбільшої відповідності суджень, оцінок, уявлень про людину її об'єктивно існуючим рисам, властивостям та мотивам. Головним етапом в процесі раціонального розуміння є завершальна «розшифровка» мотивів – це дозволяє оцінювати певні вчинки і передбачати поведінку. Виникаючі враження відіграють велику регулятивну роль у ході спілкування: 1) у процесі пізнання іншої людини формується і пізнає себе сам індивід; 2) від міри точності розуміння іншої людини залежить успіх організації з нею узгоджених дій [2].

Також уявлення про іншу людину залежить від міри особистої самосвідомості: достатність уявлень про самого себе визначає і багатство уявлень про іншу людину, і навпаки. З цього приводу на рівні психологічного аналізу Л. С. Виготський зазначає: «Особистість стає для себе тим, що вона має в собі, через те, що вона являє в собі для інших».

Важливим елементом будь-якої спільної взаємодії, неважливо яка її мета, є пізнання людьми один одного, а також взаємний їх вплив. Від того, як сприймаються та пояснюються зовнішність і поведінка людей, багато в чому залежить характер їх взаємодії і діяльності, а також результати, яких вони досягають [3].

В експериментальне дослідження проблеми повинне виявити та порівняти вікові особливості точності та адекватності міжособистісного сприймання, провести діагностику соціально-перцептивних установок людини до інших людей та виявити точність сприймання емоцій інших людей.

Дослідження буде проводитись на учнях 12-13 та 15-16 років. Будуть використовуватись такі методики: 1) методика ідентифікації емоцій за фото Екмана – призначена для виявлення точності сприймання емоцій інших людей; 2) опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» – для діагностики типу рефлексії як стійкої особистісної риси; 3) оригінальна методика діагностики соціально-перцептивної установки особистості по відношенню до інших людей.

Отже, спільна діяльність передбачає сприймання, перш за все, тих сторін активності об'єкта перцепції, від яких залежить результат, і, відповідно, – ефективність діяльності, що впливає на точність оцінок та взаємооцінок і сприяє тому, що мотивуючою основою вибору стають ділові та емоційні властивості партнера.

Список використаних джерел

1. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : 2002. – 200 с.
2. Бісик Н. М. Культура міжособистісних взаємин підлітків / Н. М. Бісик // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. – Рівне : Волин. обереги, 2002. – Вип.3. – 226 с.
3. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / М. Мерло-Понті ; пер. з фр.: О.Йосипенко, С. Йосипенко. – Київ : Український Центр духовної культури, 2001. – 552 с.

УДК 159.923.2 – 053.6

ПСИХОАНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ НИЗЬКОЇ САМООЦІНКИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Мислінчук Юлія, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Дружиніна І.А., кандидат психологічних наук, доцент

В юнацькому віці, в період професійного становлення особистості, дуже важливим є поняття самооцінки, в першу чергу її адекватності. Дану тезу можна пояснити тим, що впевненість у власних силах – це фундамент успіху як у професійній діяльності, так і у сфері міжособистісних відносин, що для юнацького віку теж являється не менш важливим. В свою чергу низька самооцінка особистості викликає певні труднощі на шляху до ствердження юнака в найважливіших сферах його життя. Саме тому вивчення чинників, що впливають на формування низької самооцінки в юнацькому віці є настільки актуальним та значимим.

Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури дозволяє узагальнити думку про те, що самооцінка є складним особистісним утворенням і відноситься до фундаментальних властивостей особистості.

Функції самооцінки й самоповаги психічного життя особистості полягають у тому, що вони виступають внутрішніми умовами регуляції поведінки й діяльності людини [6].

Вчені говорять про те, що самооцінка розвивається шляхом інтеріоризації зовнішніх оцінок, що виражають сімейні вимоги та вимоги людини до самої себе. Найбільш сензитивними етапами у формуванні особистості і її соціалізації є підлітковий і юнацький вік [5].

Провідним мотивом у період формування самооцінки виступає бажання затвердитися в колективі однолітків, завоювати авторитет, повагу й увагу товаришів. Отже, на основі цієї думки можна зробити висновок, що будь-які негаразди пов'язані зі ствердженням та збереженням статусу в

групі будуть незмінно впливати на формування ставлення юнака до самого себе.

Іншими словами, під впливом оцінки оточуючих в особистості поступово складається власне відношення до себе й самооцінка своєї особистості, а також окремих форм своєї активності: спілкування, поведінки, діяльності, переживань. [3].

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив виділити нам чотири основних джерела оцінних суджень, здатних значно впливати на самооцінку - це родина, школа, референтна група й інтимно-особистісне спілкування. Таким чином, самооцінка людини формується в першу чергу в результаті її активної взаємодії з навколишнім середовищем, особливо із соціумом [2].

Важливо розуміти, що розвиток самооцінки залежить не тільки від зовнішніх чинників, тобто соціального світу (батьки, вчителі, колектив, однолітки), а також і від внутрішніх: фізичне тіло, емоційні стани, переживання, академічні та інтелектуальні досягнення. Оскільки юнацькому вікові передував підлітковий, де відбулися значні зміни фізичних даних, то також необхідно відмітити важливість і можливість молодій людині звикнути до результатів зміни власного тіла. Неодмінно зрозуміли є той факт, що будь-які зовнішні недоліки юнака (низький зріст, повнота, дитячі риси) будуть досить боляче сприйматися ним [4].

Крім цього, важливу роль у формуванні самооцінки відіграє зіставлення образу реального «Я» з образом ідеального «Я», тобто з знанням про те, якою людина хотіла б бути. Суть даного зіставлення полягає в тому, що якщо людина відчуває розриви між власними ідеальними характеристиками й реальністю своїх досягнень, її самооцінка, цілком ймовірно, буде низкою [1].

Отже, узагальнюючи проаналізовану нами наукову літературу можна зробити висновки про те, що підлітковий та юнацький вік є сензитивними у формуванні самооцінки та самоставлення особистості. Самооцінка в ці етапи розвитку є дуже чутливою до усіх зовнішніх та внутрішніх умов життєдіяльності. До зовнішніх умов в першу чергу потрібно віднести: відносини в сім'ї, навчальному закладі, референтній групі та в інтимно-особистісному спілкуванні. До внутрішніх умов науковці відносять: фізичне тіло, емоційні стани, переживання, академічні та інтелектуальні досягнення. Отже, будь-які труднощі із зазначеними умовами життєдіяльності можуть позначитись на самоставленні юнака.

Список використаних джерел:

1. Байярд Р. Т. Ваш беспокойный подросток / Р. Т. Байярд. – М. : Просвещение, 1991. – 63 с.

2. Давыдов В. В. Возрастная и педагогическая психология : учеб. для студентов пед. ин-тов / В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова, Л. Б. Ительсон, А. В. Петровский. – М. : Просвещение, 1979. – 288 с.
3. Захарова А.В. Психология формирования самооценки / А. В. Захарова. – М., 1993. – 165 с.
4. Качинська А. В. Чинники впливу на розвиток самоставлення у підлітковому віці / А. В. Качинська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 8-9. – С. 105–107.
5. Мудрик А. В. Роль социального окружения в формировании личности подростка / А. В. Мудрик. – М. : Знание, 1979. – 39 с.
6. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов на Дону : Феникс, 1997. – 214 с.

УДК 159.923.2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИНАМІКИ ВПЛИВУ САМОСВІДОМОСТІ НА СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СЕБЕ ТА СОЦІУМУ

Михайлова Ірина, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Рудь Г.В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри

Гуманізація психології як науки потребує не лише вивчення психічних процесів, явищ та станів людини, а й, шляхом застосування отриманих знань, покращення стану життя як суспільства у цілому, так і окремого індивідуума. Таким чином проблема вивчення самосвідомості особистості є актуальною і як ніколи привертає до себе значну кількість уваги. Адже ніщо не має настільки сильного впливу на якість життя людини, як те, чи здатна вона себе усвідомлювати, свої потреби, інтереси та цінності, і, що є не менш важливим, яке емоційне забарвлення має це усвідомлення: чи подобається власне «Я», чи задоволена своєю поведінкою, зовнішністю, інтелектуальними здібностями тощо, що являє собою афективний компонент самосвідомості [3, с. 111].

Проблеми самосвідомості розглядали як вітчизняні, так і іноземні психологи. У руслі західної психології для опису реальності, що лежить за поняттям «самосвідомість», найбільш часто вживаним є термін «Я-концепція» як сукупність усіх уявлень індивіда про себе (К. Роджерс). Найповніше розкрив поняття «Я-концепції» Девір Майерс. «Елементи вашої Я-концепції – переконання, за допомогою яких ви визначаєте себе, являють собою ваші Я-схеми. Наші Я-схеми – наше сприйняття самих себе як

спортивних, занадто товстих, розумних або яких-небудь ще» [3, с. 51]. Найповніше методологічні основи дослідження самосвідомості в рамках діяльнісного підходу сформулював С. Л. Рубінштейн, підкреслюючи, що особистість як свідомий суб'єкт усвідомлює не тільки навколишнє, а й себе в своїх відносинах з оточуючими. Також питаннями самосвідомості займалися наступні вчені: М.О. Мдивані, А.В. Шишковская, О.В. Лаврова, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтєв, Л. С. Виготський [5, с. 126].

У формування самосвідомості значну роль відіграє мікросоціум. У перші роки життя ставлення до себе базується на словах значущого дорослого, наприклад, дитина, яку мама називає слухняною чи гарною, таким чином себе і сприйматиме, з віком вже те, якою себе усвідомлює людина, впливає на сприйняття її іншими, особливо це помітно при знайомстві з новими людьми [1, с.173]. Чоловіки та жінки, які відчувають позитивні емоції стосовно себе і задоволені собою, зазвичай користуються популярністю, ними цікавляться, вони викликають бажання спілкуватись і пізнавати їх. Алан і Барбара Пізи, досліджуючи мову рухів тіла, виявили, що впевнені у собі люди, які знають рівень власних можливостей і здібностей, демонструють це у своїх жестах, таким чином справляють позитивне враження [4,с.381]. Філіп Зімбардо, після проведення Стенфордського тюремного експерименту, довів значний вплив соціальної ролі, яку ми усвідомлюємо як власну, на те, якими сприймають нас інші: між «охоронцями» та «в'язнями» виникали характерні для звичайних в'язниць конфлікти і сутички, ніби досліджувані вже не бачили один в одному звичайних студентів [2, с.48]. А Емі Кадді довела, що ті, хто проводять співбесіди, надають перевагу тим кандидатам, які були більш впевненими у собі і високо оцінювали власні здібності [6, с. 29]. Отже, неодноразово було доведено, що афективний компонент самосвідомості людини впливає на її взаємодію зі суспільством, та чи можливо, що незадовільне ставлення до себе негативно впливає на мотивацію людини до спілкування? Термін афіліація увів у психологію Генрі Мюррей, і він означає потребу або ж мотивацію у спілкуванні, в емоційному контакті, дружбі і любові [2, с. 120]. Проте є певні групи у сучасному суспільстві, які свідомо обмежили взаємодію з людьми. Наприклад, особи, яких називають «хікікоморі» – це явище вперше виникло у Японії, та на сьогодні є поширене у всьому світі. Хікікоморі – це молоді люди, які ведуть відлюдкуватий спосіб життя, по можливості вони максимально уникають контактів з іншими, навіть зі своїми рідними.

Дослідження було здійснене для виявлення впливу афективного компоненту самосвідомості на мотив спілкування з людьми. У ньому взяли участь учні, віком від 16 до 17 років. Першим завдання було дослідити

афективний компонент самосвідомості респондентів, тобто їх самооцінку. Для цього було використано методику Т. В. Дембо і С. Я. Рубінштейн задля визначення самооцінки. Респондентам пропонувалось оцінити себе за шкалами здоров'я, розумовий розвиток, характер, щастя та краса, для прикладу шкала здоров'я – 1.Найбільш здорові; 2.Дуже здорові; 3.Здорові; 4.Більш-менш здорові; 5.Середнього здоров'я; 6. Більш-менш хворі; 7.Хворі; 8. Дуже хворі; 9 найбільш хворі. Інші шкали відповідно за цим принципом. Було виявлено, що у 12,50% респондентів високий рівень самооцінки, у 83,40% середній і у 4,10% низький. На наступному етапі було використано опитувальник аффіліації А. Мехрабіана. Високий рівень за шкалою «прагнення до людей» у поєднанні з низьким рівнем за шкалою «страх бути відкинутим» отримали 37,5% респондентів. Високий рівень за шкалою «прагнення до людей» у поєднанні з високим рівнем за шкалою «страх бути відкинутим» було виявлено у 54,2% респондентів. Індивід, який має таке поєднання обох мотивів, характеризується сильно вираженим внутрішнім конфліктом між прагненням до людей і їх униканням. Високий рівень розвитку мотиву «страх бути відкинутим» в сукупності з низьким рівнем розвитку мотиву «прагнення до людей» - 8,3% респондентів. Індивід, що володіє таким поєднанням обох мотивів, навпаки, активно уникає контактів з людьми.

У ході аналізу отриманих результатів було виявлено, що у учнів з високим рівнем самооцінки наявний високий рівень за шкалою «прагнення до людей» у поєднанні з низьким рівнем за шкалою «страх бути відкинутим», у той час як у респондента з низьким – високий рівень розвитку мотиву «страх бути відкинутим» в сукупності з низьким рівнем розвитку мотиву «прагнення до людей», що, при глибшому аналізі відповідей, можна припустити, ймовірно відбулось через невпевненість у собі.

Отже, самосвідомість являє собою «ядро особистості» яке регулює її життя. Особливо важливим є її афективний компонент – почуття та емоції, які виникають у людини щодо неї самої: чи вдоволена власною зовнішністю, характером, здібностями тощо. Впевнені у собі, задоволені собою люди з високою самооцінкою, які знають рівень власних можливостей і здібностей, демонструють це у своїх жестах, таким чином справляють позитивне враження на оточення. Також афективний компонент самосвідомості здійснює регулюючий вплив на мотив спілкування. Поведене дослідження продемонструвало, що особистостям з високим рівнем самооцінки притаманне поєднання високого рівня за шкалою «прагнення до людей» з низьким рівнем «страх бути відкинутим», у той час респондент, який невдоволений своєю зовнішністю, характером, розумом та

здоров'ям, має високий рівень «страху бути відкинутим» і низький «прагнення до людей», що, проаналізувавши відповіді до опитувальника аффіліації А. Мехрабіана, можна пояснити невпевненістю у собі.

Список використаної літератури

1. Джемс У. Психологія / У. Джеймс. – Самара, 2000. – 285 с.
2. Клейнман П. Психологія 101: Факти, теорія, статистика, тести й таке інше/ П. Клейнман. – «Книжний клуб «Клуб сімейного дозвілля»», 2016. – 240 ст.
3. Майерс Д. Г. Соціальна психологія/ Д. Г. Майерс. – СПб.: Питер, 2016. – 800 с.
4. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла/ А. Піз, Б. Піз. – К.:ТОВ «Компанія ОСМА», 2015. – 416с.
5. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : [навч. посіб.] / Т. М. Титаренко. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.
6. Dominus, Susan (October 18, 2017). "When the Revolution Came for Amy Cuddy". New York Times. Retrieved October 19,2017. As a young social psychologist, she played by the rules and won big: an influential study, a viral TED talk, a prestigious job at Harvard. Then, suddenly, the rules changed

УДК 316.613.434 - 053.5

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Михайлова Тетяна, здобувач ОС « бакалавр», РДГУ

Керівник: Джеджерера О.В, викладач

Агресивні дії дитини можна спостерігати уже в ранньому віці. У перші роки життя агресія виражається в імпульсивних нападах упертості, супроводжується спалахами злості або люті, кусанням, криком, спричиненими станом дискомфорту, безпорадності. Агресивною такою поведінку можна назвати умовно, адже у дітей немає наміру завдати комусь шкоди. У період кризового розвитку дитини відбувається роздвоєння: дитина провокує конфлікти, може кричати на матір, ламати іграшки зі злості тощо.

Агресивність - це відносно стійкий емоційний стан людини, який виявляється у гніві, злості, роздратованості і є передвісником агресії. Агресивна поведінка викликана цілим рядом чинників: - погіршенням соціальних умов життя дітей; кризою родинного виховання; неувагою

школи до нервово-психічного стану дітей; збільшенням долі патологічних пологів, що залишають наслідки у вигляді пошкоджень головного мозку дитяти. Серед чинників, що детермінують виникнення молодших школярів агресії, сім'ї належить важлива роль. Саме несприятливі тенденції в розвитку внутрішньосімейних взаємин ставлять дитину в ситуацію блокування нормального ходу життєдіяльності, призводять до фрустрації значущих потреб, утруднюють формування конструктивних взаємовідносин з самим собою і світом.

Серед негативних впливів сімейних взаємин, що провокують виникнення і закріплення агресії як прийнятного стандарту поведінки, можна виділити: неправильний тип (стиль) виховання, низьку психологічну компетентність батьків, неблагополуччя подружніх взаємин, наявність адикцій у членів сім'ї, наявність насильства фізичного або психологічного плану, відсутність підтримуючих відносин любові й тепла, ігнорування динаміки інтересів дитини, психологічні проблеми батьків, негативний емоційний досвід взаємодії батьків у дитинстві, низька здібність до співпраці та реалізації спілкування за типом “дорослий – дорослий”.

Всіх агресивних дітей об'єднує одна спільна властивість – нездатність розуміти інших людей. Це не залежить ні від самооцінки, ні від реального положення дитяти в групі. У його основі, мабуть, лежить особлива структура самосвідомості дитяти: він фіксований тільки на собі і ізольований від інших. У навколишніх людях таке дитя бачить тільки їх відношення до себе – інші виступають для нього як обставини життя, які або заважають досягненню його цілей, або не приділяють йому належної уваги, або намагаються завдати шкоди. Фіксованість на собі, очікування ворожості з боку тих, що оточують не дозволяють дитяті побачити інших, пережити відчуття зв'язку і спільності з ними.

У науковій роботі А. Романова розкрито п'ять типів агресивності дітей це – агресивно-гіперактивний тип дитини характеризується рухливістю, розгальмованістю, не дисциплінованістю і не слухняністю; агресивно-уразливий тип дитини відрізняється своєю – уразливістю, роздратованістю, хворобливістю, підвищеною чутливістю, труднощами у вихованні, навчанні; агресивний тип дитини з опозиційно-зухвалою поведінкою характеризується своєю грубістю, роздратованістю, не відповідальністю, віддаленістю від батьків; на агресивно-боязливий тип дитини вказує її ворожість, підозрілість, тривожність; агресивно байдужий тип дитини відрізняється своєю черствістю, байдужістю, емоційною холодністю, підвищеною афективною (емоційною) збудливістю, нечутливістю до переживань інших [2].

Підводячи підсумок, можна сказати, що основи агресивної поведінки лежать інстинктивні стимули, проте способи їх реалізації визначаються соціальними факторами; агресивність може бути не тільки жорстокою, але і нормальною реакцією на індивіда в ході боротьби за виживання. Та також серед чинників, що детермінують виникнення молодших школярів агресії, сім'ї належить важлива роль.

Список використаних джерел:

1. Кириленко И. Н. Влияние семейных отношений на развитие агрессии в подростковом возрасте: автореферат дис. на соискание научн. степени канд. психол. наук. – Ставрополь, -2007.
2. Романов А.А. Игротерапия как преодолеть агрессивность у детей, диагностические и коррекционные методики. – М.: Школьная Пресса,- 2003. 48 с.

УДК 159.9227:159.912

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Новорок Аліна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Демчук О.О., кандидат психологічних наук, доцент

Відколи дитина переступає поріг школи, одразу помічає конкретні зміни у часі, його обмеження для певних справ. Дитина стає перед необхідністю наполегливо вчитися, систематично і свідомо переборювати дедалі більші труднощі навчальної праці, виконуючи складні трудові завдання[2,с.4].

Найхарактерніша особливість розвитку волі молодших школярів полягає в тому, що в них поступово формується вміння свідомо ставити складніші навчальні і трудові цілі, завдання і підпорядковувати їм свою пізнавальну, розумову і практичну діяльність. Цілі діяльності дитини стають дедалі більш узагальненими, віддаленими і стійкими[4,с.73]. Проте завдання, які ставлять перед дитиною школа і вчитель, не завжди переймаються нею і стають її власними цілями.

Друга важлива особливість розвитку волі в молодшому шкільному віці полягає в тому, що в дітей починають поступово формуватися моральні переконання і вміння керуватися ними в своїх вчинках, своїй поведінці.

Разом з усвідомленням навчальних цілей і правил дисципліни в молодшому шкільному віці у дітей формується вміння свідомо керувати своїми складними пізнавальними і практичними діями. Молодші школярі

поступово набувають уміння свідомо і навмисно викликати потрібні дії, контролювати їх виконання і стримувати небажані реакції. Оволодіння вказаними вміннями натрапляє однак, у дітей, особливо у першокласників на певні труднощі, зумовлені наявними ще в них рисами імпульсивності поведінки, тенденцією до наслідування діям інших дітей і нахилом легко піддаватися чужим впливам, що часто приводять до ненавмисного порушення певних правил дисципліни[2,с.17].

У першому класі діти при оволодінні вмінням свідомо керувати собою потребують ще з боку вчителя або батьків частих зауважень, попереджень, нагадувань. Ці вимоги вихователів служать ніби зовнішньою опорою керування дитиною своєю поведінкою. Але вже в II-III класах тільки одна присутність старших стає стимулом, щоб примусити дитину стежити за собою. Нарешті в IV класі діти привчаються більш-менш тривало контролювати свої вчинки і при відсутності постійного нагляду з боку дорослих. В результаті всього сказаного у дітей поступово розвиваються такі їх вольові якості, як самовладання і витримка.

Воля в молодших школярів розвивається в зв'язку з їх навчанням у школі, з виконанням шкільних і позашкільних доручень.[4,с.81] Свідомо виконуючи навчальні і трудові завдання, він виявляє при цьому такі вольові якості, як стриманість, наполегливість, здатність до подолання труднощів, ініціативність, самостійність. Ці вольові якості в діяльності дитини поступово розвиваються і міцніють.

Розвиток дитячої волі в початкових класах проявляється в таких загальних рисах: зміцнюється і розширюється обсяг і зміст цілей, які приваблюють і спонукають її до їх досягнення; формується сила волі; зростає можливість довільно гальмувати свої спонукання, виявляти самовладання, витримку; мотиви, які є сильною спонукальною причиною, набувають дедалі більш свідомого і стійкого суспільно-зумовленого характеру; проте самостійність дитини, яку вона помилково розуміє, часто ускладнює перетворення суспільно значущих мотивів в особисто значущі; весь вольовий процес ускладнюється, виникає боротьба мотивів, у якій суспільно зумовлені спонукання ще не завжди виступають як такі, що діють найсильніше[4.с.127].

Емоційний розвиток дитини надзвичайно важлива складова процесу розвитку особистості та становлення особистості.

Емоційна сфера молодших школярів характеризується: легкою чуйністю на події, ширістю і відвертістю вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволення; великій емоційній нестійкості, частій зміні настроїв (на загальному тлі життєрадісності, бадьорості, веселості, безтурботності), схильністю до короткочасним і

бурхливим афектів; свої і чужі емоції і почуття слабо усвідомлюються і розуміються; в емоційній сфері дитини зростає стриманість, переважає бадьорий, життєрадісний настрій; основним джерелом інтенсивно емоцій дитини є навчальна та ігрова діяльність; формуються вищі почуття (інтелектуальні, моральні, естетичні); [1,с.204].

Навчальна діяльність вносить істотні зміни в розвиток волі та емоцій в дітей. У зв'язку з обов'язковістю основної діяльності – навчання – дитині ставлять великі як загальні, так і конкретні вимоги. Необхідність підкорятися цим вимогам стає найважливішим фактором тренування дитячої волі та розвитком емоцій.

Прояви волі молодшого школяра значною мірою залежать від ситуації, вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого. Тому в початковій школі необхідно створити атмосферу чітких вимог і правил поведінки, спокійно-позитивний соціально-психологічний клімат [3,с.132].

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте/Л.И. Божович - М.: Просвещение, 1968. - 464 с. :іл.с.204.
2. Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів/ В.К.Котирло - К.:Знання, 1985. - 48с.: іл.с .4,17.
3. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе/Р.В. Овчарова. М.: ТЦ «Сфера», 1996.-148с. :іл.с.132.
4. Поліщук С.А. Особливості розвитку волі в учнів молодшого шкільного віку/С.А.Поліщук - К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2001. – 168с. : іл.с.81,127.

УДК 159.922.3–053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Остапчук Катерина, здобувач ОС «магістр», НУ «Острозька академія»

Керівник: Прокопенко А.К, кандидат психологічних наук, ст. викладач

Одним з центральних утворень особистості є самооцінка, процес якої відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у трьох напрямках: анатомо-фізіологічному, психічному і соціальному. Знання про себе є необхідним матеріалом для самооцінки, котра, у свою чергу, здатна задати модуль самоставлення. Зі змістовою стороною самооцінки пов'язаний розвиток особливої групи психологічних якостей: самоповага, совість, гордість.

Успіх людини значною мірою залежить від адекватної самооцінки власних сил, здібностей та можливостей. Самооцінка визначає взаємини з оточенням, критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач, особливо у підлітковому віці.

Проблему самооцінки розглядали багато вітчизняних та зарубіжних вчених у руслі соціально-психологічних та психологічних досліджень: Б.Г. Ананьєв, Т.К. Андрущенко, Л.І. Божович, Л.В. Бороздіна, Ю.О. Бохонкова, Н. Бранден, М. Вебстер, С.В. Жилін, А.І. Липкіна, Г.В. Лозова, С.Л. Рубінштейн, Є.В. Рудова, Б. Собічек, Л.В. Соломіна, П.Р. Чамата та інші [1; 2; 5; 6].

У віковій психології самооцінку вивчали такі вчені як О. Главник, С. Максименко, В. Опанасюк, О. Сидоренко, В. Столін, Г. Цукерман, Н. Шевченко та інші. Діагностикою самооцінки займалися А. Захарова, І. Кон і т.д., вивченням особливостей прояву самооцінки у підлітків (Ю. Козерук), розробкою структурної моделі самооцінки (А. Захарова), взаємозв'язком рівня самооцінки та поведінки (Є. В. Дядюкіна) [3; 6].

Першим, хто ввів поняття «самооцінка», був У. Джеймс – «образ самого себе» у структурі особистості. У теорії У. Джеймса структура особистості складається з трьох частин. По-перше, це її складові елементи; по друге – відчуття й емоції відносно цих елементів (самооцінка); по-третє, це вчинки, що обумовлені цими елементами особистості. Б.Ф. Скінер пов'язував зазначене поняття з досвідом особистості, з якого людина черпає уявлення про себе. Ряд психологів (Н.Є. Акудінова, І.М. Бронніков, В.О. Горбачова) підкреслюють важливість діяльності людини, тому що самооцінка, як й інші особистісні утворення, формується у результаті діяльності, через усвідомлення себе як суб'єкта цієї діяльності, через оцінку своїх здібностей і якостей. Головну роль вони відводять соціальному середовищу, сімейному і шкільному вихованню, колективу та іншому [1].

А. Адлер розкрив значення дитинства у формуванні самооцінки, коли діти знаходяться у залежності від батьків і без них вони незахищені. К. Роджерс демонструє дещо інший підхід і розуміє самооцінку як структурний компонент Я-концепції особистості. На його думку, Я-концепція особистості формується у процесі соціалізації через взаємодію з іншими значимими людьми (батьками, друзями та іншими) [1; 4; 5].

А. Маслоу розглядає самооцінку через описану ним ієрархію потреб, серед яких з самооцінкою він пов'язує два рівні: це потреба у приналежності та любові й потреба у самоповазі.

Самооцінку розглядають як елемент самовідношення разом з самоповагою і самоприйняттям. Так І.С. Кон називає самоповагу підсумковим уявленням про власне «Я», що виражає міру прийняття або

неприйняття індивідом самого себе. А.Н. Леонтьєв пропонує вивчати самооцінку через категорію «відчуття» - стійке емоційне відношення, що має «виражений наочний характер, який є результатом специфічного узагальнення емоцій» [1].

З точки зору Є.В. Дядюкіна, самооцінка – це основний структурний компонент самосвідомості, який виконує регуляторну і захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємодію з іншими людьми. А її формування – є складним та динамічним процесом на який впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори, що є рушійною силою у діяльності та поведінці особистості [4].

Ю.В. Козерук та Я.О. Євсейчик розглядають самооцінку, як результат тривалого процесу, який відбувається під впливом різноманітних детермінант і не припиняється впродовж усього життя людини. Самооцінка не лише залежить від оточення особистості, її стилю спілкування, успіхів у діяльності, а й впливає на всі сфери життя людини, корегує її поведінку [4].

Самооцінка підлітка найчастіше є нестабільною і недиференційованою. У різні вікові періоди підліток оцінює себе по-різному. Розвиток психологічних особливостей підлітка (виникнення у цьому віці відносно стійких ідеалів, прагнення зрозуміти себе) Л.І. Божович вважає підґрунтям для активного розвитку самооцінки [5].

На думку А.В. Петровського, самооцінка змінюється не «прямо пропорційно» вікові, а на основі змінення провідної діяльності особистості й усвідомлення дитиною себе членом колективу. Отже, вплив на становлення самооцінки у кожний віковий період найбільш продуктивно здійснювати через відповідну йому провідну діяльність. З переходом до нового вікового періоду самооцінка збагачується різним змістом, змінює структуру у зв'язку зі зміною типу провідної діяльності. У підлітковому та юнацькому віці в результаті включення в суспільне життя і трудову діяльність формується розгорнута система соціально-моральних самооцінок, завершується розвиток самосвідомості та складається образ «Я» [6].

Таким чином, позитивна адекватна самооцінка зумовлює упевненість підлітка у собі, конструктивну самокритичність, наполегливість, суспільну активність. Підлітки із позитивною самооцінкою виявляють більш різнопланові інтереси, захоплюються різними видами діяльності, їхні міжособистісні стосунки, що базуються на бажанні пізнавати себе й інших, є більш щирими і глибокими. Проте сучасні підлітки частіше демонструють нестійку суперечливу самооцінку (І.С. Кон, Ю.М. Орлов), яка проявляється у неадекватно високому або неадекватно низькому рівнях очікування. Підлітки із такою самооцінкою часто уникають нових видів діяльності, намагаються обмежувати своє спілкування (або спілкуються тільки на

формальному поверхневому рівні). Для таких підлітків характерними є підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід із складної ситуації. Вони частіше виявляють агресивну або пасивно-захисну поведінку.

Список використаних джерел

1. Бороздина Л. В. Самооценка и возраст / Л. В. Бороздина, Е. В. Рудова, Л. В. Соломина. – М., 1983.
2. Венгер А. Л. Ребенок в обществе: исторический кризис детства / А. Л. Венгер // Вопросы психологии. – 2008. – № 4. – С. 3 – 12.
3. Емельянова Е. В. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге / Е. В. Емельянова. – СПб. : Речь, 2008. – 336 с.
4. Залученова Е. А. Самооценка в деятельности студентов / Е. А. Залученова – М., 1992.
5. Остапенко Г. В. Самооцінка в підлітковому віці / Г. В. Остапенко. – Наука і освіта. – 2004.
6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс ; [пер. с англ. Н. Мальгиной и др.]. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с.

УДК 159.922.6 : 159.937

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ СТЕРЕОТИПІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРИЙМАННЯ

Остістова Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Савуляк В.О., старший викладач

У суспільній свідомості гендерні стереотипи функціонують як стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру відповідно до понять «чоловіче» та «жіноче».

Вивчення їх почалося у середині 50-х років ХХ ст., коли американські соціологи Маккі та Шерріфс визначили типово чоловічий та типово жіночий образи. На їх думку, типово чоловічий образ – сукупність рис, пов'язана із соціально необмеженою поведінкою, компетентністю, раціональними здібностями, активністю і результативністю. Жіночий характеризують соціальні комунікативні навички, теплота, емоційна підтримка. При цьому надмірна акцентуація як типово маскулітних, так і типово фемінних рис отримує вже негативний відтінок. Тобто, типово негативними рисами чоловіків будуть вважатися грубість, авторитаризм, надлишковий раціоналізм і т. п., жінок – формалізм, пасивність, зайва емоційність тощо [1].

У сучасному світі люди намагаються відмовитись від навіюваного стереотипного мислення і дії, але це важко, оскільки вони формуються віками та закріплюються навіть на підсвідомому ментальному рівні нації. Але, якщо подивитися на різні вікові групи, можна побачити, наскільки порізному вони піддаються навіюванню стандартизованих думок. При цьому в рамках однієї вікової групи більшість буде з однаковим рейтингом стереотипізації, це призводить нас до думки, що вони також є важливою складовою і базою соціалізації, адже, за умови відсутності вищезгаданих усталених уявлень, людині довелося б пізнавати всі речі заново, що, в принципі, неможливо за умов сьогоденного суспільного устрою – інформаційного суспільства.

Навіювання (сугестія) – форма безпосереднього психічного впливу, пов'язана з послабленням свідомого контролю; виступає як стихійний компонент повсякденного спілкування або як спеціально організований вид комунікації, розрахований на некритичне сприйняття інформації. Навіювання – один із механізмів впливу на масову й індивідуальну свідомість, широко використовується в масовій комунікації, рекламі, поширенні моди і в політичному маніпулюванні. Аутосугестія (самонавіювання) є засобом психічної саморегуляції [2].

Переважаючо навіювання сприяє формуванню навичок, звичок, які можуть стати надалі мотивами для відповідної поведінки, усвідомлюваними або неусвідомленими. Коли навіювання цінності, ставлення, форми поведінки усвідомлюються і приймаються особистістю, вони приймають форму переконаності, тобто захищаються, обґрунтовуються і реалізуються за внутрішнім спонуканням. У такому разі власне переконання обмежене і обумовлене характером, змістом, спрямованістю навіювання, ступенем самостійності мислення, орієнтації і вибору типу поведінки, ставлення, установки [3].

Для того, щоби дослідити вікові особливості змісту стереотипів та ступеню підданості соціальному впливові, ми обрали дві вікові категорії – підліткову та юнацьку. У ці періоди людина починає фільтрувати вплив інформаційного впливу та формувати свою життєву позицію у суспільстві. Ми обрали методики, за якими можна визначити рівень сугестивності, установок гендерної стереотипізації. Проводили дослідження на базі школи та університету міста Рівне.

Можемо зробити висновки, що гендерний стереотип – це стандартизоване уявлення про моделі поведінки та риси характеру відповідно до понять «чоловіче» та «жіноче». З одного боку, гендерні стереотипи призводять до викривлення та спрощення соціального середовища, заважають його адекватній оцінці, обмежують поведінку особи

низкою гендерних ролей та очікувань. З іншого боку, варто зважати на конструктивні вияви гендерного стереотипу, які полягають у впорядкуванні та систематизації інформації про нову реальність та суб'єктів цієї реальності у суспільстві, що трансформуються. Без наявності у індивідів низки стереотипних уявлень їм довелося б детально інтерпретувати кожен новий факт, явище, а це б значно уповільнило суспільні перетворення та процес набуття нового досвіду.

Список використаних джерел

1. Антология гендерной теории / Сост. Е. И. Гапова, А. Р. Усманова. – Минск : Изд-во Пропилеи, 2001. – 384 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Изд-во МЕДИУМ, 1995. – 279 с.
3. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1999. – 688 с.

УДК 159.923/928-053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО- МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ Павлусь Вікторія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Ставицька О.Г., кандидат психологічних наук, доцент

Одна із самих актуальних і складних проблем сучасної науки - вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Складність у відсутності єдиного подання про природу й функції мотивації й ціннісних орієнтацій. Ціннісно-мотиваційна система активно визначає особистість. Система цінностей людини є основним регулятором відносин із світом.

Мотиваційна сфера традиційно вказується в різних видах діяльності як зв'язок, що робить дії цілеспрямованими та визначає особистий потенціал. Проблеми мотивації та цінностей були широко висвітлені в роботах російських та зарубіжних психологів: В.Г.Асеев, Є.П. Ільїн В.І. Ковальов, К. Левін, А.Н. Леонтьєв, Г.Ф. Ломов, А.Лазарук, В. Франкла, М. Рокіча А. Маслоу, В.Е. Мілман, В. А. Сосновський, Х. Хекхаузен , Н. Лапіна, О. Леонтьєва, В. Швиркова, П. Шіхірева, А. Ядова, які вводять поняття “ціннісної орієнтації”, ставлячи його між суб'єктом і цінністю об'єктом, що впливає на мотивацію.

Мотивація розглядається як динамічне утворення, як процес, що підтримує психічну активність людини на певному рівні.

«Мотивація - це процес психічної регуляції, що впливає на напрям діяльності і кількість енергії, що мобілізуються для виконання цієї діяльності, - пише В.Н. Куніцина [4, 30].

Серед усіх понять, які використовуються у психології для опису та пояснення спонукальних моментів у поведінці людини, найзагальнішими, основними є поняття мотивації та мотиву. Ці поняття містять у собі уявлення про потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення, спонукання, наявні у людини, про зовнішні чинники, які змушують її вести себе певним чином, про управління діяльністю в процесі її здійснення і про багато іншого. [3, с.85].

Мотив - це спонукання до вчинення поведінкового акту, породжене системою потреб людини і з різним ступенем усвідомлюване або неусвідомлюване їм взагалі. Мотив на відміну від мотивації - це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, зсередини спонукає до здійснення певних дій [3, с.120].

Термін «мотивація» представляє ширше поняття, ніж термін «мотив». Так, Р.А. Пілоян пише, що мотивація і мотив - взаємозв'язані, взаємообумовлені психічні категорії і що мотиви дії формуються на базі певної мотивації (тобто мотиви вторинні). І в той же час він стверджує, що через вироблення окремих мотивів ми можемо впливати на мотивацію в цілому (тобто вже мотивація залежить від мотивів, які стають первинними). Крім того, автор вважає, що мотиви відносяться до дій, а мотивація - до діяльності, не даючи цьому якого-небудь обґрунтування. [3, с.140].

Цінність - те, що має певну матеріальну або духовну вартість; важливість, значущість чого-небудь [5,с.45]. Ціннісні орієнтації - спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю; вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей; система її настанов, переконань, переваг, виражена в поведінці [5,с.51]. Цінностей може не бути, коли людина байдужа, не цікавиться відмінностями між істиною та помилкою, прекрасним і потворним, добрим і злим. Система життєвих цінностей особистості виступає як орієнтувальна основа життєдіяльності, дозволяючи їй орієнтуватися у зовнішньому світі, визначати своє місце у життєвому просторі, напрями і способи своєї життєдіяльності, особливості індивідуального життєвого шляху.

Ціннісні орієнтації - складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, він є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальний підхід людини

до світу, до себе, додає значення і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам[1, с.123].

Юність - надзвичайно значимий період у житті людини. Вступивши в юність підлітком, парубок завершує цей період широю дорослістю, коли він дійсно сам визначає для себе долю: шлях свого духовного розвитку й земного існування [2, с.83]. Найважливіша психологічна умова для виникнення і розвитку життєвих перспектив учнів - їх ціннісні орієнтації. У старшокласників найбільш часто зустрічаються мотиви, пов'язані із власною особистістю, достатньо великий відсоток становлять мотиви саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование / Л.И. Божович – М.: “Просвещение”, 1968, – 464с.
2. Кон И.И. Психология ранней юности. - М.: Просвещение, 1989. – 320с.
3. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. - М.: Педагогика, 1971. –386с.
4. Немов Р.С. Психологія: Підручник для пед. вузів/Р.С. Немов; М.: Владос, 2003. – 650с.
5. Столяренко Л.Д. Ціннісна сфера школярів / Л.Д. Столяренко. 2001. –665 с.

УДК 159.964.21

ДОСЛІДЖЕННЯ І КОРЕКЦІЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Петренко Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Зростання напруженості у сучасному суспільстві обумовлює збільшення різноманітних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою нівелювання негативних наслідків та якнайповнішого використання закладених у них позитивних можливостей для розвитку особистості. Знання чинників, які обумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, дозволяє розробити комплекс методів, спрямованих на їх профілактику та формування навичок успішного вирішення. Така робота дозволяє не лише допомогти особистості одержати знання про ефективні способи розв'язання конфліктів, але і надає їй інформацію про основні психологічні особливості, які зумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, про можливості саморегуляції у

складних життєвих ситуаціях, здійснює цілеспрямований вплив на особистість з метою гармонізації її психічного та соціального життя.

Проблема конфліктів завжди приваблювала дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Зокрема, у зарубіжній психології найбільш цікавими є розробки представників різних наукових підходів: психоаналітичного (З.Фрейд, К.Юнг та А.Адлер); соціотропного (У.Мак-Даугалл, С.Сігеле); етологічного (К.Лоренц, Н.Тінберген); теорії групової динаміки (К.Левін, Д.Креч); фрустраційноагресивного (Д.Доллард, Н.Міллер); поведінкового (А.Басс, А.Бандура); соціометричного (Дж.Морено, Г.Гурвіч); інтеракціоністського (Т.Шибутані, Д.Шпігель). Завдяки цим роботам у психологічній науці було започатковано систематичне вивчення конфлікту як самостійного соціально-психологічного феномену.

Серед вітчизняних досліджень з проблематики конфліктів варто відзначити роботи: В.І.Андрєєва, О.Я.Анцупова, В.К.Васильєва, Н.В.Гришиної, Е.І.Кіршбаум та інші. В Україні проблему конфліктів успішно розробляють А.І.Бузнюк, А.М.Гірник, Г.В.Ложкін, М.Кушнірюк, І.Б.Омеляєнко, В.М.Радчук, О.Л.Світличний. [1-5].

У першій половині ХХ в. конфлікт не виділявся в окремий об'єкт дослідження, а розглядався як складова частина більш широких концепцій (наприклад, в психоаналізі або соціометрії). Психологів цікавили або наслідки конфліктів, або деякі з причин, що призводять до нього, але не сам конфлікт як центральна ланка дослідження. На рубежі 1950-1960-х рр. з'являються дослідження, де науковий інтерес психологів звернений безпосередньо до цього феномену. Виділяються основні підходи, розробляється понятійний апарат психологічної теорії конфлікту.

У психології поняття "конфлікт" також застосовують досить широко. Воно стосується найрізноманітніших явищ, тобто одним і тим самим поняттям "конфлікт" позначають широкий спектр явищ. Сьогодні психологи не дійшли спільної думки щодо визначення поняття "конфлікт" та розуміння його сутності. "Психологічний словник" за редакцією В.В.Давидова, О.В.Запорожця, Б.Ф.Ломова та ін. (1983) визначає конфлікт як суперечність, яку важко розв'язати і яка пов'язана з гострими емоційними переживаннями, а як форми конфлікту називає внутрішньоособистісні, міжособистісні та міжгрупові конфлікти. Якщо звернутися до психологічного словника за редакцією А.В.Петровського та М.Г.Ярошевського (1990), то у ньому конфлікт розглянуто як зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії.

К. Томас, унаслідок своїх досліджень створив оригінальну програму дослідження та опису стилів конфліктної взаємодії людей у реальних умовах. Залежно від орієнтації особистості на досягнення своїх власних цілей чи на цілі партнера, Р.Блейк, Р.Кілмен, Дж.Мутон та К.Томас, визначили п'ять стилів поведінки, можливих у конфліктній ситуації: суперництво, співробітництво, компроміс, уникання та пристосування [2].

Аналіз теоретичних підходів до розуміння конфліктів у сучасній науці засвідчує, що конфлікт – це протиріччя, пов'язане з гострими емоційними переживаннями, нерозв'язні іншим (логічним) шляхом. Протиріччя призводять до конфліктів. Такі протиріччя не тільки викликають негативну оцінку, але і супроводжуються різними емоційними афектами, такими як образа, тривога, гнів, презирство, обурення, страх. У юнацькому віці новоутворенням стає самовизначення — професійне та особистісне [3].

Все це дає можливість в цей віковий період здійснювати пошуки сенсу життя. Визначаються життєві цілі й прагнення. На основі таких змін в особистості юнаків, у їх поведінці можливі прояви конфліктної поведінки, які можуть бути спроектовані на оточення та яка обумовлена деструктивними об'єктивними стимулами [4].

Конфліктні форми поведінки є результатом багатьох чинників, які як позитивно так і негативно впливають на розвиток особистості, і впливають на повсякденне життя студентів. Тому своєчасна психодіагностика та корекція конфліктних форм поведінки студентів є запорукою їхнього психологічного здоров'я в майбутньому [5].

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Андреева Галина Михайловна. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 378 с.
2. Берлач А.І. Конфліктологія: Навчальний посібник для дистанційного навчання/ А.І.Берлач, В.В.Кондрюкова; Відкритий міжнародний університету розвитку людини "Україна". - К.: Університет "Україна", 2007. - 203 с.
3. Кашапов М.М. Теория и практика решения конфликтных ситуаций. Учебное пособие /Под научн. ред. проф. А. В. Карпова. – М.-Ярославль: Ремдер, 2003 – 183 с.
4. Гірник А.М. Основи конфліктології: навч. посіб./ А.М.Гірник – К.: Києво-Могилянська академія, 2010. – 222 с.
5. Анцупов А.Я., Введение в конфликтологию. Как предупреждать и разрешать межличностные конфликты./ А.Я.Анцупов, А.А.Мальшев – К.: МАУП, 1999.– 103 с.

УДК [373.5.015.311: 17.022.1]

**ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ
СТАРШОКЛАСНИКАМИ В СИТУАЦІЯХ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ**

Петрова-Ніколайчук Олена, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Созонюк О.С., кандидат психологічних наук, доцент

Соціально-політичні та економічні протиріччя, які останнім часом відбуваються в нашій країні, суттєво впливають на процеси розвитку суспільної свідомості людей у сфері їхніх духовних та моральних відносин, унаслідок чого утворюється коло напружених проблем, у процесі вирішення яких перебувають представники різних поколінь. В особливій ситуації морального вибору опинилися старшокласники, які обирають своє місце в нових умовах життя. Здійснення особистісного та професійного виборів, які за своєю суттю є завжди моральними, вимагає від особистості виступити автором власних рішень, які надалі відіб'ються в системах людських та суспільних відносин. Проте, життєва практика засвідчує, що значна частина старшокласників виявляється нездатною адекватно взаємодіяти із суперечливими зовнішніми умовами та обставинами життя, здійснює вибори, що не узгоджуються з їхньою власною системою цінностей, або уникає їх, перекладаючи відповідальність на інших. Складність полягає і в тому, що ситуації морального вибору не мають однозначного і єдино правильного рішення. До цього додається обумовленість різних способів реагування та поведінки особистості, які залежать від смислового аналізу суперечливих зовнішніх обставин, від особливостей розуміння нею ситуації загалом, сформованого вміння визначати та розв'язувати ціннісні протиріччя морального конфлікту.

Незважаючи на широкий спектр розроблених науковцями проблем взаємодії особистості з ситуацією (Л. Анциферова, Л. Бурлачук, В. Дружинін, Т. Ушакова, Н. Чепелева, К. Грауман, К. Левін, Д. Магнуссон та ін.), дотепер не існує загальноприйнятої теорії ситуації, чітко визначених критеріїв поняття «ситуація морального вибору», що виступає однією з причин складності аналізу особливостей протікання смислової та процесуальної сторін прийняття рішень у ситуаціях морального вибору. Питанням вивчення специфіки особливостей ситуацій морального вибору, які виникають у період ранньої юності, також не приділяється достатньої уваги.

Проблемою залишається і відсутність системності в наукових дослідженнях, де в якості детермінаційних чинників рішення розглядаються як певні внутрішньопсихічні якості особистості (моральна самосвідомість

(Л. Божович, І. Булах, І. Кон), здатність до саморефлексії та саморегуляції (М. Боришевський, В. Ганджин, Г. Ложкін), інтелектуальна компетентність (О. Дробницький, В. Знаков, І. Якіманська), відкритість «Я» до зовнішнього світу (С. Максименко), ціннісні орієнтації (В. Бакштановський, Д. Леонтєв), моральні здібності (Л. Антилогова, К. Платонов, В. Токарева, В. Шадриков), так і об'єктивні чинники самої ситуації – її умови та обставини (Г. Ніков, В. Сафін, Т. Хойруп).

Поділяючи погляди К. Абульханової-Славської, І. Бега, М. Боришевського, І. Булах, І. Кона, В. Роменця, В. Татенка, які пов'язували духовний розвиток людини з її моральним зростанням, уважаємо, що якість прийняття рішень у ситуаціях морального вибору залежить від сформованості активної суб'єктної позиції старшокласників, що визначається особливостями розвитку ціннісно-сислової сфери моральної свідомості (етичні знання, світоглядні настанови, моральні переконання, моральна рефлексія, моральні цінності та почуття, моральна саморегуляція), а також функціональними аспектами їхньої моральної активності, завдяки чому ними набувається здатність адекватно відповісти на виклик зовнішніх умов моральної ситуації її «привласненням», свідомо, відповідально та самостійно обрати рішення на користь моральної цінності [2].

У своїй більшості життєві ситуації містять моральний аспект, але це не означає їхньої тотожності з власне ситуацією морального вибору, яка виникає за умови необхідності надання переваги варіанту вчинку, що може призводити до духовного зростання або засвідчити духовну деградацію особистості [1]. На основі наукових підходів до проблеми вивчення ситуації морального вибору нами виділено основні психологічні ознаки, за якими вона відрізняється від інших життєвих ситуацій: по-перше, своєрідним поєднання зовнішніх умов, обставин, що висувають особистості моральний виклик щодо її вчинкової поведінки; по-друге, наявністю конфлікту, основою якого є зіткнення різноспрямованих цінностей, одна з яких за своїм змістом обов'язково є моральною; по-третє, необхідністю вибору однієї з конфліктуючих цінностей; по-четверте, механізмом «боротьби мотивів», на якому будується ціннісний вибір суб'єкта; по-п'яте, здатністю особистості виступити у ролі активного суб'єкта ситуації. З урахуванням зазначених ознак поняття «ситуація морального вибору» визначається як сукупність зовнішніх умов, що складають для особистості основу можливості (неможливості) виступити суб'єктом вчинкової поведінки та проявити певну ціннісну позицію щодо розуміння обставин, усвідомлення ціннісного конфлікту, переживання й подолання «боротьби мотивів» та здійснення вчинку (моральної дії) [3].

Визначення особливостей ціннісно-сислової сфери сучасних старшокласників, що впливає на їхню готовність вирішувати ситуації морального вибору з позиції активного морального суб'єкта, залишається важливою та надзвичайно актуальною проблемою сучасної вікової та педагогічної психології.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г. О. Балл // Соц. психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-13.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
3. Дьяконов Г. Соціально-діалогічне дослідження моральних почуттів молоді / Г. Дьяконов // Соц. психологія. – 2005. – № 1. – С. 50-61.

УДК 159.922.76

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНКЛЮЗИВНИХ ДІТЕЙ

Покотило Богдана, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Дзедзєра О.В., викладач

Проблема психологічного супроводу інклюзивних дітей є так важливою для сучасної наукової спільноти та й суспільства загалом через запровадження в Україні інклюзивної освіти. По цьому питанню не велика кількість наукових розробок у світі, а в Україні ще менше. Теоретична важливість питання значна, тому що психологічний супровід інклюзивних дітей та його особливості безпосередньо стосується таких галузей психологія як психодіагностика, психологічна експертиза, психологія особистості та соціальна психологія. Прикладний аспект психологічного супроводу інклюзивних дітей полягає у потребі їх соціалізації.

За визначенням А.Л.Мамайчука психологічний супровід - це цілісна діяльність психолога, яка полягає у систематичному відстеженні клініко-психологічного і психолого-педагогічного статусів дитини в динаміці її психічного розвитку, створення соціально-психологічних умов з метою ефективного психічного розвитку дитини у соціумі, систематичній психологічній допомозі батькам дитини.

Психологічний супровід інклюзивних дітей зазвичай розглядають як діяльність психолога, яка спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють успішній адаптації дітей, їх реабілітації і успішному становленні в соціумі.

Основними характеристиками для психологічного супроводу інклюзивної дитини в першу чергу виступають його пролонгованість, процесуальність, недирективність, пріоритет опори на внутрішній потенціал розвитку особистості, розуміння реальної ситуації людини, право суб'єкта самостійно здійснювати вибір, і нести за нього відповідальність. Важливим у психологічному супроводі інклюзивних дітей є індивідуальний підхід, адже всі інклюзивні діти в незалежності від діагнозу є абсолютно різними. Це стосується підбору діагностичних методик і корекційних технік.

Психологічний супровід покликаний створювати максимально комфортні умови для інклюзивної дитини в процесі навчання. Забезпечувати адекватне на рівномірне навантаження, яке співвідноситься з потенційними можливостями дитини, таким чином, забезпечуючи її гармонійний розвиток.

Психологічний супровід інклюзивних дітей також покликаний на роботу із батьками, ознайомленні з особливостями їх дітей, правильними техніками навчання та виховання.

Ще одним завданням психолога, який здійснює психологічний супровід інклюзивної дитини є робота з дітьми, що оточують цю дитину та педагогічним персоналом для запобігання формування упередженого ставлення та відокремлення від групи.

Звертаючи увагу на питання психологічного супроводу, важливо зазначити, що психолог, який працює з інклюзивною дитиною в ході своєї роботи не повинен привертати надто багато уваги до такої дитини, адже це теж може сформувати в неї різноманітні комплекси та неоднозначне ставлення до неї інших дітей.

Отже, психологічний супровід інклюзивних дітей це комплекс професійної діяльності психолога, направлений на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуації шкільної взаємодії. Він включає у себе багато різноманітних завдань для створення цих умов.

Список використаної літератури:

1. Алехина С.В. Создание и апробация модели психолого-педагогического сопровождения инклюзивной практики: Методическое пособие / Под общ. ред. С.В. Алехиной, М.М. Семаго. — М.: МГППУ, 2012. — 156 с.
2. Бондар.В.В. «Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен»/В.В.Бондар//Рідна школа-2011.-№3.-С.10.14
3. Колупаєва А.А. «Основи інклюзивної освіти». Навчально-методичний посібник:/ за аг.ред. Колупаєвої А.А.-К.»,2012.-308 с.

УДК 159.955

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Пошковська Анна, здобувача ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Камінська О.В., доктор психологічних наук, професор

Аналіз науково-психологічної літератури свідчить про різноманітність та неоднозначність тлумачення поняття «креативність». У психологічній науці під креативністю найчастіше розуміють інтегративну якість особистості, яка є суб'єктивною передумовою і одночасно показником творчості в усіх сферах діяльності. Тобто, креативність – це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і усвідомлення свого досвіду [4].

П. Торренс вважає, що креативність особистості – це не спеціальна, а загальна здібність, яка базується на констеляції інтелекту, особистісних характеристик, здібностей до продуктивного мислення. Під креативністю вчений розуміє загострене сприйняття недоліків, білих плям у знаннях, дисгармонії. На його думку креативний процес поділяється на декілька етапів: сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення та формування гіпотез, перевірка гіпотез, їх модифікація та знаходження результату. Вчений вважає, що творчі імпульси людини перетворюються у творчий характер під впливом соціуму [4].

Аналіз креативності здійснюється за чотирма основними аспектами: особистісним (самостійність, критичність мислення, альтернативність, асоціативність пам'яті, потреба в творчій діяльності, адекватна «Я-концепція»); процесуальним (здатність до генерації нових ідей і варіантів розв'язку задач, гнучкість, здатність вирішувати проблему за допомогою розумових операцій, комбінування, експериментування; результативним (новизна, оригінальність, осмисленість, конструктивність, економічність і простота рішення), інтерактивним (незалежність, доброзичливість, відкритість, безкорисливість спілкування) [1].

Спільними розумовими процесами для всіх видів творчості є комбінування і побудова аналогій поряд з такими прийомами, як виявлення нових зв'язків і перенесення функції одного об'єкта на інший. Уявою управляє породження незліченних більш-менш випадкових асоціацій і виникнення евристик. Уява розглядається як несвідома здатність комбінувати факти новими способами, а інтуїція є здатністю переносити потрібні уявні образи в свідомість [3].

Креативне мислення відображає внутрішнє спонукання щодо досягнення бажаних цілей. В процесі креативного мислення віддалені за змістом ідеї здатні комбінуватися між собою, створюючи креативні взаємодії. І в той же час креативний процес залежить від знань і досвіду, які ведуть до нових знань.

Період молодшого шкільного віку – час накопичення знань, нагромадження інформації за принципом емоційної переваги. Ефективній реалізації цієї однієї з найважливіших життєвих функцій сприяють притаманні дітям цього віку якості: вразливість, здатність довірливо підкорятися авторитету, підвищена сприйнятливість, наївно-ігрове відношення до навколишнього середовища. Саме тому у дітей молодшого шкільного віку творчі здібності мають дуже сприятливі умови для розвитку [2].

Час навчання у початковій школі є особливим періодом для розвитку творчих здібностей дитини, коли учням властива висока сенситивність. У цьому віці навчальна діяльність є дуже привабливою, адже саме за успіхами у навчанні дорослі та однолітки оцінюють дитину як особистість, що певною мірою віддзеркалюється на самоповазі та самооцінці дитини, її самосприйнятті.

Креативне мислення дитини є придатним середовищем для її адаптації в соціумі, тому що, насамперед, діяльність дитини в своїй основі має елементи творчості та оригінальності, спрямована на задоволення соціальних потреб, є важливим чинником в період її зростання [5].

Рівень сформованості креативних здібностей є наслідком впровадження у навчально-виховний процес методів та прийомів спрямованих на розвиток творчості. Можна виділити такі складові креативних здібностей: творча уява, творче мислення, використання прийомів організації творчої діяльності. Щоб молодший школяр мав нагоду розвиватися у творчій атмосфері, розвивати свої таланти та нахили, йому необхідно надати змогу самостійно відшукувати способи розв'язання завдань. Творчість починає проявлятися лише у тієї дитини, яка на власному досвіді, у процесі своєї життєдіяльності наражається на перешкоди, випробовування у вигляді задач, які спонукають до діяльності її розум, змушують мислити, помічати і приймати певні рішення [2].

На уроках розвиваються такі творчі вміння учнів: аналізувати проблемні ситуації; формувати гіпотези, ставити близькі та далекі цілі; самостійно формувати узагальнюючі висновки, виділяючи головне; самостійно конструювати об'єкти зі знайомих елементів; знаходити нестандартні рішення проблеми; бачити та формулювати проблему; формулювати задачу та мету; швидко знаходити потрібну інформацію;

бачити конкретні ситуації; приймати рішення; прогнозувати та передбачати; об'єднувати полярні явища, знаходити спільне [3].

Отже, розвиток творчих здібностей є важливою умовою особистісного, інтелектуального та соціального становлення дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Азарова Л.Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников // Журнал практического психолога. 2008. № 4. С.83.
2. Біла І.М. Творча конструкторологія в розумовій діяльності дошкільників. // Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 11. С. 39-50.
3. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта. Психологія мышлення. М. : Прогресс, 1999. С.433 – 456.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
5. Пономарьова-Семенова Р. О. Психологічні аспекти розвитку креативності обдарованої особистості. Обдарована дитина. 2007. № 7. С.12.

УДК 159.937.22:159.9 - 051

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Романюк Ольга, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Артемова О.І., кандидат педагогічних наук, доцент

Система психологічної служби освіти України полягає в забезпеченні освіти, яка розвивається, тобто у створенні психолого-педагогічних умов для успішного вирішення завдань, навчання та розвитку студентської молоді. Забезпечує реалізацію цієї місії в навчальних закладах через навчання психодіагностичного, корекційно-розвивального, консультативного, профілактичного, просвітницького та навчального напрямків роботи практичний психолог.

Якість виконання кожного з напрямів і ефективність роботи в цілому визначається особистісним потенціалом фахівця, насамперед, такою його особистісною якістю як емпатія.

Розвинена емпатія, з одного боку, дає можливість відчувати та зрозуміти внутрішній світ іншої людини, її емоції, і відчуття, а з іншого боку, постійне та надмірне включення в кризові ситуації клієнтів та їх супровід, містить небезпеку для психофізичного стану самого практичного психолога. Отже, за такої логіки, регуляторно-особистий потенціал емпатії набуває особливого значення в діяльності практичного психолога.

Тлумачення цього терміну можна зустріти у працях різноманітних вчених : нерациональне пізнання людиною внутрішнього світу інших людей або емоційна чуйність людини на переживання іншого, різновид соціальних (етичних) емоцій (Б. Г. Мещеряков, В. П. Зінченко); розуміння емоційного стану іншої людини за допомогою співпереживання, проникнення в її суб'єктивний світ (Б. Д. Карвасарський); жалісливе переживання однією людиною відчуттів, сприймань і думок іншої (А. Ауербах, Р. Корсіні); збагнення емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини, здібність індивіда до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншого індивіда в ході спілкування з ним (С. Ю. Головін); збагнення емоційного стану іншої людини співпереживанням (В. М. Блейхер, І. В. Крук); наше усвідомлення емоційного стану іншої людини та здатність поділити його досвід (М. Кордуел); вміння відчувати і переживати почуття і стани іншого, емоційне розуміння, когнітивна децентрованість (Н. Ф. Каліна); переживання почуттів, думок або установок іншої людини (Р. Вердербер, К. Вердербер); здібність уловлювати й розшифровувати емоції інших людей (Д. Гоулман); сприймання внутрішнього світу іншого точно, із збереженням емоційних і смислових відтінків, неначе стаєш цим іншим, але без втрати відчуття «неначе» (К.Роджерс) [2].

Емпатія присутня у всіх видах міжособистісного спілкування. Вона є тим базовим соціально-психологічним середовищем, в якому емпатія зароджується, розвивається і проявляється.

В інтерактивній стороні спілкування емпатія виступає як регулятор взаємодії, забезпечуючи оцінку і прогноз найбільш адекватних способів поведінки відповідно з емоційним станом учасників.

Емпатія у практичних психологів також виконує функцію коректування вибраних способів взаємодії на основі емпатійного зворотнього зв'язку. Коригування здійснюється у бік найбільш комфортних і найменш дистресуючих способів поведінки [4].

Емпатія в житті практичних психологів виконує такі функції: емпатія, що виходить від суб'єкта, збільшує його здатність переконувати; вона допомагає подолати психологічний захист іншого; розширює уявлення про життя інших; збагачує власний емоційний досвід; розвиває особистість і

систему її цінностей; несе охоронні функції, якщо досвід загрожує психічній рівновазі індивіда.

Стан розвитку емпатійних здібностей студентів-психологів, рівень сформованості в них умінь проявляти альтруїстичну поведінку у взаємовідносинах з оточуючими в цілому впливає на можливість повноцінно та ефективно здійснювати професійну діяльність психолога.

Список використаних джерел:

1. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: монографія / Л. П. Журавльова. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. — 328с.\
2. Панок В. Основи практичної психології / Панок В., Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – 536 с
3. Юсупов І. М. Психологія емпатії. Теоретичні та прикладні аспекти. Автореф. дис. д-ра пс. наук. - СПб., 1995. -81с.

УДК 316.77:[378.016:159.9-051]

ГРУПОВЕ ФОКУСОВАНЕ ІНТЕРВ'Ю У КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Савуляк Вікторія, старший викладач, РДГУ

У наш час потужні виробники споживчих товарів і послуг розробляють *банки якісних даних* і в цілому більше довіряють якісному дослідженню. Незважаючи на свою слабку сторону порівняно з кількісними методами – суб'єктивність учасників дослідницького процесу, – якісні методи надають можливість значно збагачувати вивчення реальних процесів, що відбуваються в суспільстві.

Фокус-група являє собою групове фокусоване (напівстандартизоване) інтерв'ю (*ГФІ*), що проходить у формі групової дискусії і спрямоване на отримання від її учасників «суб'єктивної інформації» щодо сприйняття ними різних видів практичної діяльності чи продуктів цієї діяльності, наприклад, матеріали засобів масової комунікації, рекламу, конкретні товари, здійснення тих або інших соціальних, добродійних програм, різноманітних послуг тощо. Займає проміжне місце між спрямованим і неспрямованим інтерв'ю, об'єднуючи сфокусованість на конкретній проблемі першого і свободу форми висловлювань респондентів другого.

Термін фокусоване інтерв'ю з'явився у 1940-х роках у США; його принципи і методики (для індивідуальної та групової роботи) було

розроблено Робертом Мертоном і Гертою Герцог при дослідженні – на замовлення військового відомства – сприйняття матеріалів пропаганди союзників (1956 рік). Термін фокус-група введено пізніше дослідниками реклами. Застосовується у дослідженнях в освіті, сфері охорони здоров'я, маркетингу, при експертизі соціальних програм, у мистецтві і масовій комунікації. Ефективність фокус-груп визначається тим, що умови в них максимально наближені до умов повсякденного спілкування людей, а це сприяє природності їхньої поведінки, щирості, саморозкриттю. Учасники також можуть вільно виявляти свої емоції, оскільки і позитивні, і негативні почуття однаково важливі для дослідження. Як і в реальному житті, на характер сприйняття різних об'єктів впливають не лише самі ці об'єкти, але і думка оточення, котра активно виявляється в умовах вільного групового обговорення, тому дослідник може не тільки зібрати різні думки, але і простежити за процесом взаємовпливу при міжособистісній взаємодії. Порівняно з іншим методами опитування фокус-групи мало витратні, забезпечують досить швидкі результати, оскільки для їх отримання зазвичай буває достатньо проведення чотирьох-п'яти груп (це швидше, ніж при індивідуальному інтерв'юванні, хоча тут легше контролювати учасника).

Зазначений діапазон діагностичних можливостей і сфер застосування ГФІ визначає актуальність загального ознайомлення майбутніх психологів із цим методом і формування у них умінь з його підготовки і проведення. Саме ці завдання ставляться нами при викладанні одного зі змістових модулів «Спецпрактикуму з психології» у студентів 4-го курсу спеціальності «Психологія». Студенти підгрупами з 3-4 осіб розробляють запитання і завдання для інтерв'ювання з обраної ними теми; рекрутують учасників; організують і проводять мінімум дві фокус-групи.

Виконуючи обов'язки модератора ГФІ, студенти вчаться контролювати свої вербальні та невербальні реакції, а також володіти технікою «п'ятисекундних пауз» і «прохань про уточнення», та особливо – відмовлятися від оціночних реакцій (навіть коротких відповідей «добре», «правильно», ствердних або заперечувальних кивків головою). Модератор має бути слухачем водночас *безпристрасним*, приховуючи власні почуття у тому разі, коли їх зачепили якісь слова чи дії учасників, і *зацікавленим*, демонструючи здатність розуміти, готовність включитися в обговорення досвіду учасників групи. Модератор групи, котрий висловлює власну думку, часто отримує нещирі повідомлення чи виправдовування або взагалі гальмує перебіг дискусії в групі.

Одне з основних умінь модератора – знання процесів групової

динаміки, підтримування спонтанності з одночасним униканням відволікань від теми. Інші важливі якості: здатність розподіляти увагу, хороша пам'ять, уміння слухати, ясно і чітко виражати свої думки, здатність встановлювати контакт, проявляти ширий інтерес до людей, викликати довіру, створювати доброзичливу атмосферу. Важливими є відчуття часу і почуття гумору. Ще один аспект внутрішньої підготовки полягає у виробленні дисципліни одночасного слухання і обмірковування, уміння перебувати одночасно у минулому, теперішньому і майбутньому, тобто пам'ятати, що вже обговорено, що обговорюється на даний момент, яке запитання буде наступним і, врешті-решт, що усе це дає для обговорення проблеми.

Список використаних джерел:

1. Богомолова Н. Н. Фокус-групи как метод социально-психологического исследования / Н. Н. Богомолова, Т. В. Фоломеева. – М. : Магистр, 1997.
2. Крюгер Р. А. Фокус-групи: Практическое руководство / Р. А. Крюгер, М. Э. Кейси. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 252 с.
3. Паніотто В. Криза в методах опитування та шляхи її подолання / В. Паніотто, Н. Харченко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 1. – С. 3-19.

УДК 316.62-057.875

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ОСОБЛИВОСТІ, ШЛЯХИ КОРЕКЦІЇ Савуляк Вікторія, ст. викладач, РДГУ

В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою двох механізмів: копінг-стратегій і механізмів психологічного захисту.

До розуміння поняття копіngu виділяється три підходи. Перший підхід представляють неопсихоаналітики, де копінг-процеси розглядаються як еґо-процеси, в своїй основі спрямовані на продуктивну адаптацію особистості в складних ситуаціях. Функціонування копінг-процесів передбачає включення когнітивних, моральних, соціальних і мотиваційних структур особистості для подолання проблеми. У разі нездатності особистості до адекватного подолання проблеми включаються захисні механізми пасивної адаптації як ригідні,

дезадаптивні способи подолання проблеми, що перешкоджають адекватній орієнтації індивіда в реальній дійсності, тобто, копінг і захист функціонують на підставі однакових еґо-процесів, але є різноспрямованими механізмами в подоланні проблем.

Другий підхід визначає копінг як якості особистості, які передбачають використання постійних варіантів відповіді на стресові ситуації. Авторами було виділено три способи подолання стресових ситуацій: оцінка ситуації; втручання в ситуацію; уникнення (А. Біллінґс і Р. Моос).

У третьому підході копінг виступає як динамічний процес, який визначається суб'єктивністю переживання ситуації і багатьма іншими факторами. Представники даного підходу Р. Лазарус і С. Фолкман визначають психологічне подолання, як когнітивні і поведінкові зусилля особистості, спрямовані на зниження впливу стресу. Активна форма копінг-поведінки, або активне подолання, є цілеспрямованим усуненням або зміною впливу стресової ситуації, послабленням стресового зв'язку особистості з еґо або визначається як інтрапсихічні способи подолання стресу з використанням різного арсеналу механізмів психологічного захисту, які спрямовані на редукцію емоційної напруги, а не на зміну стресової ситуації.

Вперше термін з'явився в психологічній літературі в 1962 році; Л. Мерфі застосував його, вивчаючи, яким чином діти долають кризи розвитку [1]. Чотири роки по тому, в 1966 році Р. Лазарус у своїй книзі «Психологічний стрес і процес його подолання» звернувся до копінгу для опису усвідомлених стратегій подолання стресу та інших триво подіями. Сьогодні поняття «coping» охоплює широкий спектр людської активності – від несвідомих психологічних захистів до цілеспрямованого подолання кризових ситуацій [2].

Класичні, найбільш цитовані визначення копінг-поведінки дозволяють розуміти її наступним чином: когнітивні і поведінкові зусилля індивіда, що постійно змінюються, з метою управління специфічними зовнішніми і/або внутрішніми вимогами, які оцінюються ним як такі, що піддають його випробуванню або перевищують його ресурси; індивідуальний спосіб взаємодії із ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини та її психологічних можливостей; соціальна поведінка чи комплекс усвідомлених адаптивних дій (когнітивних, афективних, поведінкових), що допомагають людині справлятися з внутрішнім напруженням і дискомфортом способами, адекватними особистісним особливостям і ситуації через усвідомлені стратегії дій [2].

До сьогодні запропоновано чимало класифікацій копінгу. Деякі дослідники вважають, що його індивідуальні стратегії найкраще згрупувати у копінгові стилі, що являють собою функціональні та дисфункціональні аспекти копінгу. Функціональні стилі являють собою прямі спроби впоратися з проблемою, за допомогою інших або без неї, тоді як дисфункціональні стилі пов'язані з використанням непродуктивних стратегій. У літературі прийнято називати дисфункціональні копінг-стилі «уникаючим копінгом» [3].

Так, наприклад, Е. Фрайденберг пропонує класифікацію, в якій 18 стратегій згруповані в три категорії: звернення до інших (звернення до інших за підтримкою, будь це однолітки, батьки або хтось іще); непродуктивний копінг (стратегії уникання, пов'язані із нездатністю впоратися з ситуацією); продуктивний копінг (робота над проблемою, зі збереженням оптимізму, соціальних зв'язків з іншими і тону).

Проведене на вибірці студентів дослідження за методикою діагностики копінг-механізмів (Е. Хеім, в адаптації Л.І. Вассермана) виявило, що серед варіантів когнітивної та емоційної копінг-поведінки переважають адаптивні стратегії (адаптивні когнітивні копінг-стратегії притаманні 54% досліджуваних, а адаптивні емоційні копінг-стратегії – 61%), серед поведінкових – відносно адаптивні та неадаптивні (у 37% досліджуваних переважають відносно адаптивні стратегії та у 37% – неадаптивні). Отримані результати надають можливість уточнити зміст психокорекційної роботи з метою формування адаптивних стратегій копінг-поведінки у студентів.

Список використаних джерел

1. Нікольська І. М. Опановуюча поведінка у захисній системі людини / І. М. Нікольська // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 8. – С. 49-58.
2. Шебанова В. І. Копінг-поведінка і механізми подолання стресу / В. І. Шебанова // Наукові студії із соціальної та політичної психології : Збірник статей. – 2011. – Вип. 26 (29) – С. 289 – 296.
3. Ялтонский В. М. Психология совладающего поведения: развитие, достижение, проблемы, перспективы / В. М. Ялтонский, Н.А Сирота // Совладающее поведение: Современное состояние и перспективы / Под. ред. А. Л. Журавлева, Т. Л. Крюковой, Е. А. Сергиенко. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – С. 21-54.

УДК 159.923/928-053.8:331

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ
ЮНАКІВ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Семенюк Олесь, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Демчук О. О., кандидат психологічних наук, доцент

Одним з найважливіших видів діяльності визнається трудова. Пріоритетний статус праця отримує завдяки тому, що вона створює цінності і здатна задовольняти різноманітні потреби людей.

Всі люди працюють заради чогось. Одні прагнуть до матеріального благополуччя, інші працюють задля здобуття певного іміджу чи слави, треті прагнуть до влади, а четверті просто люблять свою роботу. Ці та багато інших обставин, які спонукають людину до активної діяльності, називаються мотивами, а їх застосування – мотивацією.

Праця — першопричина розвитку людини. Тому в сучасному суспільстві матеріальні результати є далеко не єдиним і не найважливішим фактором мотивації трудової діяльності.

В загальних рисах мотивація — це спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби [1].

Варто відмітити відмінність понять «мотивація праці» і «мотивація трудової діяльності», останнє має ширший зміст. Праця – це цілеспрямована діяльність людини з видозміни і пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб. Процес праці містить три моменти: власне працю, предмети праці й засоби праці. Але трудова діяльність не обмежується тільки процесом праці.

Діяльність – це специфічна форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є його доцільна зміна і перетворення в інтересах людей, зміна, яка включає мету, засоби, результат і сам процес [6].

Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що сучасні теорії мотивації, які базуються на результатах психологічних досліджень, доводять, що справжні причини, що націлюють людину віддавати роботі свої сили, надзвичайно складні.

На думку одних вчених, поведінка людини пояснюється її потребами. На думку інших, поведінка людини є також і функцією її сприйняття і очікувань. Питанням мотивації трудової діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, а саме: О. Карлова, А. Колота, В. Стадника, А. Афоніна, О. Бугуцького [2].

Мотиваційні процеси досліджували і відомі іноземні вчені: змістові теорії мотивації – основна увага зосереджена на аналізі факторів, які лежать в основі мотивації, а не власне на процесі мотивації (теорія ієрархії потреб А. Маслоу, теорія Альдерфера, теорія двох факторів Герцберга, теорія придбаних потреб Д. Мак-Клелланда та інші) [3]; процесійні теорії мотивації – все зводять до процесу мотивації, опису і передбаченню результатів мотиваційного процесу, але не висвітлюють зміст мотивів (теорія очікування, теорія справедливості, модель вибору ризику, теорія Х та Y Дугласа Мак-Грегора) [4].

Безперечно, кожна людина має потребу в змістовній, корисній, цікавій роботі, пристойних умовах, також вона хоче досягти перспективного росту, самоутверджуватись, відчувати самоповагу. Отже, трудова мотивація пов'язана як із змістовністю, корисністю праці, так і з самовираженням, самореалізацією працівника.

Список використаних джерел

1. Мачтакова О. Г. Мотивація: від античності до постмодерну: монографія / О. Г. Мачтакова. – О. : Атлант, 2013. – 210 с.
2. Кузнецова М. І. Мотивація діяльності / М. І. Кузнецова. – Санкт-Петербург: Фірма, 2005. – 301с.
3. Никитин А. С. Теория менеджмента: Учебн. для вузов / А. С. Никитин, С. С. Серебренников. – Санкт-Петербург: Издательский дом «Питер», 2013. – 464 с.
4. Рульев В. А. Менеджмент. Навч. посіб / В. А. Рульев, С. О. Гуткевич. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
5. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: Учебник для вузов / Б. М. Генкин. – Москва: НОРМА, 2014. – 464 с.
6. Мушкін І. Нематеріальна мотивація продуктивності праці / І. Мушкін // Персонал. – 2012. – № 4. – С. 44-49.

УДК 159.964.21:316.614.5

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Синчук Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Хунавцева Н.О., доцент психологічних наук

Дана проблематика є актуальною, так як процес соціально-психологічної адаптації є важливим для кожної людини і особливо для студентів, її неможливо виключити ні з процесів соціалізації і виховання, ні з життя взагалі, адже це

«багатофакторний та багатовимірний процес входження особистості у нове соціальне оточення з метою спільної діяльності у напрямку прогресивної зміни як особистості, так і середовища» (О. Г. Мороз).

У психології термін «адаптація» використовують, з одного боку, для позначення властивостей людини, які характеризують її стійкість до умов середовища, виражаючи рівень пристосування до нього. З іншого боку, адаптація виступає як процес пристосування людини до умов, які змінюються. Зокрема, адаптація студента до навчання у вищому навчальному закладі – це процес складний і довготривалий, адже відбувається протягом всього періоду перебування студента в умовах професійної підготовки [1].

Адаптація студента до перебування в освітньому просторі закладу вищої освіти ускладнюється впливом різних психологічних чинників, які В.Каземіренко умовно поділяє на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх психологічних чинників науковець відносить: 1) професійні чинники адаптації: структура закладу вищої освіти, професорсько-викладацький склад; структура та організація навчального процесу; наявність інституту кураторства; психологічний і педагогічний моніторинг ходу навчального процесу, результатів взаємної діяльності викладачів і студентів; індивідуальний підхід до студента; готовність викладачів допомогти, скоординувати; 2) соціально-психологічні чинники адаптації: склад і чисельність академічної групи; згуртованість групи, дружнє спілкування в студентському колективі; наявність культурно-масового, спортивного сектору і можливість приймати в них участь; активна взаємодія куратора з групою; наявність психологічної служби; місце проживання студента під час навчання (вдома, в гуртожитку, на орендованій квартирі тощо).

Внутрішніми (психологічними) чинниками є індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів; адаптивна здатність індивіда; характерологічні особливості і якості особистості; вміння проводити психологічний самоконтроль поведінки і діяльності; психологічна підтримка студента батьками і родичами; готовність до вирішення нетипових ситуацій [2].

Ми вважаємо, що для успішної адаптації студентів до навчальної діяльності як процесу і для досягнення загальної адаптивності як результату цього процесу, більше уваги потрібно приділити психологічним чинникам, оскільки вони являються ядром професійного зростання особистості.

Список використаних джерел:

1. Алексєва Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі // Автореф. дис.

- канд. психол. наук. – Київ: Київський Національний університет імені Т. Г. Шевченка, 2004. – 36 с.
2. Каземіренко В. П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 6. – С. 76-80.
  3. Першина А. В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ / А. В. Першина // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Випуск 5. – С. 124-135.

УДК 159.944.4

ПОДОЛАННЯ НЕВПЕВНЕНОСТІ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ

Сімчук Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Джеджерера О.В., викладач

Як ми знаємо, стресові ситуації дуже негативно впливають на людей вони втрачають впевненість в собі це не віра у свої сили, можливості, низька самооцінка, сумніви в своїх діях. На розвиток невпевненості в собі впливають зовнішні і внутрішні фактори життя людини.

Відсутність впевненості в собі є наслідком якої небудь причини, яка є у нашій підсвідомості. З основних причин постійної невпевненості у собі може бути певний комплекс неповноцінності, який потрібно шукати саме в ранньому дитинстві. Саме в такий час свого життя дитина має слабку нервову систему вона не здатна дивитися адекватно на світ, критично оцінювати навколишню реальність, вона дуже близько сприймає критикування та думку чужих людей та те як її оцінюють інші. У дитинстві для поштовху розвитку психологічних проблем у подальшому майбутньому може бути не коректне висловлювання або те що дитина не хотіла б почути від когось, те що є для неї не приємним і може вплинути на її самооцінку. Всі повинні знати про те що люди не народжуються «впевненими» або «невпевненими». Саме цей комплекс невпевненості набувається вже в результаті минулих невдалих ситуацій. Як результат, виникають сумніви в нових починаннях.

Причинами розвитку комплексу неповноцінності можуть бути такі як:

1. Відсутність сім'ї або неправильне виховання в сім'ї. Умовна любов батьків, тобто для того щоб дитина почула що її люблять спочатку вона повинна зробити те про що її просять («Я буду любити тебе, якщо ти будеш добре поводитися, або зробиш, як я хочу...»). Порівняння з кимось, оцінювання вчинків, обзивання дитини, нав'язування негативних ярликів,

зачитування моралі, накази, погрози, команди або навпаки надмірна похвала. Все це дезорієнтує дитину, створює неадекватну оцінку самого себе і навколишньої реальності.

2. Відсутність в дитинстві наставника, який би в потрібний момент допоміг би розібратися у важких ситуаціях, підтримав. Часто батьки займаючися заробітком грошей забувають про власних дітей та приділяють мало їм часу уваги та підтримки перш за все це психологічну.

3. Кризова ситуація в житті (розлучення батьків, смерть близьких, публічне приниження гідності, образа, зрада). Кризова внутрішня ситуація сприймається як трагедія. Внутрішня особистісна криза (самооуд, самознищення, почуття сорому, стрес, провини, втрата сенсу життя) також впливають на розвиток невпевненості в собі.

Першим, хто серйозно зайнявся проблемою впевненої поведінки був Андре Сальтер. Спираючись на теорію І.П.Павлова А. Сальтер припустив, що причиною невпевненості може бути перевага процесів гальмування над процесами збудження, які приводять до формування "гальмівної особистості", яка нездатна до відкритого й спонтанного вираження своїх почуттів, бажань і потреб. Зробивши аналіз роботи А. Сальтера можна виділити шість головних характеристик здорової і впевненої в собі особистості: відкритість, понятійність, невербальне спілкування, займенник "Я", віра у власні сили, спонтанне вираження почуттів. Він підкреслював значення спонтанності і принципу "тут і зараз". [1]

Однією з цих причин невпевненості є постійні стресові ситуації в яких ми втрачаємо впевненість в собі. Стрес як ми вже знаємо - це стан психічної напруги, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах життя.

Фізіологічний стрес найбільш пов'язаний з об'єктивними змінами умов життєдіяльності людини. Стресорами при цьому можуть бути мікроклімат, радіація, шум, вібрація, природні стихійні лиха (землетрус, повінь, виверження вулкана) та навіть затоплення квартири сусідами.

Психоемоційний стрес виникає з особистої позиції індивіда. Людина реагує на те, що її оточує згідно зі своєю інтерпретацією зовнішніх стимулів, яка залежить від особистісних характеристик, соціального статусу, ролі поведінки, віку, вихованості, життєвого досвіду [2].

Метою та завданнями нашої статті є розкриття суттєвих методів самопомогі для переборення невпевненості в собі, в стресових ситуаціях. В різних ситуації на мозок людини безперервно діють різноманітні за кількістю і якістю подразники з внутрішнього і навколишнього середовища, напруження ситуації призводить до порушення рівноваги між організмом і навколишнім середовищем і в результаті ми отримуємо стрес.

Впевненість у собі є необхідною умовою існування особистості як суб'єкта активності, здатного до самостійного вибору цілей. Самоорганізація для особистості просто неможлива без відчуття впевненості у собі, для повноцінного володіння собою своїми діями, рішеннями, своєю сутністю, для здатності ставити перед собою цілі та йти до них, адекватно сприймати критику до самого себе, мати здатність передбачати результати дій до їх виконання, мати побудовану стратегію для досягнення цілей відповідно до внутрішніх особистісних змістів. Це правильне вміння співвідносити потреби, що виникають, з власними можливостями які в нас є та з прийнятними для даної людини способами реалізації, що відповідає соціокультурним орієнтирам даного суспільства в кожній конкретній ситуації.

Список використаних джерел:

1. Скотникова И.Г. Проблема уверенности: история и современное состояние / И.Г.Скотникова // Психологический журнал. - 2002. - Т.23. - №1. – С. 59-60.
2. Тригранян Р. А. Стресс и его значение для организма. / Р.А. Тригранян, О. Г. Газенко, 2004. -176с.

УДК 159.942-053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Скалка Ірина, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Ставицька О.Г., кандидат психологічних наук, доцент

Проблема емоційної сфери особистості розглядалась у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів (А. Ребер, А.В. Сухарев, О.Я. Чебикін, С. Ламберт, В. Меннігер та ін.), психофізіологів (П. Фресс, П.В. Симонов та ін.) та педагогів (С.В. Родіна, Т.С. Сваренко та ін.). Значний внесок у вирішення проблеми емоційної сфери особистості зробили О.Я. Чебикін, А. Маурер, Дж. Мюррей та інші, в роботах яких викладені загальні уявлення щодо її дослідження та формування.

У сучасній психології пропонується безліч найрізноманітніших визначень поняття «емоції». Емоціями як правило називають такі явища душевного життя, які виражаються в переживанні людиною свого ставлення до навколишньої дійсності. У перекладі з латинської мови *emotio* - означає «хвилюю», «вражаю». Поряд з ними виділяються почуття-стійкі емоційні ставлення до людей, до різних предметів і явищ [1, с.320].

У своїх дослідженнях К.Є. Ізард виділив такі основні, або, як він їх називав, "фундаментальні", емоції, що визначають всі основні: інтерес, радість, здивування, страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором.

Психологічним аспектам становлення особистості підлітка присвячено безліч робіт. У цьому віці остаточно формується інтелектуальний апарат, що робить можливим осмислене конструювання свого власного світогляду, індивідуальної системи цінностей і Я-концепції[3, с.154]. Образ Я в цей час нестабільний, менш позитивний в порівнянні з молодшим шкільним віком, пік цих змін припадає приблизно на 12-13 років. Саме в цей період починається інтеграція та осмислення всієї інформації, що відноситься до Я. У епігенетичної концепції Е. Еріксона підлітковий вік займає центральне місце, підліток вирішує базову завдання, яка полягає у розвитку почуття рольової ідентичності, яке вбирає в себе не тільки систему актуальних рольових ідентифікацій, а й досвід, накопичений на попередніх етапах становлення, синтезує його і стає базою для подальшого розвитку особистості дорослої людини.

У підлітковий період життя людини, звичайно ж, і емоційна сфера зазнає значних змін. Що ж відбувається з розвитком емоційної сфери підлітка? Встановлено, що з віком діти починають краще ідентифікувати емоції, в підлітковому віці кордону «емоційних» понять стають більш чіткими: так, маленькі діти застосовують один і той самий термін для позначення більш широкого кола емоційних явищ, ніж старші діти. У підлітків зафіксовано значне розширення словника емоцій у міру дорослішання і збільшення числа параметрів, за якими розрізняються емоції[5, с.140].

Дослідження показали, що підлітки переживають з приводу самих різних життєвих подій більш яскраво та інтенсивно порівняно не тільки з дорослими, але і з дітьми. Це стосується як і позитивних так і негативних емоцій. Якщо підліток щасливий, так «на всі сто», але сіли його щось защеміло серце, то він відчуває себе страшно нещасним[2, с.41]. Ці стани нестримної радості і глибокого відчаю можуть швидко змінювати один одного, переважна навіть протягом одного дня настрої підлітка рідко буває «чорним» або «білим», але зазвичай «смугасте як зебра».

Відомо, що емоційна сфера як стійка властивість індивідуальності, як одна з психологічних складових темпераменту виконує системо утворюючу функцію у структурі рис особистості та окремих її якостей; емоції та емоційність беруть участь у регуляції діяльності, є детермінантами успішності діяльності та спілкування.

Ця проблема є предметом великої кількості психологічних праць. Цілком природно, що в цій складній області все ще залишається багато невирішених питань, а їх ще більше, ніж знайдених відповідей.

Значення емоції інтересу в еволюційному розвитку цивілізації і в індивідуальному розвитку індивіда важко переоцінити. На думку С.С.Томкінса "Без інтересу розвиток мислення та концептуального апарату було б серйозно порушено. Взаємовідносини між інтересом і функціями мислення і пам'яті настільки великі, що відсутність афективної підтримки з боку інтересу загрожує розвитку інтелекту не в меншій мірі, ніж руйнування тканини мозку. Щоб думати потрібно переживати, бути збудженим, постійно отримувати підкріплення. Немає жодного досвіду, яким можна було б опанувати без стійкого інтересу " [4, с.412].

Список використаних джерел:

1. Ізард К.Е. Психологія емоцій. /К.Є. Ізард; - СПб.: Пітер 2000. – 464с.
2. Кошлянь И.Г. Сочетания индивидуальных типов эмоциональности подростков: попытка классификации / И.Г.Кошлянь// Психологія сучасності: наука і практика (тези). II частина. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2004. — С. 41 – 43.
3. Немов Р.С. Психологія: Підручник для пед. вузів/Р.С. Немов; М.: Владос, 2001. – 304с.
4. Райс Ф. Психологія підліткового і юнацького віку. /Ф. Райс; - 8-е видання. - СПб.: Пітер, 2000. – 812с.
5. Реан А. Характерологические особенности подростков – деленквентов/ А.Реан//Вопросы психологи. – 1991. – №4. – С.139 -144.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ГРУПІ

Слабецька Дарина, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Хунавцева Н.О., кандидат психологічних наук, доцент

Студентська група – це особливий вид малої соціальної групи, який формується на певний період часу для здійснення навчальної діяльності[1]. У студентській групі виникають і здійснюють свій вплив взаємодії, які мають характер співробітництва, змагання, конкуренції, конфліктів, напруженості тощо. Доведено, що як безпосередньо, так і опосередковано вони сприяють, а інколи заважають діяльності як і групі загалом так і студенту, як індивіду.

За Л. С. Виготським [2], студентська група об'єднує студентів спільною навчальною діяльністю як провідною в даний період розвитку особистості. Лузан П. Г. і Жалдак Л. М. [4, с. 53] відзначають, що вже з перших місяців функціонування студентської групи її слід розглядати не тільки як систему міжособистісних взаємин, а і як об'єднання мікрогруп. Характеризуючи студентську групу вчені виділяють [2; 3;4] такі її показники, як: організаційна єдність (здатність до ділового об'єднання для розв'язання практичних завдань); психологічна єдність (загальний настрій, тон групи, який створює ефект захищеності для кожного її члена; трьома сторонами психологічної єдності академічної групи виступають інтелектуальна, емоційна й вольова); підготовленість групи (досвід спільної діяльності, який накопичила група, набуті нею уміння діяти усім разом); моральна спрямованість (одна з найважливіших ознак студентської групи; студентська група може бути згуртованою, підготовленою до спільної діяльності, зосереджувати зусилля на доланні труднощів, але назвати її колективом можна буде лише тоді, коли її спрямованість буде співпадати з моральними нормами вищого навчального закладу й суспільства в цілому).

Міжособистісний конфлікт – це значуща психологічна проблема, яка вимагає вирішення. Обидві сторони конфлікту намагаються вести себе активно, щоб розв'язати протиріччя, що виникли на користь однієї чи обох сторін [4, с. 108].

О. В. Винославська [4, с. 67] пояснює, що в академічній групі з високим рівнем розвитку підвищуються вимоги до кожного її члена, особливо до її лідерів. Тому якщо хтось не відповідає стандартам групи, він може бути витісненим із неї. На такому рівні найчастіше виникають конфлікти у студентській академічній групі. Розвиток взаємовідносин студентського колективу і особистості проходить через декілька стадій: адаптація суб'єкта як члена нової групи, індивідуалізація (вона полягає у заостренні протиріч між досягнутим результатом адаптації (тим, що студент став "таким, як усі") і потребою студента у максимальному вияві себе як неповторної особистості, що має свою індивідуальність, яка при цьому не задовольняється); інтеграція особистості у групі (студент зберігає лише ті індивідуальні риси, що відповідають необхідності й потребам групового розвитку, а також власну потребу здійснити значущий внесок у життя групи). На кожному з цих етапів може виникати особистісний дисонанс та конфлікт у цілій групі.

Отже, студентська група може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на кожного члена групи залежно від того, які цінності, норми та правила встановлені у групі, на що вона спрямована.

О.Я. Анцупов та О.І. Шипілов, враховуючи негативні наслідки конфліктної взаємодії, відмітили, що запобігання конфліктам є ще більш важливою складовою, аніж конструктивне їх вирішення. Можна уникнути негативних наслідків, якщо вчасно зреагувати й провести профілактику конфліктних ситуацій, що охоплює чотири напрями:

- 1) створення об'єктивних умов, які перешкоджають виникненню та деструктивному розвитку передконфліктних ситуацій,
- 2) оптимізація організаційно-управлінських умов створення й функціонування організацій,
- 3) усунення соціально-психологічних чинників виникнення конфліктів,
- 4) блокування особистісних чинників виникнення конфліктів. Як зазначають науковці, для того, щоб профілактика була успішною, всі пункти потрібно використовувати у безпосередній взаємодії та одночасно за всіма напрямами [6, с. 241].

Список використаних джерел

1. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М.: Эскимо, 2009. – 512 с.
2. Виготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Виготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Винославська О. В. Психологічні особливості студентської групи / О. В. Винославська // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №7. – С. 65-70.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб.: Питер, 2005. – 544 с.
5. Жалдак // Педагогіка толерантності. – №2. – 1999. – С.53-56.
6. Лузан П. Г. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна / П. Г. Лузан, Л. М.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Сочинська Руслана, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Кулакова Л. М., кандидат психологічних наук, доцент

Одним із найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування творчої особистості, адже формування у людей творчого способу мислення є соціальною

необхідністю. Нові умови і перспективи розвитку суспільства, загальні тенденції науково-технічного й економічного прогресу висувають все нові й нові вимоги до підготовки підростаючого покоління, що стане в майбутньому запорукою успішного існування людської спільноти.

Визначень творчого потенціалу в літературі дуже мало, це в свою чергу свідчить про те, що дане поняття характеризується багатоаспектністю та складністю підходів щодо його вивчення. Найширшим є визначення творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості [2]. Стосовно окремого індивіда творчий потенціал визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері її діяльності, яка має суспільне значення [1, с. 243.].

Структура творчого потенціалу людини складна для досліджень і викликає безліч суперечок, оскільки емпіричне поле фактів, що відносяться до даної проблеми, дуже широке. На думку ряда дослідників, структура творчого потенціалу складається з наступних компонентів: мотивація до активної пізнавальної діяльності (потяг до творчості, спрямованість на самореалізацію, пізнавальна потреба, спрямованість на досягнення мети, прагнення до успіху); творчі здібності (уява, пам'ять, нестандартне мислення, фантазія, інтуїція); досвід творчої діяльності (знання, уміння та навички щодо розв'язання нестандартних задач та прийняття нестандартних рішень); характерологічні особливості особистості (активність, ініціативність, впевненість, наполегливість, працездатність, комунікативність, організованість, самостійність). В. О. Моляко представляє загальну структуру творчого потенціалу, як задатки, схильності, які проявляються у наданні переваг чомусь; інтереси, їх спрямованість і частота; допитливість, прагнення до створення чогось нового, швидкість в засвоєнні нової інформації; прояві загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працьовитість; порівняно швидке і якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здатність до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [17, с. 7].

Структура творчого потенціалу в дослідженні Л. В. Єлагіної представлена наступним чином: у горизонтальному зрізі – сукупність власне потенційної, мотиваційної та когнітивної складових; у вертикальному зрізі – єдність предактуального і постактуального; в якості сутнісних характеристик творчого потенціалу – багаторівневість змісту, діалогічність, соціальність, системність. Операціонально-діяльнісний компонент представлений інтегративною цілісністю потенціалів на рівні загального (прогностичний, проектувальний, комунікативний, організаційний,

рефлексивний, психомоторний) і на рівні особливого (емоційно-образний, слуховий, руховий, координаційний, сценічний, компенсаторний) [1, 3].

Ряд вчених (Дж. Гілфорд, П. Торренс, В. Дружинін) у структурі творчого потенціалу центральної складової визначають креативність – здатність до творчості. У загальному розумінні здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Креативність як властивість особистості виявляється в тенденції до вирішення проблем повному, новими засобами, методами. Тобто, максимальне виявлення творчого потенціалу виникає в тих ситуаціях, коли людина намагається використовувати нетиповий для себе засіб, метод вирішення проблеми.

Цікавим є підхід К. В. Петрова, у структурі творчого потенціалу вчений виділяє наступні компоненти: мотиваційний (що включає навчально-пізнавальну мотивацію, мотивацію до творчості і мотивацію до саморозвитку) і компонент здібностей (що включає загальні здібності, здібності до творчості в будь-якому виді діяльності і здатність до якогонебудь виду діяльності).

Рушійною силою і ядром творчого потенціалу є внутрішні чинники особистості. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Зазначимо, що суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із зовнішніми (соціальними) умовами. Людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй притаманна внутрішня потреба в соціальному визнанні себе як особистості. У зв'язку з цим вчені відзначають важливу роль соціального чинника у процесі актуалізації потенційних резервів особистості, підкреслюють необхідність створення соціокультурного розвивального простору, в якому особистість, набуваючи соціальний досвід, зможе самореалізувати свої природні потенції і задатки. Тобто, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними, так і внутрішньо особистісними факторами, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості [2, с. 80].

Список використаних джерел

1. Волков Б. С. Психологія розвитку людини : навчальний посібник / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – М. : Академический Проект, 2004. – 224 с.
2. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості / І. О. Мартинюк // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996. – 792 с.
3. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9.

УДК 159.922.73:316.4

**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОДОЛАННЯ ПОЧУТТЯ
САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ****Сукнацька Анастасія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Кулакова Л. М., кандидат психологічних наук, доцент*

Проблема самотності особистості є об'єктом уваги в різних галузях науки: психології, педагогіці, культурології, соціології, що вказує на її інтегративний характер, теоретичну та практичну значущість. З кожним роком збільшується кількість робіт, що присвячена проявам, детермінантам та генезису самотності, однак єдиної моделі, яка б пояснювала сутність та всю багатогранність даного поняття й досі немає. Зокрема, самотність розглядалася в роботах таких авторів: філософів – Й.В. Гете, Ж.-Ж. Руссо, Г.І. Ціммермана, А.В. Петровського, А.І. Тітаренко, Н.В. Хамітова та інших; зарубіжних учених – Е. Фромма, Е. Еріксона, Р. Вейс, Д. Зілбург, М. Міцелі, Б. Морош, Л. Пепло, С. Маргуліс, В. Дерлега, Г. Салліван, Д. Рисмен, а також вітчизняних – Ю.М.Швалба, О.В. Данчевої, В.І. Сіляєвої, І.С. Кона, Н.Є. Харламенкової, І.В. Бабанової та багатьох інших.

Соціальну природу самотності визначають представники когнітивного підходу Л. Пепло, М. Міцелі, Б. Морош. Вони припускають, що самотність настає у тому випадку, коли індивід сприймає невідповідність між двома чинниками – бажаним і досягнутим рівнем власних соціальних контактів. Вони вважали, що самотність – це складне відчуття, що охоплює особистість в цілому – її відчуття, думки, вчинки. У дослідженнях Л. Е. Пепло і її колег, представників когнітивного підходу, розуміння важливості суб'єктивного аспекту в переживанні стану самотності та врахування ролі самооцінювання і самопізнання є головною характеристикою когнітивних моделей самотності [1, с. 175].

На думку Е. Фромма, самотність – переживання людиною стану відчуженості від суспільства. Цей стан можна розглядати як універсальне, стійке переживання, апіорі притаманне вільній особистості на всіх етапах її розвитку. Е. Фромм називав потребу у зв'язку з навколишнім світом глибинною людською потребою. «Почуття повної самотності веде до психічного руйнування, так само як фізичний голод – до смерті» [2, с. 318]. Ця зв'язаність з іншими з ідентична фізичному контакту. Індивід може бути фізично самотній, але при цьому пов'язаний з якимись ідеями, спогадами, моральними цінностями або хоча б соціальними стандартами. Це дає йому почуття спільності. Індивід може жити серед людей, але при цьому відчувати почуття повної ізоляваності.

Розуміння самотності може бути зведена до наступного: індивід не може знайти необхідний йому емоційний відгук в процесі спілкування і, як наслідок, відчуває самотність. Сучасна людина найбільш гостро відчуває самотність в ситуаціях інтенсивного, іноді примусового спілкування. Це може спостерігатися де завгодно: в міському натовпі, на роботі, в сім'ї, серед друзів або знайомих. Велика кількість поверхневих зв'язків не є показником достовірності спілкування, єднання з іншими людьми. Збільшення контактів становить лише зовнішню сторону спілкування, внутрішньою ж змістовною стороною є відносини етичного плану. Саме цього виявляється позбавлене «спілкування», переобтяжене контактами і поверхневими зв'язками, що, на думку вищезгаданих авторів, веде до самотності.

Сьогодні з своїми шаленими темпами розвитку породжує тривогу та невротизує суспільство. Перед людьми виникає безліч завдань, які диктуються соціумом. Досягаючи поставленої мети, слідкуючи за змінами в суспільстві вони часто не помічають особистісних змін. Зазвичай знаходячись у ситуації міжособистісної взаємодії людина почуває себе самотньою. Інколи самотність виникає внаслідок об'єктивних причин, адже турбуючись про задоволення власних потреб суспільство часто не помічає тих, хто потребує підтримки.

У контексті міжособистісної взаємодії дуже важливо детальніше розглянути питання про те, що спричиняє самотність. Передусім, слід зазначити, що самотність є однією з відчутних причин браку спілкування й задоволення соціальних зв'язків. Вона є одним з тих психологічних чинників, які впливають на емоційний стан людини, являє собою сукупність емоцій, що виникають у відповідь на відчутний дефіцит у соціальних контактах. Самотність поширена серед людей, які не мають близьких стосунків, у яких відсутні дружні зв'язки. Люди можуть опинитися в умовах самотності. Йдеться про експериментальну, географічну, соціальну ізоляцію. Все це викликає гострі емоційні реакції, котрі спричиняють в низці випадків психологічний шок, який характеризується тривожністю, депресією, а також актуалізує потребу у взаємодії.

Самотність – суб'єктивне переживання, тому не можна придумати єдиний спосіб його подолання, відповідний всім і кожному в будь-якому випадку. При наданні допомоги юнакам та дівчатам потрібно дотримуватися принципу «золотої середини», тобто приділяти їм достатньо уваги і розуміння, демонструвати готовність надання допомоги в скрутній ситуації, разом з тим заохочувати самостійність, активність у пошуку подолання переживання самотності.

Одним з видів допомоги може бути психолого-педагогічна підтримка. У тлумачному словнику С. І. Ожегова слово «підтримка» пояснюється як «допомога, сприяння, діяльна участь у чийсь справах з метою полегшення цієї діяльності». Виходячи з цього тлумачення, підтримка людей, що переживають самотність – це розділення їх переживань (адже ще О. Бальзак колись сказав: «Самотність – це чудова річ, але, все ж таки, необхідно, щоб хтось вам сказав, що самотність – це чудова річ») і спільна діяльність з перенесення самотності з відчуття власної відчуженості у позитивне переживання своєї унікальності [3, с. 124].

Список використаних джерел:

1. Пепло Л. Э. Одиночество и самооценка / Л. Э. Пепло, М. Мицели, Б. Мораш // Лабиринты одиночества : пер. с англ. / [сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского]. – М. : Прогресс, 2002. – С. 169-191.
2. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для самого себя / Э. Фромм. – М. : Изда, 2006. – 571 с.
3. Гримак Л.П. Одиночество / Л. П. Гримак. – СПб. : Изд-во Питер, 2004. – 401с.

УДК 159.922.76-056.49

ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ПСИХІКИ У ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Сульжук Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Луцик Г.О., викладач

Проблема формування особистості є домінуючою в системі психологічного мислення впродовж багатьох тисячоліть. Вчені прагнуть розширити свої уявлення про суть людської особистості, проте окремі її феномени так і залишаються непізнаними. До таких відноситься і область неусвідомлюваних проявів особистості, зокрема система психологічного захисту.

Вивчення механізмів психологічного захисту здійснювалося зарубіжними та вітчизняними вченими, представниками різних наукових напрямів, зокрема найбільший вклад у розкриття даного феномена зробили Ф. Басін, Х. Гжеголовська, Н. Гошовська, Б. Зейгарник, О. О. Іллюк, Н. Мак-Вільямс, Ю. Савенко, В. А. Ташликов, Д. Тігаренко, З. Фрейд, О. В. Чумакова, В. Шебанова, І.О. Ярмиш.

Механізми психологічного захисту – це особлива психічна активність, що реалізується у формі специфічних прийомів переробки

інформації, котрі можуть захистити особистість від почуття сорому за себе та втрати самоповаги в умовах мотиваційного конфлікту. Психологічний захист проявляється в тенденції зберігати звичну усталену думку про себе, відкидаючи або майстерно спотворюючи інформацію, що розцінюється як несприятлива і руйнівна для базових уявлень про себе та інших особливо значущих об'єктів.

3. Фрейд у своїх працях писав, що захисні механізми є вроджені, вступають у дію в екстремальних ситуаціях і виконують функцію «зняття внутрішнього конфлікту». Згідно з А. Фрейд, Его і механізми психологічного захисту розвиваються. Процес розвитку Его полягає у формуванні дедалі досконаліших способів захисту від зовнішніх і внутрішніх конфліктів; таким чином знижується рівень тривожності, зникає суб'єктивне почуття дискомфорту, яке заважає процесу адаптації.

Серед вітчизняних дослідників найбільший внесок у розробку проблеми психологічного захисту вніс Ф.В. Бассін, який розглядає психологічний захист, як найважливішу форму реагування свідомості індивіда на психічну травму [1].

В основі сучасних уявлень про механізми психологічного захисту домінують пізнавальні теорії Х. Гжеголовської. Автор вважає, що в основі захисної діяльності, спрямованої на зниження тривоги або підвищення самооцінки, лежить захист «Я» за допомогою спотворення процесу відбору і перетворення інформації [3].

Подібну позицію займає О. Чумакова, яка трактує захисні механізми як вироблені в онтогенезі стратегії несвідомого викривлення афективних і когнітивних аспектів тих ситуацій, які несуть загрозу сформованій картини світу [6].

В доповнення Д. Тітаренко зазначає, що психологічний захист спрямований на мінімізацію негативних переживань, пов'язаних з конфліктами, які ставлять під загрозу цілісність особистості. Подібні конфлікти можуть провокуватися як суперечливими установками в самій особистості, так і неузгодженістю зовнішньої інформації та сформованого в особистості образу світу та образу «Я» [5].

Підтримує автора і В. Ташликов, розглядаючи психологічний захист як механізм адаптивної перебудови сприйняття й оцінки, що виступає у випадках, коли особистість не може адекватно оцінити почуття занепокоєння, викликане внутрішнім або зовнішнім конфліктом, і не може впоратися зі стресом [2].

Таким чином, можна узагальнити, що більшість дослідників сходяться на думці про те, що психологічний захист – це реакція на психічну травму, яка спрямована на зниження напруги, тривоги та на мінімізацію негативних переживань.

Спробу класифікації захисних механізмів реалізував Н. Мак-Вільямс. Він розділив захисні механізми на два рівні за мірою їх «примітивності», тобто в залежності від того, наскільки відчутно і сильно їх застосування перешкоджає людині адекватно сприймати реальність: первинні та вторинні захисні механізми. Особливістю примітивних захисних механізмів є їх автоматичний характер (миттєве «ввімкнення») і відсутність зв'язку з принципом реальності. Вони працюють на рівні первинного процесу, не допускаючи у свідомість матеріал, проти якого вони спрямовані. Вторинні захисти характеризуються більш специфічною дією (спрямовані тільки на почуття або на конкретні аспекти сприйняття і переживань) та обов'язковою участю мислення. Вони менше спотворюють реальність, більш адаптивні та розпізнавані за наявності раціональних і раціоналізуючих компонентів [4].

Сучасне суспільство характеризується низьким рівнем правової культури молоді. Як наслідок, зростає кількість підлітків, схильних до девіантної поведінки. Підлітки-девіанти характеризуються поведінкою, яка включає систему вчинків, що відхиляються від прийнятих у суспільстві правових і моральних норм, які проявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу соціалізації.

Згідно дослідження І. Ярмаш, до основних захисних поведінкових реакцій підлітків-девіантів відносять: відмову (пасивний протест), опозицію (активний протест), імітацію, компенсацію, емансипацію. Поведінкові реакції носять експресивний характер, доступні зовнішньому спостереженню і реєстрації. З подальшим формуванням особистості підлітка з'являються більш зрілі психологічні захисні механізми, в реалізації яких беруть участь психічні функції від сприйняття та емоцій до пам'яті і мислення, а саме: заперечення, витіснення, подавлення, заміщення, раціоналізація, регресія, реактивне утворення. Вони дозволяють підліткові адаптуватися до середовища не за рахунок змін зовнішнього світу, а через внутрішні зміни – трансформації світу та образу свого «Я». Однак вибір психологічних захистів частіше пов'язаний з адаптивними здібностями підлітка, які визначають можливість адаптивної регуляції психічного стану [7].

Отже, в основі механізмів психологічного захисту лежить потреба утвердити себе в очах навколишніх, а також потреба в самостверженні у своїх очах, потреба в позитивному образі «Я».

Список використаних джерел

1. Бассин Ф. В. О силе Я и психологической защите/ Бассин Ф. В. // Вопросы философии. – 1969. – №2. – С. 118-126.

2. Журбин В. И. Понятие психологической защиты в концепциях З. Фрейда и К. Роджерса [Электронный ресурс] / В. И. Журбин. – Вопросы психологии. – 1990. – №4. – С. 14–23.
3. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Б.Д.Карвасарский. – СПб. : «Питер», 1999. – 752 с.
4. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание с-ры личности в клиническом процессе / Н. Мак-Вильямс. – М., 1998. – 480 с.
5. Тігаренко Д. С. Захисні механізми психіки людини [Електронний ресурс] / Д. С. Тігаренко // Проблеми екстремальної та кризової психології – Вип. 6. – Харків, 2009. – Режим доступу : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive>
6. Чумакова Е. В. Психологическая защита личности в системе детско-родительского взаимодействия – Диссертация на соискательство ученой степени кандидата психологических наук: 19.00.11 / Е. В. Чумакова; Санкт-Петербург, – СПбГУ, – 1998, – 200 с.
7. Ярмиш І.О. Психологічні механізми адаптації підлітків з кримінальною поведінкою в умовах примусової ізоляції: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.06 / І.О. Ярмиш; МВС України. Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 20 с.

УДК 159.922.8:159.955.4

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВИТОК РЕФЛЕКСІЇ У ЮНАЦЬКОМУ
ВІЦІ**

Тарадайник Дарія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Безперервна низка подій ХХ і ХХІ століть поставила людей в умови, коли стрес став характерним станом сучасної людини й гостро постала проблема вирішення цього стану. Розвиток інформаційних технологій, прискорення темпу життя, поява нових вимог на ринку праці в чітких конкурентних умовах, зростання глобалізації різних сфер економіки і соціального життя призвели до виникнення важких життєвих проблем. Усі ці умови життєдіяльності, вимагають від людини вміння самостійно створювати програму власних дій, моделювати ситуації, контролювати свої вчинки, рефлексувати [1].

Особливого значення рефлексія набуває за життєвих умов. Реалії сучасності часто стають причиною стресу, тому пріоритетним виявляється

своєчасне самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів в стресових ситуаціях та набування таким чином стресостійкості.

Стрес є рушійною силою у розвитку та протіканню психічних процесів, адже він вимагає від особистості розкриття власних ресурсів, мобілізацію усіх систем та актуалізацію пізнавальних процесів.

Формування самосвідомості та власного світогляду відбувається у юнацькому віці, тому важливо саме на цьому етапі оволодіти вміннями рефлексії у життєвих ситуаціях, що допоможе молодій людині швидко орієнтуватися у нових умовах життя та протистояти стресовим позиціям [2; 3].

Проблема рефлексії знаходить своє відображення у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених: в рамках підходів до вивчення свідомості (Л. С. Виготський, Н. І. Гуткіна, А. Н. Леонтьєв, І. М. Семенов, Є. В. Смирнова, А. П. Сопіков, С. Ю. Степанов та ін.), мислення (Н. Г. Алексєєв, А. В. Брушлінській, В. В. Давидов, А. З. Зак, В. К. Зарецький, Ю. Н. Кулюткін, С. Л. Рубінштейн, І. М. Семенов, С. Ю. Степанов та ін.), творчості (Я. А. Пономарьов, Ч. М. Гаджієв, С. Ю. Степанов, І. Н. Семенов та ін.), спілкування (Г. М. Андрєєва, А. А. Бодальов, С. В. Кондратьєва та ін.), особистості (К. А. Абульханова – Славська, Л. І. Анциферова, Л. С. Виготський, Б. В. Зейгарник, А. Б. Холмогорова та ін.) [1-4].

Погляди зарубіжних дослідників співзвучні з теоретичними поглядами на рефлексію вітчизняних психологів. Спільним у поглядах на саморефлексивну самосвідомість є позиція «спостерігача», безоціночна та неупереджена, що дозволяє фіксувати те, що відбувається, як у внутрішньому полі свідомості, так і навколо. Актуалізація рефлексивної самосвідомості відбувається природним шляхом в критичних життєвих ситуаціях, що інтенсифікують процеси самопізнання. Завдяки рефлексії людина здійснює аналіз свого життєвого досвіду, свого змісту свідомості [4].

Таким чином, рефлексія, як спосіб пізнання себе і навколишнього дійсності розглядалася в чотирьох аспектах, онтологічному, гносеологічному, методологічному та аксіологічному. Рефлексія як метод дослідження колективних форм діяльності спілкування, мислення і свідомості досліджується в таких аспектах: кооперативному, комунікативному, особистісному та інтелектуальному. Останнім часом додалися екзистенційна, культуральна і саногенна види рефлексії.

У емпіричному дослідженні рефлексії брали участь студенти 4-го курсу, психолого-природничого факультету РДГУ, спеціальності психологія. Всього у дослідженні було залучено 40 осіб, чоловічої і жіночої статі. Їх вік склав від 19 до 23 років.

Для визначення рівня *рефлексії* були використані наступні методики: методика «Дослідження рівня розвитку рефлексивності» за А. В. Карповим і методика визначення рівня рефлексії (О.С. Анісімов). Отримані результати показали, що показники: *ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії* у студентів знаходяться на середньому рівні з переважанням низького рівня над високим. Це свідчить про поверхневий рефлексивний аналіз інформації у студентів, який здійснюється не по власній ініціативі, а під впливом обставин чи інших людей. Досліджувані можуть осмислити і проаналізувати те, що відбувається з ними, здатні співвідносити з предметною ситуацією власні дії, координувати, контролювати елементи діяльності відповідно до сучасних умов. Це проявляється у тому, що вони часто вдаються до обдумування того, що відбувається, схильні до самоаналізу в життєвих ситуаціях. У той же час їм властиво обмірковувати майбутню діяльність і планувати, прогнозувати імовірний результат діяльності. У поведінці студентів це проявляється у вигляді ретельного планування деталей, які мають велике значення для виконання майбутньої діяльності; частому уявному зверненні їх до майбутньої діяльності; занепокоєнні про майбутнє.

Таким чином, отримані результати дослідження за допомогою даних методик вказують на те, що у досліджуваних присутнє вміння описувати власні дії, проявляти часткове усвідомлення своїх специфічних характеристик, отримувати випадковий результат рефлексії, часто таким, який не відповідає реальним умовам ситуації, а також проявляється в стихійному, неорганізованому характері протікання рефлексивних процесів. Також спостерігається у студентів взаємодія із соціумом, вміння приймати іншу точку зору та розділяти її, співпрацювати та формувати самостійність мислення. Вони частково усвідомлюють свої специфічні характеристики, вміють полемізувати з собою, без наявності зовнішнього опонента.

Список використаних джерел

1. Степанов С. Ю., Семёнов И. Н. Психология рефлексии: проблемы и исследования / С. Ю. Степанов, И. Н. Семёнов // Вопросы психологии. – 1985 – №3. – С. 31-40.
2. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: От концептуальных структур к понятийным способностям / М. А. Холодная. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН». – 2012. – 288 с.
3. Леонтьев А. М. Деятельность. Сознание. Личность / А. М. Леонтьев. – М. – 1975. – 304 с.
4. Семёнов И. Н. Проблемы рефлексивной психологии решения

творческих задач / И. Н. Семёнов. – М. – НИИОПП АПН СССР. – 1990. – 26 с.

УДК 159.92

**ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ**

Хомич Володимир, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Рудюк О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Вивчення проблеми формування соціально-психологічного клімату (далі СПК) репрезентовано у науковій літературі широким колом дослідників (Л.В. Долинська, І.А. Зязюн, І.Ф. Кривонос, М.В. Левченко, Г.В. Локарева, Л.І. Міщик, О.Г. Мороз, Д.Ф. Ніколенко, О.В. Петровський, О.О. Почерніна, Л.О. Савенкова, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та ін.).

Як зазначає В.М. Шепель, «психологічний клімат – це емоційне фарбування психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей» [3, с. 127]. Прийнято вважати, що клімат відносин між людьми складається із трьох кліматичних зон – клімату суспільних відносин (соціальний клімат), клімату моральних цінностей певного колективу (моральний клімат), клімату неофіційних відносин, які складаються між учасниками групи (психологічного клімат).

СПК студентської групи – це узагальнююча характеристика всього внутрішнього оточення, яке проявляється в поведінці і міжособистісних стосунках між основними суб'єктами навчального процесу [1, с. 25]. Основними показниками СПК виступають характер відносин між студентами, викладачами і студентами, студентами і керівництвом ЗВО, викладачами.

Для сприятливого СПК характерне [2, с. 65]: переважання творчого, професійного настрою протягом дня навчання; почуття групової згуртованості та товариськості; високий рівень підготовки студентів; гарні взаємовідносини між викладачами і студентами; рівномірність розподілу об'єму навчання та навантаження на кожного студента групи; своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій; справедливість в оцінці діяльності студентів групи, а також розподіл винагороди; використання можливостей неформального лідерства для розв'язання навчальних та виховних задач; критика й самокритика; колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються тощо.

Для несприятливого СПК характерне [2, с. 80]: систематичні запізнення та довготривала відсутність на лекціях та семінарах; відкрите небажання навчатися; неточне виконання рішень і дотримання порад викладачів, пряме їх ігнорування; поширення чуток один про одного; прихована критика умов навчання; даремна трата часу, що розрахований на навчання та виховання; часті конфлікти між студентами й відсторонення колективу від їх спільного вирішення; часті порушення дисципліни; низька активність при обговоренні навчальних та спеціальних питань та відсутність критики та самокритики.

Формування й удосконалювання СПК студентської групи – це постійне практичне завдання викладача й куратора. Створення гарного СПК вимагає, особливо від викладача, не тільки теоретичних знань із педагогіки й психології, але також розуміння емоційного стану студентів, їхнього настрою, переживань, хвилювань, відносин один з одним [4, с. 37].

Загалом характер СПК в групі студентів залежить не в останню чергу і від того, якою була їх суспільна активність до вступу у ЗВО, від впливу умов життя й діяльності на їх особистість, від їх старанності у навчанні тощо.

Список використаних джерел:

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе / Н.П. Аникеева. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
2. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 348 с.
3. Шепель В.М. Управленческая психология / В.М. Шепель. – М.: Экономика, 1986. – 248 с.
4. Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в інституті східних мов: збірник наук. праць науково-практичної конференції / За редакцією проф. Є.С. Спіцина. – К., 2008. – 66 с.

УДК 159.92

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЮНАКІВ

Хомік Тетяна, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Хупавцева Н.О., кандидат психологічних наук, доцент

Одним з найбільш поширених в наші дні видів афектів є стрес. Він є станом надмірно сильного і тривалого психологічного напруження, яке виникає у людини, коли її нервова система отримує емоційне

перевантаження. Стрес дезорганізовує діяльність людини, порушує нормальний хід поведінки. Стреси, особливо якщо вони часті і тривалі, створюють негативний вплив не тільки на психологічний стан, а й на фізичне здоров'я людини. Тому важливим чинником якісної життєдіяльності є стресостійкість, що розглядається як уміння долати труднощі, пригнічувати свої емоції, проявляючи витримку і такт.

Стресостійкість визначається сукупністю особистих якостей, що дають змогу людині переносити значні інтелектуальні, вольові й емоційні навантаження, зумовлені особливостями професійної діяльності, без особливих шкідливих наслідків для діяльності людей, що її оточують, і свого здоров'я [3]. Розвиток стресостійкості має важливе значення у юнацькому віці. Саме в юності загострюються здатності до відчуження станів інших, здатності пережити емоційно ці стани як свої власні та відбувається пошук професійного самовизначення.

М. Духнович, підкреслюючи провідну роль особистісного компоненту стресостійкості, виділяє 3 етапи формування стресостійкості юнаків: перехід від зовнішньої, соціально сформованої орієнтації на професію до «ознайомлення з деякими видами професійних занять», тобто від соціального до індивідуального ставлення; усвідомлення можливості реалізації особистісних цінностей в межах обраної професії, індикатором чого стає інтерес та сформованість професійної Я – концепції; процес оволодіння професійною діяльністю, у якому досягається психологічне благополуччя особистості. На цьому етапі професійна спрямованість набуває цілковитої усвідомленості та характеризується дієвістю [2].

О. Зनावецька вважає повноцінну навчально-пізнавальну діяльність вагомим фактором формування стресостійкості юнаків, тобто вони повинні оволодіти вмінням вчитися самостійно. Основний акцент у такому навчанні робиться на контролюючому впливі з боку викладацького складу, на розвитку та вдосконаленні мотивів, пов'язаних з навчанням, психологічних механізмів цілесприйняття та цілепокладання, а також певних прийомів розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу [4].

Таким чином, центральною ланкою формування стресостійкості юнаків має бути професійно-особистісна підготовка, яка інтегрує всі інші елементи цієї системи. Саме орієнтація на особистісне становлення юнаків, на формування компонентів їхнього психологічного благополуччя лежить в основі сучасного підходу до проблеми формування стресостійкості, що, в свою чергу, виявляється у сформованих вміннях і навичках протистояти стресам. Шляхами досягнення стресостійкості є розширення обсягу міжособистісного сприймання і самосприйняття у діадному зв'язку «Я–Ти»,

у ході якого юнак досягає довершеності професійного розвитку, набуваючи вміння віддзеркалювати цей зв'язок.

Список використаних джерел:

1. Бодров В.А. Когнитивные процессы и психологический стресс / В. А. Бодров. // Психологический журнал. – 1996. – №4. – С. 64–74.
2. Коломієць Л.І. Психологічні особливості самоактуалізації осіб юнацького віку з різним рівнем стресостійкості / Л.І. Коломієць, А.С. Степова // Психологічний часопис. – 2017. – №3(7). – С. 70–81.
3. Крайнюк В. М. Механізми формування стресостійкості особистості / В.М. Крайнюк // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2004. – Т.6. – вип. 7. – С. 155–162.
4. Леонова А. Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса / А. Б. Леонова // Вестник Московского ун-та. – 2000. – №3. – С.4–21

УДК 159.92

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Хрипонюк Ірина, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Воробйов А.М., кандидат педагогічних наук, доцент

Термін «мотивація» використовується у сучасній психології у двоякому, диспозиційному і ситуаційному, розумінні: як визначення системи факторів, детермінуючих поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення) і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Диспозиції можуть активізуватися під впливом окремих ситуацій, та навпаки, активізація окремих диспозицій (мотивів, потреб) приводить до змін ситуації, точніше, її сприйняття суб'єктом [1, 18].

Під мотивацією ми розуміємо циклічний процес безперервного взаємного впливу та перетворень, у якому суб'єкт дії та ситуація взаємно впливають одне на одного, і результатом якого є реально простежена поведінка. Мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість та стійкість цілісної діяльності, спрямованої на досягнення окремої цілі. Мотив на відміну від мотивації - це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною характеристикою. Вивченням мотивації людини

займалися Д.Макклелланд, Д.Аткінсон, Г.Хекхаузен, Г.Келлі, Ю.Роттер, К.Роджерс, Р.Мей, О.М.Леонтьєв.

Важливу роль у навчанні студентів відіграє мотивація їх навчальної діяльності. Розуміння значущості інформації для суб'єкта учіння впливає на мотивацію учіння. Від того, як сформована мотивація, залежить результативність навчального процесу, адже мотивування забезпечує його системну якість. Як показують дослідження [2; 3], на базі загального мотиву навчальної діяльності (пізнавальної, професійної) у студентів з'являється певне ставлення до різних навчальних предметів. Воно обумовлюється: важливістю предмету для професійної підготовки; інтересом до певної галузі знань та до даної дисципліни; якістю викладання (задоволеністю навчальними заняттями по даній дисципліні); мірою складності оволодіння цією дисципліною, виходячи з власних здібностей; взаємостосунками з викладачем даної дисципліни. Всі ці мотиватори можуть мати різний вплив на ефективність навчання.

З метою вивчення особливостей навчальної мотивації студентів було проведено емпіричне дослідження на базі психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету. Дослідженням було охоплено 41 здобувач освітнього ступеня «бакалавр», які навчаються на 3 курсі. У ході дослідження було використано наступні психодіагностичні методики: методика «Визначення рівня знань», методика «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (модифікована А.А. Реаном, В.А. Якуніним) та методика «Вивчення мотивації навчання у вузі» Т.І. Ільїної, аналіз якості навчальної діяльності студентів, а також методи якісного і кількісного аналізу отриманих результатів.

Результати дослідження за методикою «Визначення рівня знань» показали, що майже половина студентів (5 осіб, 41 %), які мають високий рівень якісної успішності, високо оцінили загальний обсяг і глибину власних знань, але в той же час вони лише на половину оцінили достатність знань в обраній спеціальності та рівнем задоволеності власних знань. В той же час більшість студентів з низьким рівнем якості навчальної діяльності задоволені і рівнем і глибиною своїх знань, і їх відповідністю професійній діяльності.

Аналіз отриманих даних за методикою Т.І.Ільїної показує, що 37 % студентів мають високий та вище середнього мотив набуття знань, тоді як низький рівень мають 40% студентів. Мотив оволодіння професією, формування важливих професійних знань присутній у 24% студентів (високий рівень та вище середнього). 54% респондентів не стурбовані намірами оволодіти професійними навичками. Це може бути пов'язане з тим, що студенти не досить чітко уявляють зміст майбутньої професійної діяльності або не планують працювати по спеціальності, бо віднайшли себе

у інших сферах. Отримати диплом при формальному засвоєнні знань мають намір 39% студентів (високий та вище середнього). Така структура мотивів навчально-професійної діяльності відображає стан сучасної шкільної освіти, яка не спрямована на формування у школярів інтересу до отримання знань.

Зважаючи на те, що у більшості студентів пізнавальні інтереси недостатньо змістовні та стійкі, виникає необхідність спеціального розв'язання задачі по формуванню мотиваційної основи навчально-професійної діяльності, адекватної суспільному смислу цієї діяльності – засвоєнню теоретичних знань.

Список використаних джерел:

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
2. Левченко Т.І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності / Т. І. Левченко / Монографія. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 448с.
3. Малінка О. О. Психологічні проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів у сучасних умовах / О. О. Малінка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psyh.kiev.ua.

УДК 378.016:159.9-051

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Чалайдюк Катерина, здобувач Ос «бакалавр», РДГУ

Керівник: Луцук Г.О., викладач

В умовах нестабільного соціально-економічного суспільства зростає запит на використання послуг висококваліфікованих фахівців з базовою психологічною освітою. Зазначене посилює увагу дослідників щодо підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, оскільки від рівня їх кваліфікації залежить психологічне благополуччя тих людей, які звертаються до них за допомогою.

Проблемі готовності людини до професійної діяльності в сучасній психологічній науці приділяється особлива увага, оскільки формування готовності до професійної діяльності складає сутність професійного навчання та є головним критерієм його якості. Даною проблематикою займалися та досліджували з різних методологічних позицій такі відомі

вчені як: О. Бодальов, О. Бондаренко, В. Горгома, М. Д'яченко, В. Зарицька, Л. Кандибович, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Н. Чепелева та ін.

Готовність до професійної діяльності є предметом наукових досліджень в рамках педагогіки та психології. Зокрема, І. Ковальська визначає, що готовність – це стійке психологічне утворення, що забезпечує його здатність до успішного виконання завдань. [2, с.23]. Варто додати, що В. Сластьонін характеризував готовність як «особливий психічний стан, наявність у суб'єкта образу структури певної дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання». [5, с.78]. У своїх дослідженнях Л. В. Кондрашова розглядає готовність до діяльності як фундамент професіоналізму, основою якого є психологічна готовність – «складне особистісне утворення, що включає в себе ідейно-моральні і професійні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, оптимізм, налаштування на працю; спроможність до подолання труднощів, самооцінку результатів праці, потребу у професійному самовихованні, що забезпечує високі результати праці». [4, с.327]

У рамках нашого дослідження важливими є праці науковців, в яких розкривається зміст готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. На думку С. Кучеренко, психологічна готовність студентів-психологів до професійної діяльності являє собою розвиток, становлення необхідних ставлень, установок, досвіду, майстерності, які дають можливість людині усвідомлено здійснювати професійну діяльність. Слід зазначити, що формування готовності починається з поінформованості про характер діяльності, набуття необхідних знань, умінь, навичок, здібності їх реалізувати, при розвитку позитивного відношення до цієї справи, мотивованого підвищення вимогливості до себе. [3, с.107-111] У свою чергу, Ж. Вірна визначила поняття “професійна готовність майбутнього психолога”, як регулятор і передумова ефективної, творчої діяльності. Найбільш значними її факторами є мотивація, підготовка, самообілізація знань, установка на діяльність, властивості особистості та задоволеність працею. Також, автор вказує на те, що професійну діяльність психолога можна вважати успішною, якщо психолог як особистість володіє: мотивацією досягнення успіху; позитивним уявленням про образ «Я»; когнітивною позицією по відношенню до успіху чи неуспіху. [1, с.19] Розглядаючи різні визначення поняття “готовність”, можна констатувати, що вони взаємодоповнюють одне одного та засвідчують складність досліджуваного феномену й дають змогу переконатися, що готовність як важлива характеристика професіоналізму сучасного фахівця є складне й багатогранне явище.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу поняття «готовність майбутніх психологів до професійної діяльності» варто зазначити, що більшість дослідників сходяться на думці, що особистісна готовність

майбутнього психолога до професійної діяльності є соціокультурним і психологічним феноменом, що включає в себе впорядковану сукупність ціннісно-змістовних регулювальників, що забезпечують твердість його суб'єктної позиції і емоційно-вольових станів. У її структуру входять мотиваційний, когнітивний, конативний, рефлексивноціннісний та регулятивно-вольовий компоненти в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Таким чином, на нашу думку, готовність майбутніх психологів до професійної діяльності – це рівень сформованості в особистості майбутнього фахівця ряду професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують можливість ефективно здійснювати професійну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Вірна Ж. П. Професійна ідентифікація: побудова і валідизація тесту кольорових відношень (для діагностики усвідомлення професійного образу) // Практична психологія та соціальна робота, 2002. - № 3, с. 19
2. Ковальська І. Формування психологічної готовності членів громадських формувань до охорони державного кордону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.09 / І. Е. Ковальська. – Хмельницький, 2009. – 23с
3. Кучеренко С. М. Оценка психологической готовности студентов к профессиональной деятельности как одно из направлений повышения качества подготовки специалистов / Вісник Харківського університету, № 403, Серія психологія, Харків: ХДУ, 1998. – с.107–111
4. Кондрашова Л. В. Концепція “Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму” / Л. В. Кондрашової // Професійне становлення майбутнього вчителя : монографічний огляд. – Кривий Ріг, 2006. – с.327
5. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе / В. А. Слостенин // Советская педагогика. – 1981. – №4. – с.78

УДК 159.964.21:316,614,5

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ СВОБОДИ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Чмуневич Наталія, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Павелків Р.В., доктор психологічних наук, професор

Поняття свободи довгий час було предметом вивчення філософії. Зараз актуальності набуває вивчення психологічного виміру свободи у

зв'язку з тенденціями гуманізації суспільства, поширенням гуманістичної парадигми, становленням посткласичної наукової картини світу. Засадами дослідження слугували психологічні концепції свободи: свобода як усвідомлення і самосвідомість (Е. Фромм, Р. Мей, С. Мадді) [3, с. 12].

Свобода особистості все частіше розуміється не як формуюча зовнішнім впливом, а як здатна до саморозвитку, самовизначення й. Екзистенційний підхід та гуманістична психологія розглядають свободу як важливу умову функціонування особистості, складову її психічного здоров'я. У сучасній вітчизняній психології проблема свободи пов'язується з саморозвитком, самотворчістю, суб'єктивним способом буття (Г. Костюк, С. Рубінштейн, С. Максименко, В. Татенко, К. Абульханова, Д. Леонтьев та ін.) [2, с. 1].

Свобода – в найзагальнішому сенсі – наявність можливості вибору, варіантів розвитку події. Свобода людини передбачає, що вона є центром і метою свого життя; що розвиток її індивідуальності, реалізація її особистості – це вища мета, яка не може бути підлеглою іншим, нібито більш гідним цілям [1, с.61].

Ситуація соціальної нестабільності і невизначеності об'єктивно створює труднощі для сучасної молоді в розумінні і актуалізації феномену свободи. Досвід розуміння і актуалізації свободи особистості, придбаний в підлітковому і юнацькому віці, визначає подальшу життєву позицію людини. У зв'язку з чим представляється доцільним вивчати особливості і детермінанти розуміння свободи особистості.

Не слід ототожнювати свободу особистості з суб'єктивність особистості. Суб'єкт – це людина на вищому (індивідуалізовано для кожного) рівні активності, цілісності, системності, автономності. Розуміючи свободу як стратегію самовизначення на рівні свідомості і поведінки, ми спираємося на такі характеристики самовизначення, дані С. Л. Рубінштейном, як самопізнання (усвідомлення своїх внутрішніх властивостей, потреб, визначення життєвих цілей, цінностей та ідеалів) і вірність собі (збереження і по можливості відстоювання цих цінностей та ідеалів). Ми виходимо з положення про те, що свобода особистості в умовах спільної діяльності детермінується рівнем соціально-психологічної зрілості молоді, перш за все таких її параметрів, як спрямованість активності та організованість. Актуалізація уявлень про свободу особистості забезпечується ступенем включеності індивідів в спільну діяльність і рівнем їх персоналізації, а також станом статусно-позиційної структури індивіда в соціумі.

Безперечно, основним віковим діапазоном, в якому розгортаються численні зміни в осмисленні власного життєвого світу, розвиткові

суб'єктивної активності та професійного самовизначення, є юнацький вік, коли особливо актуалізуються потреби особистісного розвитку в їх різноманітних просторово-часових та соціально-структурних модифікаціях. Конкретизуючи зміст свободи особистості в юнацькому віці, важливо виокремити таку унікальну її якість як психологічний простір, який розуміють як суб'єктивно значущий фрагмент буття, що визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини та включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює, а, отже, оберігає усіма доступними їй фізичними та психологічними засобами.

Актуальність проблеми визначається і реальними протиріччями, що виникають в житті кожного підлітка. З одного боку, для повноцінного існування підліток потребує постійного опору в прагненнях до задоволення власних потреб, оскільки такий супротив забезпечує феномен актуального самопочуття і створює можливості розвитку. З іншого боку, подолання опору задоволення тієї або іншої потреби завжди є напруженим при відсутності відповідного емоційно-вольової ресурсу призводить до деструктивних ефектів: конфліктів, стресу, агресії, девіацій і т.п. Крім того, аналіз причин поведінкових відхилень у підлітковому віці в руслі особистісного підходу піднімає проблему вивчення форм і механізмів реалізації свободи. Свобода для підлітка – це мрія.

Таким чином, структура уявлень про свободу у сучасних підлітків і юнаків характеризується значно вираженою варіативністю кількісних і якісних відмінностей. Розуміння свободи в позитивному або негативному аспекті, сформованість моральних категорій визначають поведінку особистості в складних життєвих ситуаціях, що вимагають вибору певної стратегії поведінки в залежності від стану соціального середовища.

Список використаної літератури

1. Леонтьев Д. А. Психология свободы : к постановке проблемы самодетерминации личности / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – № 1. – Т. 21 – С.
2. Максименко С.Д. К вопросу о внутреннем пространстве свободы личности / С.Д. Максименко. – Проблемы сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Випуск 20. – Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2013. – С. 7-18.
3. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм ; [под общ. ред. П.С. Гуревича]. – М. : Прогресс, 1990. – 272 с.

УДК 159.922.1 : [316.954.52 : 316.6] - 053.6

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТРЕОТИПІВ НА ОСОБЛИВОСТІ
СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ****Шатковська Олена, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Савуляк В.О., старший викладач*

Гендерні стереотипи – це упереджені ідеї, характеристики та ролі, якими чоловіки та жінки, довільно керуються, визначені та обмежені їхньою статтю. Гендерні стереотипи являють собою серйозну перешкоду для досягнення реальної гендерної рівності та підсилюють гендерну дискримінацію. Тому для молоді є дуже важливим, вивчення та реалізація гендерної ролі.

Гендерна роль стосується психологічних та особистісних рис особистості, незалежно від її біологічної статі. Поведінка, що дотримується традиційних очікувань для людини (об'єктивна, аналітична, директивна, суб'єктивна, виховна, сприйнятлива) визначається як, секс тип, тоді як поведінка, що демонструє, як добре розвинені чоловічі, так і жіночі риси, вважається андрогінною. Соціальні уявлення щодо чоловіків і жінок стосуються норм їхньої соціальної поведінки, а також того, чим повинні відрізнятися один від одного чоловіка і жінки за своїми соціальними та психологічними якостями. У таких випадках невідповідність стереотипу може викликати осуд або нерозуміння з боку суспільства, і це може травмувати особистість. У процесі первинної соціалізації стереотипи активно функціонують як гендерні схеми.

Гендерні схеми – це когнітивні категорії гендеру. Вони управляють процесами обробки інформації, яка надходить таким чином, що побачене починає сприйматися, запам'ятовуватися та інтерпретуватися відповідно до уявлень про гендер [2, с. 55-59]. У 1985 році було встановлено, що гендер дитини впливає на те, яким чином її сприймають дорослі. Дослідники дійшли висновку, що така когнітивна соціальна категорія, як гендер, переважно направляє сприйняття однієї і тієї ж якості, передчуття та очікування стосовно дитини залежно від її гендеру. Віра в те, що дитина є хлопчиком, налаштовує на одні очікування, а віра в те, що дитина є дівчинкою, – на протилежні. Таким чином, батьки й оточення дитини формують її уявлення про себе та про свою гендерну ідентичність. [1, с. 13-15].

Гендерна ідентичність – це базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору приналежності до чоловічої або жіночої групи. Найбільш значуще, як людина сама оцінює свою ідентичність, що формується в певній культурі при взаємодії «Я» й «інших». Психологічна стаття – це сукупність особистісно-психологічних,

соціокультурних і поведінкових характеристик особистості. Взаємодіючи та спостерігаючи за оточенням, людина набуває уявлення про те, до якої групи відноситься і вибирає ті типи діяльності та поведінки, які відповідають її уявленню про чоловічу та жіночу поведінку і захоплення.

Стереотипи проявляються на всіх стадіях розвитку. У молодшому і дошкільному віці спостерігається чіткий поділ: вони майже не спілкуються, у них немає спільних інтересів. На більш ранніх етапах розвитку жінки та чоловіки починають прагнути до спілкування і знову ж потрапляють у владу своїх стереотипів – як наслідок, їм важко зрозуміти поведінку один одного. Стилі соціальної гендерної поведінки так само відрізняються, оскільки існують статеві відмінності в таких типах поведінки: інструментальній та експресивній, комунікативній, конкурентній і кооперативній, а також у поведінці, пов'язаній із орієнтацією на завдання або на взаємини [1, с. 18-22].

При подальшому розгляді проблеми планується дослідження причин виникнення у свідомості молоді даного феномену, того, наскільки сильно впливають гендерні стереотипи на устрій життя, самоідентифікацію та уявлення чоловіків та жінок «Я-реального» та «Я-ідеального». На даний момент можна сказати, що вплив гендерних стереотипів на світогляд сучасної молоді має досить значні та помітні наслідки, тому нам необхідно забезпечити середовище, в якому молоде покоління займатиметься більш поглибленим вивченням власної сексуальності та реалізації гендерної ролі.

Список використаних джерел

1. Баранова Т. С. Психологическое исследование социальной идентичности личности / Т. С. Баранова. – СПб. : Питер, 1994. – 467 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Шон Берн. – СПб. : Олма-Пресс Инвест, 2004. – 249 с.
3. Скрипкина Т. П. Взаимодействие как основание межличностных взаимодействий / Т. П. Скрипкина // Вопросы психологии. – 1999. – №5. – с. 21-30.

УДК 159.923

ФЕНОМЕН ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Шахрайчук Іванна, здобувач ОС «магістр», РДГУ

Керівник: Демчук О.О., кандидат психологічних наук, доцент

Однією з найважливіших проблем сучасної філософії, соціологічних і психологічних досліджень є проблема структурної будови та регуляційних функцій ціннісних орієнтацій.

Цінності кожної людини – цілий світ: складний, динамічний. Кожна людина відноситься до фактів свого буття диференційовано. Вона оцінює факти свого життя по їх значимості, реалізує ціннісне відношення до світу. Цінністю являється для людини все, що має для нього певну значимість, особистісний або суспільний сенс. Цінність – уявлення про те, що є святим для людини, групи, колективу, суспільства в цілому, переконання і переваги людей, виражені в поведінці. Цінності – це ідеї, цілі, ідеали, до яких прагне людина і суспільство. Існують загальноприйняті цінності, такі як, кохання, престиж, повага, знання, гроші, внутрішньо групові цінності – політичні, релігійні, індивідуальні. Цінності об'єднуються в систему, яка з віком та обставинами життя змінюється. Функції цінностей різноманітні. Вони являються певними орієнтирами в житті людини; вони необхідні для підтримки соціального порядку й виступають як механізм соціального контролю.

Історично поняття «ціннісні орієнтації» особистості розвивалося як поняття, що розкриває зв'язок «індивідуального» та «громадського» у свідомості людини, як єдність когнітивних і афективних процесів. Система ціннісних орієнтацій утворює змістовну основу мотивації поведінки і висловлює внутрішню основу відносин особистості з дійсністю [1, с. 28].

Ціннісні орієнтації – елементи внутрішньої структури особистості, що сформовані та закріплені життєвим досвідом індивіда в ході процесів соціалізації та соціальної адаптації, що обмежують вагоме від невагомого через прийняття особистістю певних цінностей [2, с. 152].

Цінності носять подвійний характер: вони соціальні, оскільки історично та культурно обумовлені, та індивідуальні, оскільки в них зосереджений життєвий досвід конкретного суб'єкта. На думку М. С. Яницького, система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості, будучи найважливішим його джерелом та механізмом, є психологічним органом, що зв'язує в єдине ціле особистість та соціальне середовище та виконує одночасно функції регулювання поведінки і визначення його мети [3, с. 163].

Отже, у світовій психології існує величезна кількість робіт, присвячених цінностям та ціннісним орієнтаціям, вивчається їх ієрархія. Висловлюючи певні якості особистості, ціннісні орієнтації в той же час є і засобом реалізації певних суспільних цілей.

Список використаних джерел

1. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості // Наука і освіта: Наук. практ. журнал півден. наук. центру АПН України. – Одеса. – 2008. – №4-5. – с.28-33.

2. Коханова О. П. Ціннісні орієнтації сучасної молоді: значущість та реалізованість / О. П. Коханова // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К.: Гнозис, 2014. – Вип. 31 (додаток 4). – Т.ІІІ. – С.152-158.
3. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. / М. С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.

УДК 159.922.8:177.82

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ
САМОТНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

Шевлюк Валерій, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Ямницький В.М., доктор психологічних наук, професор

Час показує – політичні й економічні успіхи скороминучі та відносні, а людина, її духовні цінності – вічні, безсмертні. Ось чому життя людини, її соціалізація, радості й тривоги, віра й сумніви ставляться сьогодні в центр суспільної уваги. Не тяжко здогадатись, що є важливішим і дорожчим для людини, ніж розкіш спілкування, духовність, моральність, особистий розвиток, взаємодопомога. Антиподом такому взаємозв'язку може бути самотність.

Тема самотності є надзвичайно актуальною в наш час, коли особливо динамічно проходить реконструкція світоглядних орієнтирів і здійснюються спроби знайти нові умови для комунікації не лише в нашій країні, а й в усьому світі. Самотність характеризує буття людини в соціальному середовищі, вказує на її природну відстороненість, на прагнення ствердити власну самототожність та на нереалізоване намагання єдності з «іншим», що яскраво проявляється в період студентської юності.

Проблема самотності знаходить своє відображення у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. На самотність як невід'ємний елемент буття людини особливу увагу звертають у добу Нового часу (Г. Гегель, Д. Юм, Б. Паскаль та ін.); філософія екзистинціалізму (А. Камю, Ж. П. Сартра, Е. Фромма, К. Ясперса); вітчизняні вчені (Є. Головахи, Г. Горак, О. Данчевої, В. Іванова, В. Роменця, Л. Сохань, Ю. Швалба ті ін.). Безпосередніх філософських досліджень самотності в Україні досить мало – варто згадати праці Н. Хамітові [1-5].

Значну цінність у дослідженні почуття самотності і вікових особливостей студентів мають праці видатних вчених: П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Т. В. Драгунова, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, Н. С. Лейтес, Ж. Піаже, Я. О. Пономарьов, Л. Сохань та ін [1; 2].

Перші уявлення про самотність належать античним філософам (Платон, Аристотель, Епікур), які зосереджували свої думки на тому, як уникати такого явища, і знаходили порятунок у дружбі. В епоху Середньовіччя почали більше цікавитись самотністю людини. Наприклад, у Августина Блаженного, страждання веде людину до відчуття відчуженості, до осмислення свого особистого «Я» як зовсім самотньої істоти, що приречена на самотнє існування. І тільки прямуючи до Бога людина зможе перебороти свій самотній стан. Представники доби Відродження (серед яких особливу увагу приділено поглядам М. Монтеня) високо цінують думку, що втеча від людей, так зване усамітнення, є можливістю збагатити своє власне «Я» [1; 3]. У філософії Нового часу інтерес до проблеми самотності виявляли Б. Паскаль та Д. Юм. Зокрема, Б. Паскаль досить чітко показав, що людина шукає товариства не тільки тому, що вона не може переносити самотність, але й тому що намагається забутись. Д. Юм вважав, що люди не тільки самотні у своїх стосунках з іншими людьми, але вони неминуче сторонні у відношенні до себе [2; 3]. У працях німецьких класиків (Г. Гегель) самотність постає як результат відчуження. Щодо цієї проблеми важливо звернути увагу на те, що сам процес відчуження аргументовано розкривається К. Марксом, де самотність трактується як хвороба, як те, що можна перебороти за певних обставин, розчиненням особистості в «абсолютній» системі або ж засобами зміни структури соціально-економічної системи [3].

У філософії екзистенціалізму (Н. Аббаньяно, А. Камю, Ж.-П. Сартр) досліджуються такі проблеми, як усвідомлення свого місця серед інших людей, вихід за межі самотності, пізнання стану свободи. Заглиблення в себе – засіб порятунку особистості [4].

У сучасній українській філософії на особливу увагу заслуговують праці Є. Головахи, Г. Горак, О. Данчевої, В. Іванова, В. Роменця, Л. Сохань, Н. Хамітова, Ю. Швалба. Згадані вчені розглядали проблеми, пов'язані з соціально-психологічним станом особистості, що перешкоджають встановленню особистих стосунків між людьми і сприйманню однією людиною іншої як особистості. Відсутність таких взаємовідносин переживається людиною як самотність [4].

Наш співвітчизник Н. Хамітов поділяє самотність на «зовнішню» і «внутрішню» або «екзистенційну». Під «зовнішньою» самотністю можна розуміти самотність, яка є результатом випадкової суперечності людини і

соціального середовища. «Зовнішня» самотність фізично відокремлює людину від інших людей, викидаючи за межі соціуму. Разом з тим «зовнішня» самотність може бути й наслідком випадку-конфлікту, який розгортається в межах соціуму. У цьому разі відбувається психологічне відокремлення людини від інших людей. Фізична та психологічна форми «зовнішньої» самотності близькі у тому, що їхні причини виступають стихійними відносно людини. «Внутрішня» самотність виступає результатом суперечності людини з собою, яка призводить до втрати та пошуку самодостатності і вже на цій основі до суперечності людини та суспільства [1; 3].

Таким чином, методологічне значення опрацьованих теорій, концепцій, полягає в тому, що на основі їх аналізу стало можливим демінуванні самотності в її суб'єктивному аспекті, визначення власного підходу до вивчення феномену самотності, в якому знаходять відображення розуміння самотності як детермінанти деформованого розвитку особистості і як ресурсу розвитку особистості [2].

Отже, самотність - соціально-психологічне явище, емоційний стан людини, який пов'язаний з відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми або зі страхом їх втрати в результаті вимушеної або наявної психологічної причини соціальної ізоляції. У рамках цього поняття розрізняють два різних феномени - позитивна (усамітнення) і негативна (ізоляція) самотність. Як психологічний процес самотність має і позитивний вплив, оскільки сприяє активності по відношенню до себе, викликає потребу в самопізнанні й самодослідженні, у самовизначенні.

Список використаних джерел

1. Вейс Р. Питання вивчення самотності / Роберт Вейс / Лабіринти самотності / Пер. з англ.; сост, общ.ред .. і предисл. Н. Є. Покровського. М., 1989. 624 с.
2. Малишева С. В. Особливості почуття самотності у підлітків / Світлана Василівна Малишева/ // Вісник МГУ. Серія 14. Психологія, 2001. № 3. С. 63-68.
3. Неумоева Є. В. Самотність як психічний феномен і ресурс розвитку особистості в юнацькому віці / Олена Віталіївна Неумоева: автореф ... дис. к. психол. н: 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія, Тюмень, 2005: Тюменський держ. університет. - 25 с.
4. Пузанова Ж. В. Самотність: можливості емпіричного дослідження / Жанна Василівна Пузанова // Вісник РУДН. Серія - Соціологія, 2008. № 4. С. 28-39.

УДК 159.922.8:316.61

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ
СОРОМ'ЯЗЛИВОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ****Шевчук Оксана, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ***Керівник: Сторож О.В., кандидат психологічних наук, доцент*

Сором'язливість накладає відбиток на різні аспекти життя людини. При цьому розвиток особистості в юнацькому віці припускає розширення кола спілкування, світогляду, а поведінка сором'язливого юнака позбавляє його соціального і міжособистісного спілкування. Це може призводити до замкнутості і самотності, що в свою чергу підвищує рівень тривожності і призводить до розвитку невротичних розладів.

Юнацький вік етап формування самосвідомості і власного світогляду, етап прийняття відповідальних рішень.

На даному віковому етапі юнаку важливо набути досвіду прийняття самостійних рішень, наполегливості в їх реалізації, відповідальності за наслідки власних дій, визначення життєвих планів, висування цілей і способів їх досягнення, адекватних його здібностям, можливостям, соціальним умовам. У цей час юнаки і дівчата включені в широкую мережу соціальної і міжособистісної взаємодії. Сором'язливість як особистісна риса несе безліч труднощів у їх здійсненні, заважає людині відчувати себе повноцінною особистістю, перериває контакти, провокує розвиток комплексу хронічних переживань (дратівливості, туги, провини, самотності, страху, тривоги, сорому та ін.). У зв'язку із цим важливим аспектом представленої наукової проблематики є контекст, що дозволяє акцентувати увагу на особливості проектування життєвих перспектив сором'язливою людиною в юності.

У вітчизняній та зарубіжній літературі сором'язливість була предметом досліджень таких вчених: О.М. Бойцова, Л.М. Галігузова, А.Б. Добрович, Ф. Зімбардо, Р. Кеттелла, І.С. Кона, В.М. Куніцина, К. К. Платонова та ін [1-6]. Значну цінність у дослідженні юнацького віку відіграли праці видатних вчених: Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Т. В. Драгунова, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, Ю.І. Кулагіна, Н. С. Лейтес, В.С. Мухіна, В.Р. Павелків, Ж. Піаже, Я. О. Пономарьов, О. В. Скрипченко, Л. В. Сохань та ін [3].

На думку багатьох психологів і педагогів 80-90х років сором'язливість є однією з найбільш поширених і складних проблем міжособистісних відносин.

Відомо, що труднощі при знайомстві з людьми, що виникають негативні емоційні стани в ході спілкування, труднощі у вираженні своєї думки, зайва стриманість, невдале пред'явлення себе, надмірна зосередженість на собі, призводить до втрати віри у свої сили, в можливість чогось досягти. Втрачається довіра до інших людей. Це призводить до того, що людина стає неактивним будівельником життя, а пасивним учасником подій [2].

Психоаналітики вважають, що сором'язливість виникає через внутрішніх конфліктів, а соціологи кажуть, що норми і установки суспільства роблять людей соромливими [2].

Поняття «сором'язливий» часто вживається в повсякденному житті як вираз, який розкриває особистісні властивості людини. Але на даний час не існує однієї дефініції поняття «сором'язливість». За визначенням К.К. Платонова сором'язливість розглядається як емоційний стан, який визначається наявністю вираженого психологічного бар'єра, заважає спілкуванню і супроводжується думками про свою неповноцінність та ілюзією негативного відношення об'єктів спілкування. Під впливом сором'язливості відбувається зниження комунікативних здібностей, виникають труднощі і звуження сфери спілкування [5]. В. М. Куніцина визначає сором'язливість як властивість особистості, яка виникає в людини, котра при певних обставинах міжособистісного неформального спілкування постійно відчуває труднощі. Це проявляється у нервово-психічній напрузі і розрізняється низкою специфічних змін самосвідомості та різноманітними порушеннями в мовній діяльності, психомоториці, емоційних, вольових, мисленевих процесах [2; 3; 6].

Як процес сором'язливість проявляється по-різному в залежності від професій, віку і має певну інтенсивність та часові характеристики. Сором'язливість можна представити у вигляді площини, з одного боку якої знаходяться не сором'язливі люди, які надзвичайно рідко відчувають напругу в ситуації публічного виступу, чи при знайомстві, а з іншого – сором'язливі люди, які страждають від того, що не можуть бути розкутими в спілкуванні [1].

Як справедливо зазначає Ф. Зімбардо (1991), сором'язливість – поняття дуже розпливчате: чим пильніше ми в нього вдивляємося, тим більше видів сором'язливості виявляємо. По Ф. Зімбардо, сором'язливість – це риса людини, пов'язана з прагненням уникати спілкування чи ухилитися від соціальних контактів. Таке визначення не точно відображує суть даної риси [4]. У Оксфордському словнику сором'язливість окреслює стан сорому у присутності інших людей. На думку У. Джонса і Б. Карпентера сором'язливі люди описують себе, немов незграбних, бояться лихих язиків, які не вміють наполягати своєму і кажуть, що приречені на самотність [1].

Причинами виникнення сором'язливості загалом і особливо у юнацькому віці, на думку сучасних зарубіжних психологів можуть бути [6]:

а) детермінізм навколишнього середовища, який пояснює відсутність у особистості комунікативної компетентності впливом навколишнього середовища на сором'язливу людину (А. Адлер.);

б) біологічний детермінізм, який пояснює вплив сором'язливості на емоційно-вольову регуляцію особистості (Дж. Роттер, Е. Торндайк, Д. Уотсон);

в) вроджений детермінізм, який пояснює феномен сором'язливості з позиції реактивності та механістичності чи активності і творчості (З. Фрейд, Д. Зіглер та ін.);

г) фізіологічний детермінізм, який пояснює вплив фізіологічних факторів на психологічну і соціальну сором'язливість (Г. Айзенк, А. Деніелс, К. Ізард, Р. Кеттелл та ін.).

Отже, сором'язливість являє собою складний феномен, який має емоційно-когнітивне походження і супроводжується думками про власну неповноцінність та уявне негативне відношення інших об'єктів спілкування. Поєднання певних соціально-психологічних та генетичних умов, існування психологічної напруги під час міжособистісного спілкування і є передумовою формування особистісної сором'язливості.

Список використаних джерел

1. Великий психолого-педагогічний словник. – Ростов- на- Дону/ «Фенікс», 1999. – 576 с.
2. Галигузова Л. Н. Психологічний аналіз феномена сором'язливості // Питання психології / Л. Н. Галигузова. – М., 2000. – №5.
3. Кулагина І.Ю. Вікова психологія (Розвиток дитини від народження до 17 років): Навчальний посібник / І. Ю. Кулагина. - М.: Вид-во РОУ, 1996. – 180 с.
4. Зимбардо Ф. Сором'язливість (що це таке вже й як із нею справлятися) / Ф. Зимбардо. – СПб: Пітер Пресс, 1996. – 256 с.
5. Платонов К. К. О застенчивости / К. К. Платонов // Популярная психология: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов пединститутов / [Сост.: В. В. Миرونенко]. - М.: Просвещение, 1990. -399 с.
6. Хорвиц Л. М. Прототип одинокой личности // Лабиринты одиночества / Хорвиц Л. М., Френч Р. де С, Андерсон К. А.; пер. с англ. / [Сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского]. - М.: Прогресс, 1989. - 243- 274 с.

УДК 316.628-053.5

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Шоха Тетяна, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник Джеджерера О.В., викладач

Формування мотивації учнів молодшого шкільного віку без перебільшення можна назвати однією з центральних проблем сучасної школи. Її актуальність зумовлена постановкою задач для стимулювання учнів отримувати знання та формування в них активної життєвої позиції.

Проблему мотивації в психології досліджували такі зарубіжні та вітчизняні психологи як А. Маслоу, Д. Аткинсон, Б. Скіннер, Дж. Уотсон, П.К. Анохін, Н.А. Бернштейн, Р.С. Немов, К. Левін, О.М. Леонтьєв та інші.

Мотиваційна сфера особистості – це система мотивів, які виконують функцію спонукання, спрямування та регулювання діяльності. Від особливостей переважаючих мотивів залежить, які саме властивості і якості особистості будуть формуватися легше, швидше, а які - повільніше. У молодшому шкільному віці в дітей закладається основа мотиваційної сфери, яка є джерелом активності суб'єкта. Саме першокласники, в переважній більшості, зацікавлено і сумлінно ставляться до навчального матеріалу. Мотиви їх старанного ставлення породжуються самою навчальною діяльністю.

Для проведення психологічної діагностики мотиваційної сфери коректно використовувати методи спостереження та психологічної корекції, методики дослідження мотиваційної сфери, такі як тести «Дослідження мотиваційної готовності» О.Л. Венгера та «Дослідження мотивації навчання» М.Л. Гінсбурга і анкети «Дослідження рівня шкільної мотивації і адаптації» Н.Г. Лусканової та «Визначення соціальних мотивів» М.В. Матюхіної.

Особистість молодшого школяра характеризується специфічними особливостями мотиваційної сфери. У цьому віці потреби особистості розвиваються на основі тих, що сформувалися в дошкільному дитинстві. Передусім зберігається потреба у грі. Тому в перші дні перебування дитини у школі важливими засобами пробудження інтересу до навчання, полегшення складної навчальної діяльності є створення ігрових ситуацій, використання дидактичних ігор на уроці.

На думку доктора психологічних наук К. М. Поліванової, «адаптація шестирічок до школи не закінчується через вісім тижнів після початку навчання. За цей час діти звикають бути в школі, перестають її боятися. Але

розвиток навичок самоорганізації та підпорядкування загальним правилам - завдання всього першого року навчання.» [1, с. 74]

Гордеева Т.О. писала, що «у масових школах лідируючим фактором, який мотивує школярів до навчальної діяльності, є оцінки. Причому прагнення до отримання хороших оцінок не пов'язане однозначно ні з навчальною успішністю, ні з системою внутрішніх чи зовнішніх навчальних мотивів.» [2, с. 210]

Дослідження Н. І. Гуткіної динаміки мотивації в 1 класах початкової школи показали, що серед вступників дітей найчисленнішу групу (65%) становлять діти із середнім рівнем розвитку навчальної мотивації, з високим рівнем - 24% дітей, а з низьким - 11%. [3, с. 66]

У молодшого школяра при сприятливих умовах виникають і розвиваються такі найважливіші для всього майбутнього життя потреби, як потреба в розумовій діяльності, потреба в теоретичному осмисленні явищ, що спостерігаються, потреба в рефлексії і самооцінці й ін.

Для свідомості дитини, що навчається в початковій школі, найбільш значимі такі широкі соціальні мотиви, як мотиви самовдосконалення (бути культурним, розвинутим) і мотиви самовизначення (після школи продовжувати навчатися, працювати). Дитина усвідомлює суспільну значимість навчання, і це створює особистісну готовність до навчання в школі. Ці мотиви - результат соціальних впливів.

У практичній діяльності вчителя і шкільного психолога питання про мотивацію навчання є одним із самих важливих. При цьому дуже важливо зрозуміти, від чого залежить мотивація.

Отже, молодші школярі не відразу адаптуються до навчального процесу, тому їхньою провідною діяльністю буде не лише навчання, а й гра. Мотиви самовдосконалення та самовизначення є найбільш важливими соціальними мотивами для свідомості дитини, і вони є результатом соціальних впливів.

Список використаних джерел

1. Поливанова К. Н. Шестилетки: диагностика готовности к школе / К. Н. Поливанова. – Москва: Эксмо, 2010. – 270 с.
2. Гордеева Т. О. Мотивация учебной деятельности школьников и студентов: структура, механизмы, условия развития : дис. канд. псих. наук : 19.00.07 / Т. О. Гордеева – Москва, 2013. – 444 с.
3. Гуткина Н. И. Развитие учебной мотивации учащихся в первых двух классах современной начальной школы (лонгитюдинальное исследование) // Культурно-историческая психология. – 2007. – № 2. – С. 62-74.

УДК 159.922.7-056

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ГРУПАХ
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Шумак Юлія, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Джеджерера О. В., викладач

У нашій країні, як і в усьому світі, з різних причин зростає кількість дітей із відхиленнями у розвитку. Останнім часом міжнародна спільнота запропонувала використовувати для дітей із проблемами термін «діти з особливими потребами», який стосується однаковою мірою як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенями порушень.

Організація соціальної допомоги дітям, які позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психологічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності і Україні взагалі.

Діти з особливими потребами – це діти чий потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів пов'язаних з навчанням, засвоєнням знань, умінь та навичок.

Невід'ємною складовою людського життя є налагодження соціальних стосунків. Більшість дітей налагоджують дружні стосунки з ровесниками природним шляхом. Іванова І.Б. вважає, що деяким дітям, зокрема дітям з особливостями психофізичного розвитку, у цій справі доводиться допомагати (шляхом створення відповідних умов). Діти легше вступають у нормальні соціальні й дружні стосунки в середовищі, де такі взаємини цінуються та заохочуються. Це означає, що вчителі й вихователі мають регулярно створювати умови для розвитку позитивних соціальних взаємин учнів [1].

У дітей з певними обмеженнями бувають різні стосунки навіть між собою, не говорячи вже про інших дітей, адже є такі підлітки, які можуть сміятись з різних проблем які стосуються відставання у розвитку, або ж їх незрозумілими вчинками. Однак є діти, які розуміють, що не можна сміятись з особливих дітей з відхиленням і тому вони не дозволяють собі якусь незрозумілу поведінку у їх сторону.

Надання дітям допомоги в установленні дружніх відносин може бути складною проблемою для вихователів спеціальних дитячих дошкільних закладів. Незважаючи на те що деякі стратегії навчання довели свою ефективність при поліпшенні соціальної взаємодії між дітьми-однолітками, такі методики часто вимагають широкого використання підказок і зауважень вихователя.

Групові вправи зі встановлення дружніх відносин - це простий та ефективний спосіб розвитку соціальних умінь у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами [2]

В наш час існує досить багато різноманітних форм і методів організації дозвілля для дітей з особливими потребами. Ці методи залежать від особливостей самої дитини її фізичного та психологічного та психологічного стану.

Вихователі у своїх групах повинні створити сприятливу атмосферу, і всіляко вплинути на формування дитячих стосунків. Усі діти, незалежно від стану їхнього здоров'я, статі, раси, походження та інших чинників, повинні мати однакові права й можливості. А ще необхідно, аби усі діти відчували себе повноправними та цінними членами колективу. Це почуття для них надзвичайно важливе.

Отже, можна сказати, що складнощі у стосунках в дітей з особливими потребами виникають часто. Причиною цього є скутість та внутрішня замкнутість, проте вони краще почувають себе саме під час спілкування з іншими дітьми.

Список використаних джерел:

1. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів / І.Б.Іванова – К.: Логос, 2000. – 86 с.
2. Нижник О. Допомога дітям з особливими потребами: Психолог. Бібліотека / О. Нижник – К.: Главник, 2004.

УДК 159.98:331.54

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРИ ВИБОРІ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Якимчук Мирослава, здобувач ОС «бакалавр», РДГУ

Керівник: Демчук О.О., кандидат психологічних наук, доцент

Особливості професійної спрямованості психолога тісно пов'язані із специфікою його професійної діяльності, з тими вимогами, що вона висуває до його особистості [1, с.17]. Теоретичний аналіз літератури дозволяє визначити такі основні характеристики професії психолога: це гуманна професія, спрямована, насамперед, на забезпечення психологічного здоров'я людини; це соціально значуща професія, пов'язана з важливими соціальними явищами, відповідальна робота, оскільки завжди пов'язана з долею людей, і помилок не повинно бути; це високоінтелектуальна професія, оскільки повинна охоплювати всі сфери життя суспільства з

урахуванням складних заплутаних психологічних проблем, гнучко реагувати на численні несподіванки професійного життя; це творча професія, пов'язана з вирішенням нестандартних психологічних ситуацій; при цьому "творчість" не повинна виходити за межі прийнятих норм і цінностей; ця професія має велику свободу, багатоплановість професійних ситуацій, але ця свобода повинна перебувати в межах закону, при цьому неможливість чіткого планування і прогнозування результатів потребує значних інтелектуальних зусиль для успішного розв'язання завдань, може призвести до виникнення складних емоційних станів фахівців тощо.

Особливість сучасної ситуації, яка склалася в професійному самовизначенні психолога, полягає в тому, що нерідко для нових теоретичних осмислень необхідно спочатку розробити й використати на практиці конкретні методики (хоча по логіці речей це перед створенням методик розроблювачеві необхідно було б усвідомити мету й зміст такої методики). Методична діяльність починається тоді, коли психолог-практик самостійно готовий побудувати систему засобів для досягнення вже усвідомленої їм мети своєї діяльності [4, с.49]. Крім того, розширення практики професійного самовизначення нерідко призводить до того, що профконсультанти, пройшовши невеликий курс підготовки, приступають до обслуговування великої кількості людей, намагаючись за короткий час й без належного організаційного, теоретичного й методичного забезпечення вирішувати складні питання, які пов'язані із плануванням подальшого життя[2, с.51].

Як уже відзначалось, з найважливішим критерієм розвитку професійної орієнтації пов'язана поява проблеми волі вибору[6, с.13]. Наприклад, у філософській, педагогічній і художній літературі ця проблема займала особливе місце. І.С. Кін, підкреслюючи зв'язок образу людини й типу культури, вказує на те, що не випадково в антагоністичних суспільствах самостійність й ініціатива пригноблених проявлялася не тільки в праці, а й в умінні ухилитися від неї.

У вітчизняній педагогіці й психології накопичений багатий досвід у галузі теорії професійного самовизначення, що багато в чому визначив сучасні підходи до даної проблеми. Класичними дослідженнями щодо професійної орієнтації й профконсультування стали роботи Г.Балла, О.Бондаренко, Ф. Василюка, Е.Клімова, О.Голомштока, Л.Иовайши, В.Назімова, Є.Носенко, В.Панка, В.Рибалки, В.Семиченко, В.Татенко, Б.Федоришина, С.Чистяко-вої, Н.Чепелевої та ін. Особливістю всіх цих досліджень є усе більша увага до особистісних аспектів професійного самовизначення. Один з останніх варіантів концепції професійного самовизначення практичного психолога заснований на розробленій Р.Бернсом «Я-концепції» розвитку особистості (1986).

Під рівнем професійної спрямованості розуміється ступінь відповідності провідного мотиву переваги професії (отже, особистісного змісту) об'єктивному змісту професії. При високому рівні спрямованості близьким і потрібним людині є найбільш істотне в даній діяльності, те, у чому полягає її об'єктивне призначення[5, с.197]. При низькому рівні спрямованості провідним мотивом є потреба не стільки в діяльності, скільки в різних, пов'язаних з нею обставинах.

Нині можливо виділити такі мотиви: допомога людям, допомога собі, інтерес до науки, вплив психолога, бажання бути потрібним людям, спілкування з людьми і т.ін. Всього можна виділити 19 провідних мотивів. Переважаючими є мотиви допомоги людям і допомоги собі, а також бажання пізнати людину. Характерний усвідомлений і самостійний вибір професії психолога, де виключається вплив батьків, друзів і т.ін.Також необхідно позначити такі гуманістичні і особистісно-орієнтовані очікування від професії психолога, як вирішення проблем своєї сім'ї, допомога в основній роботі, розширення кругозору і духовне зростання [3, с.30].

При всьому різноманітті психологічних спеціальностей загальним для них є те, що всі вони: потребують висококваліфікованої праці, тривалої підготовки; відносяться до групи професій «людина -людина»; основними засобами в них виступають функціональні засоби праці; потребують високого рівня таких особистих якостей, як рефлексія, емпатія, критичність, інтерес до людей і т.ін.

Список використаних джерел

1. Бажин Е.Ф. Метод исследования локуса субъективного контроля / Е.Ф.Бажин, Е.А.Гольнкина, А.М.Эткинд // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 3.:іл.с.17.
2. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи/ АН УССР, 1986. – 142 с.:іл.с.51.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002 – 515с.:іл.с.30.
4. Кринчик Е.П. К вопросу о психологической поддержке профессионального становления психолога в процессе обучения на факультете психологии МГУ / Е.П. Кринчик – Вестник МГУ, 2004. – № 4. – С. 48 – 56.:іл.с.49.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев - М.: Политиздат, 1997. – 304 с.:іл.с.197.
6. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. — М.: Смысл, 2006. — 18 с.:іл.с.13.

Зміст

Вступ	3
Артемова О. Структурний аналіз кар'єрного самовизначення особистості майбутнього психолога	4
Артемова О. Динаміка ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів у процесі професійного навчання.....	6
Базилюк О. Творчий потенціал особистості як передумова її професійної самореалізації	8
Бігун Л. Психологічні особливості формування лідерських якостей у майбутніх психологів	11
Блищик Ю. Психологічні особливості адаптації до шкільного навчання людей з обмеженими можливостями	12
Болюх Т. Формування професійної ідентичності в студентському віці	15
Валага О. Формування Я-образу крізь призму професійної спрямованості у старшокласників	17
Воронко В. Дослідження і корекція перфекціонізму серед студентства	19
Гесаль О. Самоповага як чинник академічної успішності старшокласника	22
Главінська Е.С. Малюноква терапія як ефективний метод подолання агресивності молодших школярів	24
Гойко Я. Переживання як критерій об'єктивації емоційної сфери особистості	25
Головенко А. Психологічна готовність молоді до шлюбу	27
Голубчикова М. Психологічні аспекти сексуальності сучасної молоді	29
Гордійчук К. Експериментальне дослідження психологічних особливостей особистісно-професійного становлення старшокласників	31
Джеджера О. Індивідуальні особливості емоційного переживання студентами екзаменаційного стресу	33
Дідус Т. Феномен смисложиттєвих орієнтацій особистості	35
Євтушок Б. Використання казкотерапії у психологічній допомозі дітям, які переживають горе	38
Забегаліна Д. Основні психологічні детермінанти й чинники виникнення та розвитку тривожності і страху у підлітковому віці	40
Загуляєва В. Особливості міжособистісних взаємин з ровесниками у підлітковому віці	43
Зайцева О. Відмінності у структурі мотивації вибору професії мешканців міст і сіл	44
Зайченко І. Роль комунікативних здібностей у процесі формування особистості старшокласників	47
Зелена І. Соціальна адаптація військовослужбовців та їх сімей	49

Каламбет А. Інклюзивна свідомість людей в сучасному суспільстві	52
Капуцьян Я. Комунікативний вплив ЗМІ як чинник зміни особистісних настановлень	54
Кобзар З. Фактори розвитку агресивності у студентів	56
Ковальчук М. Психологічні особливості самооцінки у студентів	58
Комарніцька О. Психологічні особливості відповідальності у юнацькому віці	56
Корчак А. Психологічні особливості психосоматичних проявів особистості в умовах емоційної напруги	62
Крук С. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці	65
Кужель Н. Корекція аутичного поведінкового спектру проявів методами арт-терапії у дітей з особливими потребами	67
Лавренчук К. Самооцінка як психологічний феномен	69
Максимчук І. Особливості каузальної атрибуції в ситуації міжособистісного конфлікту (на матеріалі дослідження старшокласників)	71
Мартинюк А. Діагностика емоційного стану старшокласників перед ЗНО	73
Мартинюк Т. Дослідження і корекція фрустраційних станів у студентів	75
Мельник А. Індивідуально-стильові чинники переваг у застосуванні способів психологічного захисту	78
Мельник І. Вплив емоційних станів страху на особистість студентів	81
Миколайчук Ю. Основні аспекти вивчення емпатії у психологічній науці	84
Миркун Н. Вікові особливості точності та адекватності міжособистісного сприймання	86
Мислінчук Ю. Психоаналіз чинників формування низької самооцінки у юнацькому віці	89
Михайлова І. Дослідження психологічних особливостей динаміки впливу самосвідомості на ставлення особистості до себе та соціуму	91
Михайлова Т. Індивідуально-психологічні чинники агресивності молодших школярів	94
Новорок А. Психологічні особливості дослідження емоційно-вольових якостей молодшого школяра	96
Остапчук К. Психологічні особливості самооцінки у підлітків	98
Остігова А. Вікові особливості змісту стереотипів соціального сприймання	101
Павлусь В. Психологічні особливості ціннісно-мотиваційної сфери в юнацькому віці	103
Петренко А. Дослідження і корекція конфліктної поведінки серед студентів	105

Петрова-Ніколайчук О. Особливості прийняття рішень старшокласниками в ситуаціях морального вибору	108
Покотило Б. Психологічний супровід інклюзивних дітей	110
Пошковська А. Психологічні особливості креативного мислення молодших школярів	112
Романюк О. Розвиток емпатії практичних психологів в процесі професійного становлення	114
Савуляк В. Групове фокусоване інтерв'ю у контексті практичної підготовки майбутніх психологів	118
Савуляк В. Копінг-стратегії студентської молоді: особливості, шляхи корекції	119
Семенюк О. Психологічні особливості формування мотиваційного компонента моделі підготовки юнаків до трудової діяльності	121
Синчук Т. Психологічні чинники соціально-психологічної адаптації студентів-психологів	122
Сімчук А. Подолання невпевненості в стресових ситуаціях	124
Скалка І. Психологічні особливості розвитку емоційної сфери сучасних підлітків	126
Слабецька Д. Психологічні чинники конфліктів у студентській академічній групі	128
Сочинська Р. Психологічний зміст та структура творчого потенціалу особистості	130
Сукнацька А. Психологічні детермінанти подолання почуття самотності в юнацькому віці	133
Сульжук Т. Захисні механізми психіки у підлітків з девіантною поведінкою	135
Тарадайник Д. Дослідження і розвиток рефлексії у юнацькому віці	138
Хомич В. Фактори формування соціально-психологічного клімату в студентській групі	141
Хомік Т. Теоретичні аспекти проблеми формування стресостійкості юнаків	142
Хрипонюк І. Психологічні особливості мотивації навчальної діяльності студентів	144
Чалайдюк К. Готовність майбутніх психологів до професійної діяльності: теоретичний аналіз проблеми	146
Чмуневич Н. Особливості розуміння феномену свободи в підлітковому та юнацькому віці	148
Шатковська О. Вплив гендерних стереотипів на особливості спілкування сучасної молоді	151

Шахрайчук І. Феномен поняття «ціннісні орієнтації» у психологічній науці	152
Шевлюк В. Психологічні особливості переживання почуття самотності у юнацькому віці	154
Шевчук О. Психологічні особливості прояву сором'язливості у юнацькому віці	157
Шоха Т. Особливості розвитку мотиваційної сфери молодших школярів	160
Шумак Ю. Особливості міжособистісної взаємодії в групах дітей з особливими потребами	162
Якимчук М. Психологічні аспекти прийняття рішень при виборі майбутньої професії студентів-психологів	163

Наукове видання

**Актуальні питання психологічної науки.
Альманах студентського наукового товариства**

Випуск 13

Наукове редагування – доц. Романюк В.Л.
Відповідальний за випуск – проф. Воробйов А.М.

Підписано до друку 2.06.2019 р.
Формат 60x80/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк арк. 9,7. Тираж 150 прим.

вул. С. Бандери, 12, м. Рівне
Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету